

MASKIROVKA JÄILLÄ –
HARHAUTTAMINEN NEUVOSTOLIITON,
UNKARIN JA TŠEKKOSLOVAKIAN KONFLIKTEISSA

Pro Gradu
Luonnos

Yliluutnantti
Joni North

SM2
Maasotalinja

Huhtikuu 2013

Kurssi Sotatieteiden maisterikurssi 2	Opintosuunta Maasotalinja - Jääkärilinja	
Tekijä Yliluutnantti Joni North		
Opinnäytetyön nimi MASKIROVKA JÄILLÄ – HARHAUTTAMINEN NEUVOSTOLIITON, UNKARIN JA TŠEKKOSLOVAKIAN KONFLIKTEISSA.		
Oppiaine, johon työ liittyy Sotahistoria	Säilytyspaikka Maanpuolustuskorkeakoulun Kurssikirjasto	
Aika Huhtikuu 2013	Tekstisivuja 77	Liitesivuja 4
TIIVISTELMÄ		
<p>Harhauttamista (maskirovka) on tutkittu ja käytetty sotataidossa lähes niin kauan, kun historian tutkimus meille kertoo. Monet venäläisestä sotataidosta tehdyt tutkimukset ja teokset usein ylistävät venäläisiä harhauttamisen mestareiksi. Suomessa tutkimusta aiheesta on verraten vähän, mutta englannin kielellä sitäkin enemmän. Vaikka harhautuksesta on harvemmin ollut suoria oppaita, sitä on lähes aina pidetty tärkeänä tai tärkeimpänä elementtinä sotataidossa, kulttuurista riippumatta. Harhautus on lähes poikkeuksetta sotatoimia tukeva sotataidon elementti, johon liittyy monia keinoja. Harhautus pääsääntöisesti tavoittelee yllätystä ja yllätys taas tavoittelee nopeaa ja helppoa voittoa. Toisen maailmansodan ajoista lähtien eri lähteissä on myös puhuttu paljon siitä, että suuria joukkoja ei voi enää piilottaa, joten on muilla keinoilla salattava oma toimintansa. Tämä johtuu joukkojen koon kasvusta ja teknologian kehityksestä. Etenkin puna-armeija huomasi, että valtavien motorisoitujen armeijoiden ja yhtymien hyökkäysvalmisteluja ei voida enää täysin salata, joten oli pyrittävä harhauttamaan.</p> <p>Tutkimuksen menetelmänä on laadullinen, vertaileva asiakirja-, kirjallisuus-, ja aikakauslehtitutkimus. Tutkimusta tehtäessä on ollut käytössä suomen- ja englanninkielisiä lähteitä sekä käännettyjä venäläisiä lähteitä. Tutkimustyön tavoitteena on selvittää millaista maskirovka oli Neuvostoliiton poliittisissa ja sotilaallisissa toimissa. Tutkimuksen pääkysymys on: Miten Neuvostoliitto käytti maskirovkaa Unkarin ja Tšekkoslovakian yllätyshyökkäyksissä? Tutkimuksen ajallinen raja on kylmän sodan ajassa ja tarkemmin rajattuna kahdessa edellä mainitussa konfliktissa. Taustojen selvittämiseksi käsitellään kuitenkin hieman toisen maailmansodan aikaa.</p> <p>Neuvostoliitto käytti maskirovkaa Unkarin ja Tšekkoslovakian yllätyshyökkäyksissä strategisella tasolla poliittisena retoriikkana, tulevan hyökkäyksen naamioimiseen ja salaamiseen sekä sen alettua sen kieltämiseen. Informaatiosodankäynnin osalta maskirovkaa käytettiin propagandan keinoin oikeutuksen hakemiseen hyökkäykselle, niin sisältä kuin ulkoakin päin. Sitä suunnattiin niin omiin ja ulkopuolisiin poliittisiin päättäjiin, kuin myös omaan ja muihin kansoihin, sekä lisäksi kaikkiin konfliktissa toimineisiin aseellisiin voimiin. Maskirovkaa käytettiin myös salaamiseen, naamioimalla joukon ryhmittymiset joksikin muuksi toiminnaksi. Maskirovka oli tutkimuksen viitekehyksen aikana kaikkea mahdollista harhauttavaa toimintaa. Maskirovkan käyttö onnistui suhteellisen hyvin. Tosin Neuvostoliiton hallitessa mittavaa aineellista ja henkistä ylivoimaa, maskirovkan käytöllä ei välttämättä ollut aina niin suurta merkitystä. Ulkopuolisetkin tuntuivat katsovan sivuun, tutkimuksen konfliktien kehittyessä aseellisiksi kamppailuiksi.</p>		
AVAINSANAT Harhauttaminen, Maskirovka, Neuvostoliitto, Yllätyshyökkäys, Strateginen isku, Unkarin kansanousu, Tšekkoslovakia, Yllätys.		

SISÄLTÖ

1.	TEHTÄVÄ.....	1
1.1.	Johdanto	1
1.2.	Käsitteiden määrittely	5
1.3.	Tutkimusmenetelmä, -ongelma ja -rajaukset	11
1.4.	Tutkimuksen keskeinen lähdeaineisto ja aikaisemmat tutkimukset.....	12
2.	MASKIROVKA.....	16
2.1.	Perinteet ja kulttuuri	16
2.2.	Maskirovka käsitteenä.....	18
2.3.	Harhauttaminen ja yllätys Neuvostoliiton sotataidossa	21
2.4.	Maskirovka-toimenpiteet	26
2.5.	Suuren isänmaallisen sodan opetukset	32
2.6.	Maskirovkan toteuttajat.....	33
3.	UNKARI RAUTAESIRIPUN ALLA.....	35
3.1.	Unkarin kansannousu 1956	35
3.2.	Operaatio Vihuri.....	37
3.3.	Strateginen maskirovka.....	41
3.4.	Operatiivinen ja taktinen maskirovka	46
3.5.	Tonava kaunoinen	49
4.	PRAHAN SYKSY 1968	54
4.1.	Prahan kevät	54
4.2.	Harhauttaja	56
4.3.	Suunnitelmat ja valmistelut.....	59
4.4.	Harhauttaminen operaatio Tonavassa	63
4.5.	Operatiivis-taktiset toimet.....	66
4.6.	Poika, joka huusi karhu!.....	68
5.	MITEN SEKOITETAAN MASKIROVKA JÄILLÄ.....	70
5.1.	Maskirovkan kehittyminen 1940-luvulta operaatio Tonavaan	70
5.2.	Synteesi maskirovkasta	73
	LÄHTEET	78
	LIITTEET	82

Kuvat

Kuva 1. Liittoumat ja liittoutumattomat maat kylmän sodan aikana.	2
Kuva 2. Maastouttamisvaaho	26
Kuva 3. Maskirovkan toimintatavat ja keinot.	28
Kuva 4. Käytännön maskirovka-keinot ja tyypit.	31
Kuva 5. Varsovan liiton joukkojen liikkeet ja taistelut Unkarin kansannousussa.	39
Kuva 6. Varsovan liiton joukkojen käyttö operaatio Tonavassa.	66
Kuva 7. Taulukko maskirovka-menetelmien käytöstä ja vaikutuksesta.	72
Kuva 8. Maskirovkan suhde sotataidon tasojen välillä.	73

Liitteet

Liite 1	Keskeiset henkilöt	82
Liite 2	Maskirovka käsky	85

1. TEHTÄVÄ

1.1. Johdanto

Harhauttamista (venäjäksi *maskirovka* = *маскировка*) on tutkittu ja käytetty sotataidossa lähes niin kauan, kun historian tutkimus meille kertoo. Monet venäläisestä sotataidosta tehdyt tutkimukset ja teokset usein ylistävät venäläisiä harhauttamisen mestareiksi. Suomessa tutkimusta aiheesta on verraten vähän, mutta muun muassa englannin kielellä sitäkin enemmän, mukaan lukien käännökset englannin kielelle. Vaikka harhautuksesta on harvemmin ollut suoria oppaita, sitä on lähes aina pidetty tärkeänä tai tärkeimpänä elementtinä sotataidossa, kulttuurista riippumatta. Harhautus kuitenkin esiintyy kiistatta lähes kaikissa tunnetuissa sotateoreettisissa julkaisuissa. On myös sanottu, että viisas komentaja voittaa petoksella eikä koskaan yritä voimalla¹. Vaikka harhauttamiseen liittyy eettisesti huono maine ja sotilaisiin yleensä kunnia, ainoastaan muutamassa paikassa tiettyinä aikoina se on katsottu vääräksi tai kielletyksi toimintatavaksi, yleensä ritarillisuuteen (*chivalry*) liittyen². Vanhin ja ehkä globaalisti luetuin sotataidon kirja, *Sunzi – Sodankäynnin taito*, painottaa harhautusta ja juonikkuutta läpi koko teoksen, vaikka se on todennäköisesti kirjoitettu juuri kungfutselaisuuden syntymän jälkeen 400-luvun Kiinassa³.

Sotataidon etiikasta ja harhautuksesta historiassa saisi varmasti vaikka kokonaisen kirjasarjan, mutta tämä tutkimus keskittyy nimensä mukaisesti yhden valtion suorittamiin harhautuksiin kahdessa kylmän sodan aikaisessa konfliktissa. Nämä ovat Neuvostoliiton yllätyshyökkäys Unkarin kansannousun aikaan vuonna 1956 ja Neuvostoliiton sekä Varsovan liiton yllätyshyökkäys Tšekkoslovakiaan vuonna 1968. Työ keskittyy siihen, miten harhautuksella tuettiin operaatioita, jotka oli päätetty toteuttaa asevoimia käyttäen tai siihen varautuen. Harhautus on lähes poikkeuksetta sotatoimia tukeva sotataidon elementti, johon liittyy monia keinoja. Harhautus pääsääntöisesti tavoittelee yllätystä ja yllätys taas tavoittelee nopeaa ja helppoa voittoa. Harhauttamisella voidaan myös hakea suojaa vastustajan tiedustelua vastaan ja näin lisätä turvallisuutta.

¹ Nojonen, Matti: *Sunzi – Sodankäynnin taito*. Gaudeamus, Tampere 2005 (Sunzi), 80 ja 97. Ks. myös. Whaley, Barton: *Stratagem – deception and surprise in war*. Artech House, Boston 2007, 47–48. Tässä kohtaa Whaley viittaa Firenzeläiseen Niccolò di Bernardo dei Machiavelliin (1469–1527) joka oli korkeasti oppinut renessanssin ajan humanisti, filosofi ja diplomaatti. Hänestä armeija oli ekonomisesti tärkeä ja voittoon oli päästävällä hinnalla millä hyvänsä valtion puolustamiseksi tai sen voiton varmistamiseksi.

² Whaley, 47–48. Kirja viittaa 1800–500 eaa. Intiaan ja keskiajan Eurooppaan.

³ Whaley, 46. Kungfutselaisuus oli oppina vahvasti Kiinan kulttuurissa aina vuoteen 1912. Oppi tavoittelee jaloutta ja moraalisia hyveitä. Yksi Kungfutsen suurimmista ”opetuslapsista” Xunzi sanoikin, että hyvántahtoisen miehen armeija ei voi käyttää petosta. Ks. myös Salmela, Lauri: Sunzi, Maanpuolustuskorkeakoulu, Strategian laitos, julkaisusarja 3, Strategian asiantietoa n:o 15/2011.

<<http://www.puolustusvoimat.fi/fi/maanpuolustuskorkeakoulu>, laitokset, Strategian laitos, julkaisut, Sarja 3: Strategian asiantietoa>. 31.1.2012.

Toisen maailmansodan ajoista lähtien eri lähteissä on myös puhuttu paljon siitä, että suuria joukkoja ei voi enää piilottaa, joten on muilla keinoilla salattava oma toimintansa. Tämä johtuu joukkojen koon kasvusta ja teknologian kehityksestä. Etenkin Puna-armeija huomasi, että valtavien motorisoitujen armeijoiden ja yhtymien hyökkäysvalmisteluja ei voida enää täysin salata, joten on pyrittävä harhauttamaan todelliset tavoitteensa, hyökkäysajat ja voiman määrä. Näin voitiin saavuttaa yllätysetu ja lisätä ylivoiman tehoa.⁴ Nämä sodan aikana opitut periaatteet näkyivät myös kylmän sodan konflikteissa, etenkin Tšekkoslovakian operaation valmisteluissa.

Kuva 1. Liittoumat ja liittoutumattomat maat kylmän sodan aikana. "Rautaesirippu" (punainen viiva), NATO (sininen) ja Varsovan liitto (punainen). (Kuvan lähde: <<http://admin.bhbl.neric.org/~mmosall/us history/mapsgraphs/Nato%20Warsaw%20Pact.jpg>> 24.2.2013.)

Valituissa konflikteissa ja harhauttamisessa yleensä poliittiset toimet ovat tiiviisti kytköksissä sotilaalliseen tasoon ja päinvastoin. Neuvostoliiton aikaan (ja nykyäänkin Venäjällä) politiikka kuului strategiseen tasoon venäläisessä sotataidossa. Esiteltäessä poliittisen johdon toimia liittyen valtion asevoimien suunnitteluun, käskemiseen ja ohjaamiseen sekä operaatioiden tavoitteiden käskemiseen, on sen ymmärrettävä olevan strategista tasoa⁵. Tutkimuksessa puhutaan myös sotilaallisista toimista, joilla tarkoitetaan asevoimien, sotilastiedustelun ja informaatio-operaatioiden käyttöä konflikteissa. Kaikki nämä toimet tähtäsivät etupiiriin kuuluvaksi katsotun valtion hallussa pitämiseksi sosialistisessa järjestelmässä. Toimet oli suunnattu

⁴ Kulomaa, Jukka: *Syvään taisteluun – johdatus Neuvostoliiton maavoimien sotataitoon 1917–1991*. Maanpuolustuskorkeakoulu, sotahistorian laitos, Gummerus, Jyväskylä 2004 (Kulomaa 2004), 113; Latimer, Jon: *Luoteja ja pajunköyttä*. Tiilikainen, Heikki (toim. suom.): Gummerus kustannus Oy, Jyväskylä 2006, 273.

⁵ Lalu, Petteri: *Venäläinen operaatiotaito ja taktiikka – perusteita*. Luento Esiupseerikurssi 64:lle, Lokakuu 2011 (Lalu 2011a), 3–4 (materiaali tekijän hallussa).

osin myös liittolaisten, ulkovaltojen, oman kansan ja päättäjien harhauttamiseksi siitä, mitä todella tapahtui tai mitä tulisi tapahtumaan. Harhautus esiintyy tutkimuksessa kaikilla sotataidon tasoilla vaihtelevasti tilanteen mukaan. Sotataidolla tarkoitan strategista, operatiivista ja taktista tasoa venäläisen jaottelun mukaan. Samat tasot olivat käytössä myös tutkimuksen ajallisessa viitekehyksessä⁶. Myös Suomessa on tämän kaltainen jako⁷, joskin Suomessa joukkotyyppien kokoluokka poikkeaa hieman venäläisistä määritelmistä, jotka ovat vielä ajan myötä muuttuneet, mutta ero ei ole merkityksellinen tämän työn aihepiirissä.

Aihe on minulle tärkeä, koska palvelen Pääkaupunkiseudulla, joka voisi olla yllätyshyökkäyksen keskeinen kohde. Työ saattaa myös toimia jollekin toiselle tutkijalle perehdytyksen aiheeseen tai lähtökohtana jatkotutkimukselle. Ajankohtaiseksi aiheen tekee se, että viimeisimmissä Suomen Turvallisuus- ja puolustuspoliittisissa selonteoissa käsitellään yllätyshyökkäystä, joskin nimellä strateginen isku⁸. Selontekojen mukaan Suomen uhkakuvana on laajemmassa kansainvälisessä konfliktissa alueellisen kriisin sotatoimien alkaminen yllätyshyökkäyksellä. Suomen puolustuksen suunnittelussa vuonna 2001 käytetyissä kriisi- ja uhkamalleissa laajamittainen hyökkäys⁹ ja strateginen isku¹⁰ [yllätyshyökkäys] on vuoden 2004 selonteossa muutettu yhdeksi uhkamalliksi niin, että sotilaalliset toimet alkaisivat aina yllätyshyökkäyksellä. ”Sotilaallisen voiman käyttö, joka voi olla strateginen isku tai strategisella iskulla alkava hyökkäys alueiden valtaamiseksi.”¹¹

⁶ Lalu 2011a, 1 ja 3. ”Neuvostoliittolainen ja venäläinen sotaan, sodankäyntiin, sotatieteeseen ja sotataitoon liittyvä käsitteistö muodostaa sisäisesti vahvan ja vastaavasta ulkomaalaisesta käsitteistöstä joiltain osin poikkeavan järjestelmän, jonka tunteminen on tarpeen neuvostoliittolaisen ja venäläisen sotatieteen ja sotataidon ymmärtämisessä. Pääosa käsitejärjestelmästä on syntynyt Neuvostoliiton aikana ja sillä on vahva liittymäpinta marxismi-leninismiin ja sen pohjana olevaan tieteelliseen sosialismiin. Poliittisen järjestelmän romahtamisen jälkeen ei sotatieteen ja sotataidon käsitteistä ole ainakaan toistaiseksi luovuttu.”

⁷ Pääesikunta, Suunnitteluosasto: *Kenttäohjesääntö, Yleinen osa*, 2008. (Kenttäohjesääntö 2008), 18. http://www.puolustusvoimat.fi/wcm/9e0cde8048fd01948711cf39f241e429/kenttaohjesaanto_yleinen.pdf?MOD=AJPERES. 4.3.2012. Suomalaisessa käsitteistössä strateginen, operatiivinen ja taktinen taso on määritelty johtoportaiden mukaisina johtamistasoina. ”Sotilaallisen maanpuolustuksen johtamistasoja ovat strateginen, operatiivinen ja taktinen taso. Strateginen taso on jaettavissa poliittis- ja sotilasstrategisiin tasoihin. Strategisen tason toimijoita ovat valtion ja puolustusvoimien ylin johto. Puolustusvoimien johto ja Pääesikunta muodostavat operatiivisen johtamistason. Puolustushaarat ja niiden alajohtoportaat ovat taktisen tason johtoportaita.”. Ks. myös Huttunen, Mika: *Monimutkainen taktiikka*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Taktiikan laitos, Julkaisusarja 1, Nro 2/2010, Edita Prima Oy, Helsinki 2010, 249. Huttunen analysoi vuoden 1995 kenttäohjesääntöä, jossa operatiivinen taso käsitti mm. puolustushaarat, maanpuolustusalueet ja niiden yhtymät (armeijakunnat, prikaatit, lennostot, rannikkoalueet). Hänen mukaansa suomalainen kehityskulku on lähentynyt venäläistä tai yleismaailmallista ymmärrystä taktisen ja operatiivisen tason asemoitumisessa.

⁸ Kenttäohjesääntö 2008, 105.

⁹ Laajamittainen hyökkäys on asevoimilla tapahtuva hyökkäys, jonka tavoitteena on strategisesti tärkeiden alueiden valtaaminen tai Suomen alueen hyväksikäyttö kolmatta osapuolta vastaan. Valtioneuvoston kanslia: Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka 2001, 39. <http://defmin.fi/files/1147/selonteko2001.pdf>. 23.7.2012.

¹⁰ Strateginen isku on asevoimilla tehtävä hyökkäys, jolla pyritään pakottamaan valtakunnan johto haluttuihin ratkaisuihin kohdistamalla lamauttavia toimia yhteiskunnan elintärkeisiin kohteisiin ja toimintoihin sekä puolustusjärjestelmään. Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka 2001, 39.

<http://defmin.fi/files/1147/selonteko2001.pdf>. 23.7.2012.

¹¹ Valtioneuvoston kanslia: Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka 2004, 99.

<http://www.defmin.fi/?s=181>. 25.1.2012. vrt. Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka 2001, 39.

Harhauttamisen osalta tutkimus on myös ajankohtainen maavoimien taistelutavan kannalta, joka uudistui tutkimuksen aikana. Uudessa taistelutavassa painotetaan aiempaa vapaampaa toimintaa, oveluutta, harhauttamista ja yllätystä. Näitä myös markkinoidaan aiemmasta poiketen alemmille joukkotasoille, aina taisteluosastosta yksittäiseen sotilaaseen. Vaikka tämän tutkimuksen harhautukset ovatkin pääsääntöisesti hieman isommassa mittakaavassa, tarjoaa tutkimukseni kuitenkin perustaa Suomessa ehkä hieman unohduksissa olleelle sotataidon elementille, joka useissa eri lähteissä kautta aikain arvotetaan yhdeksi tärkeimmäksi.

Tärkeäksi aiheen tekee myös se, että jo Sunzi sanoi aikanaan: ”*kun tunnet vastustajasi ja tunnet itsesi, et ole vaarassa sadassakaan taistelussa*”¹². Omasta varautumisesta yllätyshyökkäykseen onkin jo Suomessa tutkimusta. Tuntemme itsemme, eli Sunzin mukaan mahdollisuudet voittoon ja häviöön ovat samat. Koska tutkimusta harhauttamisesta Suomessa ei ole, ainakaan julkisessa tai viranomaiskäytössä, onkin hyvä lähteä liikkeelle historiasta ja edetä mahdollisissa jatkotutkimuksissa nykypäivään. Yllätyshyökkäystä on kuitenkin tutkittu Suomessa jo 1960-luvulla samalla, kun alueellista puolustusta kehiteltiin¹³, mutta näitä tutkimuksia ei ollut tätä tutkimusta tehtäessä saatavilla. Aiheesta on myös joitain yksittäisiä pieniä työpapereita ja kandidaatin töitä, mutta ne keskittyvät usein kriisiin kokonaisuutena, samoin kuin ajan sotataitoa käsittelevät teokset.

Tutkimuksen teon aikaan käytössä ollut Turvallisuus- ja puolustuspoliittinen selonteko oli vuodelta 2009¹⁴, ja se oli rakenteeltaan muuttunut verraten aikaisempiin selontekoihin, eikä se enää määritellyt sotilaallisia uhkia vaan keskittyi enemmän Suomeen tietoyhteiskuntana globaalissa maailmassa. Tällaisessa ympäristössä korostuu hyvä varautuminen yllätyshyökkäykseen jo rauhan aikana. Juuri yllätyksellisen elementin takia yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen turvaamisen suunnitelmien täytyy olla valmiina ja ajan tasalla jatkuvasti. Yllätyshyökkäys pyrkii vaikuttamaan juuri näihin toimiin lamauttamalla ne. Näin hyökkääjä pyrkii voittamaan sodan nopeasti tai vähintään pakottamaan vastustajan neuvottelupöytään.

¹² Sunzi, 77.

¹³ Palokangas, Marko – Jouko, Petteri: Alueellisen puolustuksen arkkitehtuuria – Kenraalimajuri Juhani Ruudun haastattelu. *Kylkirauta*, 3/2006, 10.

¹⁴ Valtioneuvoston kanslia: Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka 2009. <<http://valtioneuvosto.fi/tiedostot/julkinen/pdf/2009/turvallisuus-ja-puolustuspoliittinen-selonteko/selonteko.pdf>>. 25.1.2012.

1.2. Käsitteiden määrittely

Strategisella tasolla harhautus liittyy yleensä politiikkaan ja informaationsodankäyntiin¹⁵. Operatiivisella tasolla harhautus liittyy yleensä joukkojen laadun, määrän ja suuntautumisen salaamiseen. Tämä on yleinen perustaistelumenetelmä lähes kaikissa järjestyneissä asevoimissa. Salaamisen taidon pitäisi korostua erityisesti Suomen kaltaisissa pienissä valtioissa ja aseellisissa järjestöissä, koska vastustajalla on yleensä määrällinen ja laadullinen ylivoima. Molemmissa tutkimukseen valituissa konflikteissa on harhauttamisen ja sotilaallisten toimien kohteena ollut juuri pienempi valtio ja Unkarissa lisäksi aseistautuneet siviilijoukot. Neuvostoliitolla oli hyökkäävänä osapuolena molemmissa konflikteissa määrällinen ja laadullinen ylivoima.

Taktisella ja Suomen puhekielessä käytetyllä taisteluteknisellä tasolla harhautus yleensä liittyy joukkojen varusteita käyttäen joukon, välineen tai yksittäisen sotilaan paljastumisen estämiseen. Tutkimuksessa taktiikka ulottuu jatkossa taistelevista yhtymistä aina yksittäiseen sotilaaseen asti, venäläisen määritelmän mukaisesti¹⁶. Harhautus sotaliikkeessä kaikilla tasoilla on usein yksinkertaisuudessaan vihollisen sitomista taisteluun tai sokaisemista lyövää sotaliikettä varten, tarkoitettiin niillä sitten yllätyshyökkäyksen aloittamista toiseen valtioon tai joukkueen suorittamaa koukkausta hyökkäyksessä. Jo puna-armeijan vuoden 1928 Jalkaväen taisteluohtesääntö määrittää sitovan ryhmän, joka nimensä mukaisesti sitoo vihollisen taisteluun iskevien osien hyökkäystä varten¹⁷. Samankaltainen ideologia voidaan nähdä toisen maailmansodan aikaan hieman isommalla tasolla. ”Päähyökkäyksen [rintama] lisäksi voitiin käynnistää voimakas hyökkäys toissijaisella suunnalla [armeija] ja vielä yksi tai kaksi niitä tukevaa hyök-

¹⁵ Puolustusvoimien määritelmärekisteri: informaationsodankäynti. Luokka strategia, alaluokka sotilasstrategia, vastuuoorganisaatio Operaatioesikunnan ohjesääntötoimikunta, muokattu 30.12.1998 Sonninen, Jukka. ”Normaalioloissa suoritettuja informaatio-operaatioita, joilla vaikutetaan halutulla tavalla valtioon tai yhteiskuntaan”. Tällä tarkoitetaan esim. propagandaa ja ylimmän tason salaamis- ja harhauttamistoimia.

¹⁶ Kenttäohjesääntö 2008. Taistelutekniikkaa ei ole määritelty kenttäohjesäännön yleisessä osassa 2008, eikä puolustusvoimien määritelmärekisterissä; Lalu 2011a, 7. ”Ruotsalaisesta käsitteistössä on termi *stridsteknik*, jonka sisältö vastaa suomalaista taistelutekniikan käsitettä”. ”Venäjällä, kuten ei muissakaan sotilaallisesti sivistyneissä maissa, tunneta termiä taistelutekniikka”. Venäjällä ”taktiikka on taktiikkaa rynnäköön ja vastustajan tuhoamiseen kenttälapiolla saakka!”; Soviet Military Thought: Dictionary of Basic Military Terms, A Soviet View. Washington D.C. 1976 (Dictionary of Basic Military Terms, A Soviet View 1965), 22 ja 218. (Alkuperäisteos julkaistu ja kirjoitettu Neuvostoliitossa 1965). Myöskään Neuvostoliiton sotilassanakirja vuodelta 1965 ei puhu taistelutekniikasta vaan taktiikasta, joskin se määrittelee myös aselaji-, puolustushaara- ja toimiala-taktiikan, sekä sanan *combat capability*, joka puhuu hieman samasta asiasta kuin mikä Suomessa ymmärretään taistelutekniikkana, mutta *combat capability* on nimensä mukaisesti enemmän laadusta kuin jonkin sotataidollisen suorituksen tekniikasta kertova termi.

¹⁷ S.S.S.R. Sota- ja meriasiaain kansankomissariaatti: Työläis-Talonpoikaisen puna-armeijan – Jalkaväen taisteluohjesääntö, 2. osa. Kustannusosuuskunta KIRJA, Leningrad 1928 (Puna-armeijan – Jalkaväen taisteluohjesääntö 1928), 36–37. Kirja kertoo jalkaväen (Jv) taistelusta pataljoonatasolta yksittäiseen sotilaaseen. 6. luku, joka ohjeistaa Jv:n taistelujärjestyksen perusteita, määrittää sitovan ryhmän, joka nimensä mukaisesti sitoo vihollisen taisteluun, iskevien osien hyökkäystä varten.

*käystä vähäisemmin voimin [armeijakunta tai divisioona]. Niillä sidottiin vihollisen voimia ja lisättiin päähyökkäyksen onnistumismahdollisuuksia”.*¹⁸

Venäjällä on termi **maskirovka** (*маскировка*), joka lähteestä, kirjoittajasta, kääntäjästä tai näkökulmasta riippuen tulkitaan erilailla. Yksinkertaisesti määriteltynä *maskirovka* tarkoittaa prosesseja, joiden tarkoitus on sekoittaa (*confuse*) ja johtaa harhaan. Se on myös tietojen keräämisen häirintää kaikista Neuvostoliiton suunnitelmista, tavoitteista, vahvuuksista tai heikkouksista.¹⁹ Välillä se on siis yksi asia, välillä monta erilaista tapaa ja toisinaan myös monien harhautukseen liittyvien asioiden summa.

Puolustusvoimien määritelmärekisterin mukaan harhauttaminen on kutakuinkin sama asia kuin englanninkielisissä lähteissäni, mutta lyhyemmin sanottuna: ” – – *tarkoituksena on antaa viholliselle väärä käsitys omasta toiminnasta ja kohdistaa vihollisen toiminta oman toiminnan kannalta toisarvoisille alueille.*”²⁰ Tämä kuulostaa hyvin perinteiseltä suomalaiselta puolustukselliselta harhauttamiselta, josta käytetään usein teesiä salaaminen ja harhauttaminen.

Määritelmärekisteristä löytyy myös toinen harhauttamisen määritelmä. ”Menetelmä, jolla vaikutetaan tiedonhankintahenkilöstöön ja päätöksentekijöihin ja niihin tietokanaviin, joista he saavat päätökseen vaikuttavat tietonsa. Tavoitteena on aikaansaada virheellinen kuva omasta toiminnasta ja voimavarojen käytöstä.”²¹ Tämä kuulostaa taas lähteensä mukaisesti enemmän informaationsodankäynniltä. Se on myös hyvin lähellä amerikkalaista nykyistä määritelmää sanalle *deception*.

Molempien suomalaisten termien yhdistelmä vastaa mielestäni amerikkalaisen Charles Smit hin tulkintaa *maskirovkasta*. Kanadan asevoimien vuonna 1976 englanniksi kääntämä Venäläinen sotilassanakirja (vuodelta 1956) kääntää *maskirovkan* vain naamioinniksi tai maastouttamiseksi (*camouflage*). Kirja kuitenkin tarkentaa hyvin lyhyesti sen olevan tukitoimi taistelevien joukkojen määrän, laadun ja suuntautumisen salaamiseksi tai vihollisen harhaanjohtamiseksi näistä tai näillä tiedoilla. Se myös mainitsee yhdellä lauseella naamiointitoimien ulottuvan syvälle omaan selustaan, siviilipuolustuksen puitteissa. Kirjasta löytyy myös määritelmä operatiivinen *maskirovka*, joka muistuttaa enemmän länsimaiden ymmärrystä harhauttamisesta, sekä nykyaikaisia venäläisiä määritelmiä, mutta sekin pysyttelee hyvin niukasti vain

¹⁸ Kulomaa 2004, 115 ja 35.

¹⁹ Smith, Charles: Soviet Maskirovko, Airpower Journal – Spring, 1988, 1. luku. <<http://www.airpower.au.af.mil/airchronicles/apj/apj88/spr88/smith.html>>. 20.11.2011. vrt. Christopher Donnelly: *Red Banner – The Soviet Military System in Peace and War*. Jane’s Information Group Sentinel House, Surrey 1988, 43.

²⁰ Puolustusvoimien määritelmärekisteri: Harhauttaminen. Lähde Jalkaväen taisteluohjesääntö 1, vastuuorganisaatio operaatioesikunnan ohjesääntötoimikunta, muokattu 6.11.1997, Arja Holopainen.

²¹ Puolustusvoimien määritelmärekisteri: Harhauttaminen. Lähde Turvallisuusopas, vastuuorganisaatio operaatioesikunnan ohjesääntötoimikunta, muokattu 30.4.1998, Sonninen, Jukka.

joukon sotilaallisissa toimissa.²² Tosin venäläisissä lähteissä, asiasta riippuen, voi olla *disinformaatiota* eli *maskirovkaa*, ainakin Neuvostoliiton ajoilta²³, naamioinnille kun on ihan oma sanansa venäjän kielessä *kamufljaž* (камуфляж).

Moni englanninkielinen lähde käyttää harhautuksesta termiä *deception* tai *military deception*, tai *maskirovka* puhuttaessa venäläisten tekemistä harhautuksista. Näiden määritelmät usein vastaavat osin *maskirovkan* nykyaikaisia määritelmiä. Yhdysvaltojen puolustusministeriön sotilassanakirja vuodelta 1994, joka on myös NATO-yhteensopiva, määrittelee sanan *deception* olevan eri toimenpiteitä, joilla vihollinen saadaan toimimaan itselleen haitallisella tavalla syöttämällä sille harhaanjohtavaa manipuloitua ja vääristeltyä tietoa. Sanakirja myös puhuu *deception*-keinoista, joita ovat fyysiset, tekniset ja hallinnolliset keinot. Keinot ovat menetelmiä, resursseja ja tekniikoita, joita voidaan käyttää [harhauttavan] tiedon välittämiseen vierasmaahan valtaan ("to foreign power"). Fyysiset keinot ovat valitun tiedon välittämistä tai salaamista kaikesta sotilastoiminnasta (mm. harjoitukset ja operaatiot) tai resursseista. Teknisissä keinoissa käytössä olevat aineelliset sotilaalliset resurssit ja niihin liittyvä toiminta salataan tai paljastetaan eri teknisillä keinoilla, kuten erilaisten säteilyjen (lämpö, valo, tutka) peittämällä tai paljastamisella. Hallinnolliset keinot tähtäävät resurssien, menetelmien ja tekniikoiden välittämiseen tai salaamiseen suullisesti, kuvallisesti, dokumentein tai muilla fyysisillä keinoilla. Termin *military deception* määritelmä on lähes yhdenmukainen termin *deception* kanssa. Siinä vain käytetään enemmän sotilassanastoa ja se on jaettu kolmeen eri kategoriaan: strateginen, taktinen ja osasto- / aselajikohtainen.²⁴

Deception-sana on määritelty kylmän sodan aikaisissa länsimaisissa sotilassanakirjoissa samalla tavalla, mutta ne eivät luettele keinoja eikä niissä ole sotataidollista jakoa²⁵. Nykypäivän internetin ilmaiset sanakirjat ja kääntäjät kääntävät *deception*-sanana usein petokseksi tai muuhun epäeettiseen toimintaan liittyväksi toiminnaksi. Myös yhdysvaltalainen sotilassanakirja Neuvostoliiton sotilaallisista termeistä vuodelta 1955 kääntää sanan englannista venäjäksi *obman* (обман), petos. Sanalle *obman* taas annetaan venäjästä englanniksi osiossa neljä sanaa: *deception*, *deceit*, *fraud* ja *feint*. Sama sanakirja myös kääntää *maskirovka*-sanana naamionniksi *camouflage*.²⁶

²² Dictionary of Basic Military Terms, A Soviet View 1965, 118.

²³ Ks. tarkemmin luku 1.4. Aikaisemmat tutkimukset ja tutkimuksen keskeinen lähdeaineisto, 15–16.

²⁴ *The official dictionary of military terms*. 2nd Edition, Global Professional Publications, California 1992, 105 ja 229. Teos on Yhdysvaltojen puolustusministeriön sotilassanakirja, joka on tehty Yhdysvaltain puolustushaarakomentajien neuvoston (pääesikunta) Puhemiehen ohjauksessa ja siihen on sisällytetty NATO:n AAP-6 termit ja määritelmät.

²⁵ *Jane's dictionary of military terms*. Macdonald and Jane's, London 1975, 52; *Dictionary of United States Army terms*, Washington D.C. 1972, 167.

²⁶ *Glossary of Soviet Military Terminology: English-Russian, Russian-English (TM 30-544)*. Department of the Army, Washington D.C. 1955, 96, 518 ja 549. Saatavilla myös internetissä esim. <http://www.fas.org/irp/world/russia/sovmil-glossary.pdf>. 14.3.2013.

Mistä näissä kääntämis- ja tulkintaeroissa sitten on kyse? Onko termit käännetty jossain vaiheessa tahallaan tai vahingossa väärin, tai ymmärsivätkö venäläiset naamioinnin tai maastouttamisen olevan sama asia? Olisiko myös mahdollista, että Neuvostoliitto olisi halunnut tarkoituksella vähätellä harhauttamisen merkitystä kirjallisissa lähteissään? Tätä asiaa pohditaan tarkemmin johtopäätöksissä. Yksi todennäköinen syy, ainakin määritelmän laajuuden vaihteluun, voi olla Petteri Lalun mukaan se, että informaation yleisen merkityksen lisääntyessä ja sen hankkimis- sekä käsittelytapojen kehittyessä käsitteeseen on liitetty myös muita toimia²⁷. Esimerkiksi venäläis-suomalaisessa sotilassanakirjassa vuodelta 1940 *maskirovka* on käännetty vain naamioimiseksi ja maastouttamiseksi²⁸.

Suomessa puhutaan yleensä taktisella tasolla salaamisesta ja harhauttamisesta, kun on kyse joukon kätkemistä viholliselta. Ylemmillä tasoilla harhauttaminen voi toisaalta tarkoittaa vain määritelmärekisterin mukaista vihollisen harhaanjohtamista tai informaationsodankäyntiä. Harhauttaminen on Suomessa myös aikoinaan linjattu kuuluvaksi vain operatiiviselle tasolle. Koska harhauttamisen voidaan näin ollen Suomessa ymmärtää tarkoittavan jotain tiettyä asiaa tietyssä viitekehyksessä ja englanninkielisistäkään lähteistä ei löydy aukotonta käännöstä, tarkoitan jatkossa *maskirovkalla* kaikkea harhautukseen liittyvää Neuvostoliiton sotataidossa. Sanan määritelmät myös vaihtelevat ja koska valideimmat lähteeni käyttävät usein omassa leipätekstissään sanaa *maskirovka*, näin tehdään myös tässä tutkimuksessa. Välillä käytetään kuitenkin suomalaista sanaa harhautus kieliasun siisteyden ja työn luettavuuden takia.

Käytän tutkimuksessa *maskirovka*-termiä myös siksi, koska historian tutkimuksessa pitäisi käyttää tutkittavan ajan termejä ja sanaa on vaikea suomentaa yhdeksi sanaksi ilman mittavia huomautuksia ja tarkennuksia. Yhdessäkään käyttämistäni lähteistä sanaa ei ole käännetty suoraan harhautukseksi tai englannin kielen sanaksi *deception*, vaan sille on yleensä pidempi määritelmä, jota käytetään osissa. Se on myös voitu kääntää pelkistetysti naamionniksi, joka on vain osa totuutta. Ainoa, joka poikkeaa tästä näyttää olevan Neuvostoliiton sotataidosta ja harhautuksesta paljon kirjoittanut David Glantz, joka kääntää *maskirovkan* sanaksi *deception*. Vaikka Glantz onkin ehkä alan johtavin ja luetuin tutkija, en poikkeaa yleisestä linjasta.²⁹ Glantz käyttää myös itse paljon termiä *maskirovka* teksteissään.

²⁷ Tutkijaesiupseeri ja everstiluutnantti Petteri Lalun haastattelu 15.12.2011 (Lalu 2011b) (muistiinpanot tekijän hallussa).

²⁸ *Venäläis-suomalainen sotilassanakirja*. Otava, Helsinki 1940, 58. Teoksen on ilmeisesti toimittanut silloinen yleisesikunnan tilastotoimisto, mutta tekijöitä ei mainita. Kyseinen toimisto myös varoittaa alkusanoissa teoksen olevan osin puutteellinen kiireen ja lähteiden vähyyden johdosta.

²⁹ Glantz, David: *Soviet military deception in the Second World War*. Frank Cass, London 1989 xxxviii–xxxvii ja 2–3.

Yllätyshyökkäyksen sijasta on Suomessa käytetty myös nimiä strateginen isku ja kaappaus-hyökkäys³⁰. Käytän termiä yllätyshyökkäys, vaikka strateginen isku tuntuukin olevan nykyään virallinen termi Suomessa ja se on ainakin suomalaisille sotilaille tutumpi termi. Vuoden 2009 Turvallisuus- ja puolustuspoliittinen selonteko sekä siihen liittyvät asiakirjat eivät enää myöskään puhu strategisesta iskusta. Yllätyshyökkäyksellä tarkoitan asevoimien käyttöä toiseen maahan niin, että hyökkäystapa ja -hetki ovat kohdemaalle yllätys, tai että maassa jo olevien joukkojen sanotaan tekevän jotain muuta operaation alkaessa. Suurin osa englanninkielisistä lähteistäni käyttää asiasta termiä *surprise attack* ja muutama termiä *strategic surprise*. Yllätyshyökkäys oli terminä Suomessa käytössä kylmän sodan aikaan, mutta muuttui 1990-luvun lopulla strategiseksi iskuksi. Strateginen isku -termissä on vaara termien sekaan-nukseen, sillä englanninkielinen termi *strategic strike* liittyy yleensä strategiseen ydinaseis-kuun länsimaisissa ja venäläisissä³¹ lähteissä.

Mietin tutkimuksen aikana myös termejä interventio ja operaatio. Interventioon kuitenkin kuuluu usein paljon muutakin kuin vain sotilaalliset toimet, eikä Neuvostoliitto varmastikaan nähnyt itse sotatoimiaan interventiona. Venäläinen operaation määritelmä vuodelta 2007 kuvastaisi hyvin lähes kaikkea yllätyshyökkäykseen kuuluvaa, mutta siitä puuttuvat kuitenkin yllätyshyökkäyksen erityispiirteet kuten nopeus, harhautus, yllätys ja kaikkien sodankäynnin tasojen yhdistäminen, mukaan lukien politiikka. Se on myös uusi termi ja eroaa osin aikalais-termeistä, joita historian tutkimuksessa tulisi käyttää. Vuoden 1965 neuvostoliittolaiset aika-laistermit offensiivi, operaatio ja strateginen offensiivi kuvastaisivat muuten hyvin yllätys-hyökkäystä, varsinkin strateginen offensiivi ja strateginen operaatio, mutta nämä sisältävät ydinaseen käytön ehdollisessa muodossa. Pelkät termit offensiivi ja operaatio käytännössä tarkoittavat yksittäisiä maajoukkojen operaatioita vihollisen konventionaalisen voiman tai ydinaseiden tuhoamiseksi, ei niinkään koko vieraan valtion yllättäväksi miehittämiseksi.³²

Puhuttaessa koko Unkarin tai Tšekkoslovakian tapauksesta, käytän termiä konflikti. Tämä siksi, että se on neutraali termi, eikä ota kantaa siihen olivatko toimet oikeutettuja tai minkälaisia ne olivat luonteeltaan. Osa lähteistäni puhuu interventiosta ja miehittämisestä, osa taas sotilaallisesta väliintulosta tai tilanteen normalisoinnista. Se on kuitenkin selvää, että molemmissa tapauksissa kaksi eri osapuolta joutui konfliktiin keskenään, mikä lopulta johti sotilaalliseen voimankäyttöön, johon tämä tutkimus keskittyy.

Operaatiolla tarkoitan tutkimuksessani sotilaallisia toimia, joita voivat olla esimerkiksi operaatio Tonava, joka oli koko Varsovan liiton asevoimien suorittama sotilaallinen hyökkäys

³⁰ Palokangas – Jouko, 10.

³¹ Lalu 2011b.

³² Dictionary of Basic Military Terms, A Soviet View 1965, 132, 145–146, 211 ja 214.

Tšekkoslovakiaan. Operaatiolla voidaan myös tarkoittaa jotain pienempää operaatiota isomman operaation sisällä. Esimerkiksi operaatio Myrsky kuului operaatio Tonavaan, käsittäen operaation aloittamisen maahanlasku- ja erikoisjoukoilla. Tästä kuitenkin mainitaan aina erikseen. Venäläinen sotilastietosanakirja vuodelta 2007 toteaa, että operaatio on tavoitteiltaan ja tehtäviltään ajan ja paikan suhteen yhteen sovitettuja joukkojen (tai voimien) taisteluita, taistelutoimintaa, iskuja ja sota-liikkeitä, jotka suoritetaan yhtenäisen toiminta-ajatuksen ja suunnitelman mukaisesti. Operaation päämääränä on tehtävän suorittaminen sotanäyttämön strategisessa (tai operatiivisessa) suunnassa tai erikseen määritetyn alueen puitteissa ja käsketyt ajan kuluessa.³³ Käytän vuoden 2007 määritelmää, koska Neuvostoliiton aikainen vuoden 1965 määritelmä yhdistää termiin operaatio ydinaseen ehdottoman käytön.

Operaatiotaito määrittää strategisten vaatimusten perusteella, miten se valmistelee ja johtaa operaatioita saavuttaakseen strategiset tavoitteet. Tämä on erittäin oleellista harhautuksessa. Yleensä nimenomaan operaatiotaidossa ja taktiikassa ei tulisi käyttää harhauttavia liikkeitä ilman, että ne palvelevat strategiaa tai ovat käsketty ylemmältä tasolta. Oma-aloitteisesti tehty operatiivinen tai taktinen harhautus saattaa haitata strategista harhautusta tai jopa koko sota-toimia³⁴. Operaatiotaidon määritelmä on säilynyt samanlaisena nykypäivään ainakin vuoden 1965 Neuvostoliiton sotilassanakirjasta asti. Kirja myös painottaa erikseen sen olevan linkki strategian ja taktiikan yhteensovittamisessa. Operaatiotaito oli Neuvostoliitossa erittäin keskeisessä ja tärkeässä asemassa sotataidossa jo 1930-luvun vaihteessa.³⁵

Selventääkseni käsitteiden määrittelyn, tiivistän Unkarin ja Tšekkoslovakian tapausten olleen konflikteja, joissa käytettiin sotilaallisia toimia, jotka toteutuivat yllätyshyökkäyksinä käyttäen asevoimia. Yllätyshyökkäykset olivat asevoimien toteuttamia offensiiveja, jotka koostuivat yhdestä tai useammasta operaatiosta, jotka sisälsivät taktisia tehtäviä, kuten tärkeiden kohteiden haltuunottoja.

Neuvostoliitto näki itsensä vallankumoukselliseksi instituutioksi, jonka tehtävänä oli levittää kommunistista vallankumousta. Vastustajat sosialistisissa maissa leimattiin usein vastavallankumouksellisiksi tai kapinallisiksi. Ei-sosialistiset vastustajat tai kilpailijat olivatkin sitten usein kapitalisteja tai fasisteja. Vastavallankumoukselliset ja kapinalliset saivat myös toisiinsa nämä leimat päällensä jopa ihan tarkoituksellisesti, oli asian todellinen laita mikä tahansa. Pysin käyttämään osapuolista mahdollisimman neutraaleja termejä, kuten ”unkarilaiset aseistautuneet siviilit”, ”prahalaisista muodostettu aseeton väkijoukko” tai ”neuvostojoukot”.

³³ *Военный энциклопедический словарь*. Сердюков, А. Е. (ред.): Военное издательство, Москва 2007 (Venäläinen Sotilastietosanakirja 2007a). (Vojennyi entsiklopedičeski slovar. Serdjukov, A. E. (toim.): Voennnoje izdatelstvo, Moskva 2007), 497–498. Käännös Petteri Lalu.

³⁴ Latimer, 275.

³⁵ Dictionary of Basic Military Terms, A Soviet View 1965, 143; Lalu 2011a, 4–6.

Toisinaan tekstissä näkyy myös ”kapinallisia” ja ”miehittäjiä” ynnä muita tuomitsevia termejä, mutta tällöin on kyse suorasta lainauksesta. Työssä on paljon lainausmerkkejä, niillä pyritään pääsääntöisesti osoittamaan tieto joka on epätosi, valheellinen tai *maskirovkaa*.

1.3. Tutkimusmenetelmä, -ongelma ja -rajaukset

Tutkimuksen menetelmänä on vertaileva asiakirja-, kirjallisuus-, ja aikakauslehtitutkimus. Jussi Lappalainen toteaa kirjassaan *Haluatko historian kirjoittajaksi?* sivulla 56: ”*historia ja sen tutkimat ihmisten teot ovat liian monimuotoisia alistuaakseen yhteen muottiin.*” Määrällisesti ja laadullisesti katsottuna tutkimus on laadullinen tutkimus. Lähdekritiikin osalta mainitaan erikseen, jos jokin lähteistä ei ole tarkka tai oikea tiedoissaan. Muuten lähteiksi on valittu tieteelliset kriteerit täyttäviä aineistoja. Tiedot pyritään aina vertaamaan vähintään kahdesta lähteestä ja lähteiden viittauksia on tarvittaessa tarkastettu. Tutkimusta tehtäessä on ollut käytössä suomen- ja englanninkielisiä lähteitä sekä käännettyjä venäläisiä lähteitä. Kaikki lähteet ovat julkisia, pois lukien puolustusvoimien määritelmärekisteri.

Tutkimustyön tavoitteena on selvittää millaista *maskirovka* oli Neuvostoliiton poliittisissa ja sotilaallisissa toimissa, jotka tähtäsivät yllätyshyökkäyksiin vuonna 1956 Unkarin kansannousussa ja vuonna 1968 Tšekkoslovakian kriisissä sekä miten harhautukset onnistuivat ja miksi. Oleellinen kysymys on myös mitä harhauttamisella haettiin. Kysymyksissä ”opilla” tarkoitetaan tuon ajan doktriinia ja Neuvostoliiton sotataittoa. Sotataitoon katsotaan kuuluvaksi taktiikka, operaatiotaito ja strategia yhdessä politiikan kanssa. Tutkimuksessa haetaan vastauksia seuraavana esitettyihin kysymyksiin.

Tutkimuksen pääkysymys on:

Miten Neuvostoliitto käytti *maskirovkaa* Unkarin ja Tšekkoslovakian yllätyshyökkäyksissä?

Alatutkimuskysymykset ovat:

- Mitä *maskirovka* on?
- Miten Neuvostoliitto käytti *maskirovkaa* Unkarin kansannousun kukistamisessa?
- Miten Neuvostoliitto käytti *maskirovkaa* Tšekkoslovakian yllätyshyökkäyksessä?
- Miten *maskirovka* kehittyi ja mihin sitä käytettiin valittuna aikana?
- Miten *maskirovka* onnistui?

Tutkimuksen ajallinen raja on kylmän sodan ajassa ja tarkemmin rajattuna kahdessa edellä mainitussa konfliktissa. Toisessa luvussa kuitenkin käsitellään hieman toisen maailmansodan aikaa taustojen selvittämiseksi. Aiheessa keskitytään sotatoimien suunnitteluun, valmisteluun ja operaatioiden aloittamiseen, koska tällöin harhautus on ollut voimakkaimmin mukana. Strategista ja poliittista tasoa käsitellään paljon verraten sotahistorian tutkimukseen, koska operaatiot liittyivät politiikkaan ja saivat perusteensa strategiselta tasolta. Yllätyshyökkäyksissä poliittinen, strateginen, operatiivinen ja taktinen taso ovat hyvin tiukasti yhteydessä toisiinsa ja raja on välillä hyvin häilyvä varsinkin operaation aloituksessa. Harhauttamiseen liittyviä teknisiä välineitä ei myöskään tarkastella, elleivät ne liity oleellisesti kohteena olevaan asiaan.

Strategiseen tasoon katsotaan kuuluvaksi psykologisen sodankäynnin taso, tai nykyisemmin (2012) informaationsodankäynnin ulottuvuudet. Strategisella tasolla tarkastellaan valtion johdon sekä sen elimien ja toimitsijoiden harhauttamista eri keinoin. Operatiivisella tasolla analysoidaan eri operatiivisten sotajoukkojen [itsenäisiin sotatoimiin kykenevä joukko] käyttöön liittyvää harhautusta. Taktisella tasolla katsotaan, miten jokin yksittäinen joukko harhautti tai toteutti ylemmän tason käskemän harhautuksen. Keinoiksi lasketaan kaikki mahdollinen, joka voi harhauttaa vihollista. Näitä ovat muun muassa propaganda, väärän tiedon levittäminen [*dis-informatio*], poliittinen peli ja joukkojen määrän, laadun ja suuntautumisen salaaminen. Neuvostoliitossa keinot olivat usein samat sotatoimen tasosta riippumatta, eikä siellä missään vaiheessa eroteltukaan harhauttamisen keinoja eri tasoilla vaan pyrittiin korostamaan keinojen vaihtelevuutta³⁶.

1.4. Tutkimuksen keskeinen lähdeaineisto ja aikaisemmat tutkimukset

Tieteellisessä tutkimuksessa pitäisi aina mennä tiedon alkulähteelle. Tämä on huomioitava lähdekritiikissä, koska osa alkuperäisistä lähteistä on kielillä, joita en osaa riittävästi lähteiden tulkitsemiseen. Suomen geopolittisen aseman takia Venäjän tutkimus on Suomen puolustusvoimissa keskeistä ja suomalaiselle upseerille oleellista. Aiheesta löytyy kuitenkin paljon englanninkielistä kirjallisuutta ja artikkeleja, joista osa on venäläisten tai muiden osapuolten itse kirjoittamia ja osa käännettyjä. Käytössä on myös ollut suomen kielelle käännettyjä lähteitä, mutta niin näissä kuin muissakin lähteissä käännösvirhe tai tulkintaero on aina mahdollinen. Sotataitoa käsitteleviä laajempia kokonaisuuksia on suomeksi esimerkiksi Neuvostoliiton sotataidon kehittymisestä. Suomessa tehtyjä varsinaisia tutkimuksia tai kirjoja harhauttamisesta ja yllätyshyökkäyksestä sotataidossa ei löytynyt tämän tutkimuksen teon yhteydessä, ainakaan

³⁶ Latimer, 276.

Taisto-, Arto- ja Linda-hakujärjestelmien perusteella ja Maanpuolustuskorkeakoulun kirjaston tuella vuonna 2012.

Kaikki aiheen tutkimukset keskittyvät yleensä yhteen kriisiin yleisellä ja poliittisella tasolla, tai harhautuksen osalta tekniseen välineeseen. Taktiikan alalla yllätyshyökkäystä on tutkittu Suomen varautumisen näkökulmasta nykyaikana ja tulevaisuudessa. Yllätyshyökkäyksistä ja paikallisista sodista³⁷ ei tunnu löytyvän, eikä luultavasti löydykään, venäläistä opasta, ainakaan suomeksi tai englanniksi³⁸. Pystyn kuitenkin muodostamaan riittävän kuvan ja tieteelliset johtopäätökset asiasta löytämieni lähteiden perusteella. Yllätyshyökkäyksen periaatteet ja menetelmät ovatkin yksi keskeinen tutkimuskysymysten muodostaja. Tässäkin asiassa painopiste pidetään rajauksen mukaisesti harhautuksessa.

Osa englanninkielisistä lähteistäni käsittelee hieman harhautusta juuri Neuvostoliiton sotataidossa. Näistä keskeisempiä ovat Barton Whaleyn *Stratagem – deception and surprise in war*³⁹, ja Christopher Donnellyn *Red Banner – The Soviet Military System in Peace and War*⁴⁰. Yksi teos keskittyy kokonaan *maskirovkaan*: David Glantzin *Soviet military deception in the Second World War*⁴¹. Se tosin nimensä mukaisesti keskittyy toiseen maailmansotaan, mutta on kuitenkin aiheen keskeinen ja hyvä teos. Teos kertoo hyvin myös *maskirovkasta* käsitteenä ja ilmiönä sekä tarjoaa muutenkin pohjaa alan tutkimiselle. Teosta ja kirjailijan muita töitä on lainattu paljon käyttämissäni muissa lähteissä.

Ruotsista löytyy muutamia teoksia harhauttamisesta, joista osa on myös Neuvostoliiton tai Venäjän näkökulmasta, mutta niitä ei ole otettu tähän tutkimukseen mukaan. Suomen kielelle on käännetty ainakin yksi teos harhauttamisesta sotahistoriassa ja -taidossa, Jon Latimerin *Luoteja ja pajunköyttä*⁴², mutta se ei ole akateeminen teos, vaikka siinä onkin viittaukset.

³⁷ Sota, joka on keskittynyt yhdelle alueelle (valtioon), johon muut osapuolet (muut valtiot) osallistuvat tukien jotain konfliktin osapuolta. Esiintyy englanninkielellä myös nimellä proxy-war.

³⁸ Kulomaa, Jukka: Neuvostoliitto valmistautuu ratkaisevaan suursotaan. Teoksessa Raunio, Ari (toim.): *Suursotien vuosisata – Sodan ja taistelun kuva 1900-luvulla*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Sotahistorian laitos, julkaisusarja 2, N:o 8, Hakapaino Oy, Helsinki 2002 (Kulomaa 2002), 59; Saarelainen, Jorma: *Johtamissodankäynti*. Maanpuolustuskorkeakoulu, taktiikan laitos, Edita, Helsinki 2000, 138; Glantz 1989, xxxiii. Michael Handelin Preface-kirjoituksen mukaan Neuvostoliitto ei ole julkaissut (1988 mennessä) erillisiä teoksia harhauttamisesta toisessa maailmansodassa, mutta näihin kokemuksiin viitataan lähes kaikissa heidän yleishistorian teoksissaan. Hän sanoo, että tällä yritetään peittää harhauttamisen arvostuksen suuruutta mahdollisilta vastustajilta.

³⁹ Whaley, Barton: *Stratagem – deception and surprise in war*, Artech House, Boston 2007.

⁴⁰ Donnelly, Christopher: *Red Banner – The Soviet Military System in Peace and War*. Jane's Information Group Sentinel House, Surrey, 1988. Donnelly toimi (1988) Royal Military Akatemian johtajana Yhdistyneessä Kuninkaskunnassa. Hän oli vuonna 1988 tutkinut Neuvostoliiton asevoimia ja geopolitiikkaa jo lähes 20 vuotta. Kirja, jonka on tuottanut tietojätti Jane's. Teos joka kertoo kattavasti, mutta taitavasti tiivistettynä Neuvostoliiton asevoimien historiasta sekä neuvostomaan kulttuurista, sotataidosta ja infrastruktuurisista.

⁴¹ Glantz, David: *Soviet military deception in the Second World War*. Frank Cass, London 1989.

⁴² Latimer, Jon: *Luoteja ja pajunköyttä*. Heikki Tiilikainen (toim. suom.): Gummerus kustannus Oy, Jyväskylä 2006.

Ulkomaalaiset teokset *Soviet Military Intervention in Hungary 1956*⁴³ ja *The Prague Spring and the Warsaw Pact Invasion of Czechoslovakia in 1968*⁴⁴ ovat hyviä, koska ovat kovin uusia ja sen myötä niissä on ollut käytössä uutta materiaalia, jota ei vanhemmissa lähteissä voinut olla. Näitä ovat esimerkiksi materiaali, joka on tullut käyttöön Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen sekä ajan myötä turvaluokituksestaan julkiseksi muuttuneet asiakirjat. Teoksessa *Soviet Military Intervention in Hungary 1956* on jopa yhden operaatiossa toimineen venäläisen esikunta- tai operaatiopäällikön muistelmat miehityksestä sekä aiheetta Neuvostoliiton arkistojen perusteella tutkineen venäläisen upseerin laaja artikkeli. Kyseinen upseeri erotettiin asevoimista hyväksytyn väitöstilaisuuden jälkeen ja kaikki hänen arkistoista tekemänsä muistiinpanot ja tutkimuksen käsikirjoitukset takavarikoitiin⁴⁵.

Aikaisempia puolustusvoimien tutkimuksia, joita on käytetty keskeisinä lähteinä Unkarin osalta, ovat Vesa Virtasen *Unkarin kansannousun kukistaminen vuonna 1956*⁴⁶ ja Tomi Elorannan *Unkarin kansannousun kukistuminen*⁴⁷. Virtasen työ on työpaperi, jonka hän on tehnyt opiskellessaan esiupseerikurssilla. Elorannan työ on kadetin kandidaatin tutkielma kadettikoulusta. Viittaen Virtasen teokseen paljon käsitellessäni perustietoja ja strategisen tason harhautuksia. Näissä kahdessa työssä on pääsääntöisesti käytetty eri lähteitä. Elorannan tutkimuksessa on osin samoja lähteitä kuin Virtasella, mutta hän ei viittaa kertakaan Virtasen työhön eikä sitä näy lähdeluettelossa. Elorannalla on myös uudempia lähteitä kuin mitä Virtasella olisi voinut olla käytössään. Elorannan työ on hieman laajempi ja keskittyy enemmän neuvostojoukkoihin.

Aikaisempia puolustusvoimien tutkimuksia Tšekkoslovakiasta ei ole paljon saatavilla ilman varsinaista tutkimuslupaa, joten käytössä on ollut vain Joni Liimataisen kandidaatin tutkielma vuodelta 2009: *Operaatio Tonava – Tšekkoslovakian miehitysoperaatio 1968*. Vaikka työ onkin vain kandidaatin tutkielma, vaikuttaa se kiitettävältä teokselta ja validilta lähteiden osalta.⁴⁸ Lisäksi on käytetty kotimaisia ja ulkomaisia lehtiartikkeleita. Neuvostoliiton sotataidon ja harhauttamisen osalta on käytetty Torsti Astrenin diplomityötä vuodelta 2001: *Clause-*

⁴³ Györkei, Jenő – Horváth, Miklós: *Soviet Military Intervention in Hungary 1956*. Central European University Press, Budapest 1999.

⁴⁴ Ruggenthaler, Peter – Karner, Stefan – Bischof, Günter: *The Prague Spring and the Warsaw Pact Invasion of Czechoslovakia in 1968*. The Harvard Cold War Studies Book Series, Lexington Books 2010.

⁴⁵ Györkei – Horváth, kirjan takakannen sisäpuolen teksti.

⁴⁶ Virtanen, Vesa: *Unkarin kansannousun kukistaminen vuonna 1956*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Strategian laitos, julkaisusarja 4, Työpaperi 7, Helsinki 1998.

⁴⁷ Eloranta, Tomi: *Unkarin kansannousun kukistuminen*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Sotahistorian laitos, kandidaattitutkielma, 2009.

⁴⁸ Liimatainen, Joni: *Operaatio Tonava: Tšekkoslovakian miehitysoperaatio 1968*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Sotahistorian laitos, kandidaattitutkielma, 2009. ”Lähteet on valittu aiheeseen sopivimman aineiston laadullisen sisältöanalyysin perusteella”. Enimmäkseen lähteinä on käytetty tutkijoiden kirjoittamaa aiheetta suoraan tai sitä sivuavaa tietokirjallisuutta.

witzin ja Jominin sotateorioiden vaikutus Neuvostoliiton ja Venäjän Federaation sotataitoon toisen maailmansodan jälkeen⁴⁹ ja julkaistua Johtamissodankäynti-teosta.

Jorma Saarelaisen johtaman toimituskunnan teos *Johtamissodankäynti*⁵⁰ on käyttökelpoisin löytämäni suomalainen teos itse harhauttamisesta. Teos on tehty Maanpuolustuskorkeakoulun taktiikan laitoksen johtamissodankäynnin seminaarin (26.–27.10.2000) perusteella ja se sisältää Saarelaisen itse tekemän laajan ja perusteellisen artikkelin harhauttamisesta. Saarelainen myös mainitsee muutamia suomalaisia tutkielmia aiheesta sekä tekevänsä itse (2000) harhautamista koskevaa tutkimusta. En kuitenkaan löytänyt näitä teoksia kevättalvella 2013.

Unkarin ja Tšekkoslovakian tapahtumia on myös verrattu vuoden 2000 venäläiseen teokseen Venäjän (Neuvostoliiton) paikalliset sodat ja sotilaalliset konfliktit 1900-luvun jälkipuoliskolla, (*Rossia⁵¹ (SSSR) v lokal'nyh voinah i voennyh konfliktah vtoroi poloviny XX veka*)⁵¹. Olen tutkinut teosta Jukka Kulomaan suomenkielisen käännöksen perusteella, jota ei ole julkaistu. Se antaa tapahtumista lähes täysin samanlaisen kuvan kuin länsimaiset ja suomalaiset lähteet. Joskin se tuomitsee vahvemmin Unkarin omia ja Unkarin kriisin jälkeisen pääministerin toimia sekä antaa aseistautuneista unkarilaisista taistelijoista hieman vahvemman tai vaarallisemman kuvan.

Yksi keskeinen lähde *maskirovka*- ja muiden venäjänkielisten sanojen sekä termien tutkimisessa on ollut Petteri Lalun haastattelut, käännökset ja luentomateriaalit. Petteri Lalu on tutkijaesiupseeri ja yleisesikuntaeverstiluutnantti Maanpuolustuskorkeakoululla, tehtävänäään tutkia ja opettaa Venäjän sotataitoa.

Lähteiden valinta on ollut vaikea tehtävä, sillä länsimaiset teokset saattavat olla propagandallisia positiiviseen tai negatiiviseen suuntaan⁵². Venäläiset lähteet taas voivat olla tarkoituksellaan harhaanjohtavia tai omaa kuvaansa kaunistelevia⁵³. Venäläisistä aikalaislähteistä löytyy myös vain vähän tietoa Unkarin ja Tšekkoslovakian yllätyshyökkäyksistä, koska Neuvostoliitto itse ei katsonut niitä hyökkäyksiksi vaan tilanteen normalisoinniksi.

⁴⁹ Astren, Torsti: *Clausewitzin ja Jominin sotateorioiden vaikutus Neuvostoliiton ja Venäjän Federaation sotataitoon toisen maailmansodan jälkeen*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Sotahistorian laitos, yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö, 2001.

⁵⁰ Saarelainen, Jorma: *Johtamissodankäynti*. Maanpuolustuskorkeakoulu, taktiikan laitos, Edita, Helsinki 2000.

⁵¹ *Россия (СССР) в локальных войнах – и военных конфликтах второй половины XX века*. под редакцией В. А. Золотарева. Кучково поле, Полиграфресурсы, Москва 2000 (Paikalliset sodat). (*Rossia⁵¹ (SSSR) v lokal'nyh voinah – i voennyh konfliktah vtoroi poloviny XX veka*. pod redakciej V. A. Zolotareva. Kučovo pole, Poligrafresursy, Moskva 2000.). suom. Venäjän (Neuvostoliiton) Paikalliset sodat ja sotilaalliset konfliktit 1900-luvun jälkipuoliskolla.

⁵² Lännen eri valtiot ovat varsinkin kylmän sodan aikaan ylistäneet Neuvostoliiton sotilaallisia kykyjä saadakseen oikeutuksen omien asevoimiensa budjeteille ja toimille. Samaan aikaan on myös tarvittavin osin yritetty antaa huonompi kuva vastustajasta esimerkiksi sotataidon osalta. Tästä nähdään esimerkki luvussa 2.3.

⁵³ Neuvostoliitolla oli kylmän sodan aikana tietojen väärennysosastoja ja NL pyrki antamaan asioista, kuten miehityksistä, neutraalimman kuvan.

Venäjän sotilaspolitiikasta Suomen suunnalla kertovassa kirjassa Erkki Nordberg varoittaa venäläisistä lähteistä, koska venäläisten tiedottaminen nojautuu perinteiseen *maskirovkaan*. Syvälle yhteiskuntaan iskostunut perinne on tutkijan kannalta kiusallinen, muttei ylitsepääsemätön, kunhan pitää sen koko ajan mielessään ja käyttää ajan kuluu hyväkseen.⁵⁴ Ajan kululla Nordberg tarkoittaa tässä juuri sitä, että ehtii ilmestyä lisää lähteitä ja ulkomaalaisia kirjoituksia, joita tutkija voi verrata. Näin myös venäjän kielen osaamisen ongelma pienin osin poistuu. Moni tuoreemmista käyttämistäni ulkomaalaisista teoksista käyttäinkin lähteenä Neuvostoliiton arkistoja ja muita nykypäivänä julkiseksi luokiteltuja dokumentteja. Seuraavassa pääluvussa selvitetään tarkemmin venäläistä kulttuuria ja *maskirovkaa*.

2. MASKIROVKA

2.1. Perinteet ja kulttuuri

Tässä pääluvussa perehdytään Neuvostoliiton sotataitoon ja harhauttamiseen (*maskirovka*). Asiaa tarkastellaan myös hieman tutkimuksen ajallisen viitekehyksen ulkopuolelta sekä selvitetään muutenkin harhauttamisen termien ja teorioiden taustoja. Valituista konflikteista kertovien lukujen alussa katsotaan vielä tarkemmin juuri sen ajan sotataitoa tarvittavin osin. Toista maailmansotaa tarkastellaan, koska niin Neuvostoliitossa kuin Venäjälläkin historian opetuksen merkitystä on korostettu koko ajan. Toisessa maailmansodassa Puna-armeijan keskeisimpiä operaatiotaidon periaatteita olivat taistelujen päämäärän ja johtamisen merkitys, yllätys ja aloitteen tempaaminen, voimien keskittäminen, samanaikainen vaikuttaminen syvyydessä, aselajien yhteistoiminta sekä taistelukestävyyden säilyttäminen ja palauttaminen. Neuvostoliiton ja Venäjän painottamat sodankäynnin periaatteet ovat muuttuneet teknologisten ratkaisujen kehittyessä, vastustajan sodankäyntitapojen muuttuessa sekä poliittisten muutosten myötä, mutta sodankäynnin ideologinen perusta on pysynyt hyvin samana.⁵⁵

Monissa käyttämissäni lähteissä painotetaan venäläisen kulttuurin ymmärtämistä ennen venäläisten ilmiöiden ja tapahtumien tutkimista. Sen vuoksi ennen toista maailmansotaa tarkastellaankin lyhyesti Venäjän kulttuuria ja *maskirovkan* juuria. *Maskirovka*-käsitteeseen liittyvät termit ovat olleet käytössä jo ainakin 1800-luvulla. Vuonna 1891 julkaistussa venäläisessä sotilastietosanakirjassa oli artikkelit *maski* (маска) ja *maskirovanie* (маскирование), joissa käsiteltiin pääasiassa tuliasemien maastouttamista vastustajan tähystyksen vaikeuttamiseksi.⁵⁶

⁵⁴ Nordberg, Erkki: *Arvio ja ennuste*. Art House OY, Pieksämäki 2003, 12.

⁵⁵ Astren, 97–98. ”Tärkeimpänä tutkimustuloksena on havaittu, että Neuvostoliiton ja Venäjän sodankäynnin taitoihin ovat vaikuttaneet sekä Clausewitz että Jomini. Clausewitzin vaikutus on suurinta sodan teorioiden ylätasolla sekä moraalisella ja henkisellä puolella. Jominilaisuus on näkynyt selvimmin sodankäynnin operatiivisella ja taktisella tasolla.”

⁵⁶ Леер, Генрих (ред.) Энциклопедия военных и морских наук, том V, вь типографии В.Безобрасова и комп, С. Петербургъ 1891 (Meri- ja sotatieteellinen tietosanakirja 1891), 75–76.

Ennen toista maailmansotaa Puna-armeijan kenttäohjesääntö (1936) korosti yllätyksen merkitystä ja joukkojen toiminnan taisteluvarmistusta. Taisteluvarmistuksella tarkoitettiin vihollisen tiedustelun estämistä kaikin keinoin ja oman toiminnan verhoamista.⁵⁷ Toisen maailmansodan aikaan venäläisillä oli erillisiä *maskirovka*-käskyjä harhauttamisesta (esimerkki liitteessä 2). Neuvostoliiton sotataidossa harhautus esiintyi yleensä jokaisella tasolla. Se oli usein myös hyvin yleisessä käytössä ja vahvassa asemassa, vaikka ylivoimatilanne olisikin jo saavutettu ennen operaatioita.

Venäjälle on periytynyt Neuvostoliiton ajoilta ja jo muinaisesta Bysantista ajatus puhua ja tehdä tekoja omien tarkoituseriensä mukaan, vaikka se ei aina olisi oikeassa suhteessa moraalin kanssa. Neuvostoliiton aikana tämä johtui monen lähteeni mukaan marxilais-leniniläisestä maailmankatsomuksesta, jossa harhautamista ja yllätystä voitiin käyttää kaikilla sotataidon tasoilla, mukaan lukien siis myös poliittinen eli strateginen taso. Asioiden kertominen tietyssä valossa tai asioiden kertomatta jättäminen kokonaan tai sopivin osin voi olla aina jonkin tai joidenkin etu. Yksi esimerkki tästä on nykyajan (2009) venäläiset artikkelit⁵⁸, jotka edelleen kertovat Unkarin ja Tšekkoslovakian osalta vain veljeskansan auttamisesta kapinallisia vastaan, ilman pienintäkään mainintaa, että kummassakaan tapauksessa joukot eivät olleet tervetulleita kansan eikä hallituksenkaan puolesta, ja toimet vielä tuomittiin YK:n kokouksissa. Tämä kylläkin näkyy yhdessä käyttämistäni venäläisistä lähteistä, mutta siinäkin konflikteista puhutaan hyvin eri sävyyn kuin länsimaisissa julkaisuissa.⁵⁹

Neuvostoliiton asevoimien järjestelmästä kirjoitetussa kirjassa *Red Banner*, Christopher Donnelly sanoo salaamisen ja salaisuuksien olevan syvällä venäläisessä kulttuurissa ja heidän mielissään (*"Secrecy is built in to the Russian mind"*). Hänen mukaansa *"maskirovka"* on tämän pakkomielteen sivutuote, joka nousee huippuunsa asevoimissa. Teoksessa perustellaan ja pohjustetaan näitä hypoteeseja julkisten puhelinluetteloiden puuttumisella, valtion virheid (*"faults"*) paljastumisen estämisellä, uhalla, joka tulee, kun joku tietää sinusta, olinpaikastasi ja elämäntavoistasi sekä salaisuuksien verholla, joka peittää kaiken sotilastoimintaan liittyvän, kuten kaikki sotilaskohteet, -henkilöt ja -varusteet.⁶⁰ Esimerkiksi, ennen kuin satelliittitiedustelu 1960-luvulla tuli käyttöön, oli ulkopuolisten todella vaikeaa suunnistaa Neuvostoliitossa, koska kaikki tarkat kartat olivat salaisia. Julkisista kartoista puuttui paljon tietoa

<<http://runivers.ru/lib/book3180/10126/>>. 1.12.2011. (Leer, Genrih (red.): Entsiklopedia voennyh i morskikh nauk, tom V, v tipografii V. Bezobrasova i komp, S. Peterburg 1891, 75–76.). Käännös Petteri Lalu.

⁵⁷ *Puna-armeijan väliaikainen kenttäohjesääntö – vuodelta 1936*. Suomennos, Otava, Helsinki 1936 (Puna-armeijan kenttäohjesääntö 1936), Yllätys, 10, 51–52 ja 81; taisteluvarmistus, 18–26; ja harhauttaminen, 78, (Ei tekijännimeä).

⁵⁸ Makhonin V.A.: State Ideology and External Wars: Four Centuries of Russian Experience. *Military Thought*, No. 2, 2009, 16–19. <<http://dlib.eastview.com/browse/doc/25743804>>. 18.3.2013.

⁵⁹ Paikalliset sodat, 148.

⁶⁰ Donnelly, 42–43.

ja niihin oli myös tehty paljon tahallisia virheitä miehittäjän harhauttamiseksi⁶¹. Donnelly arvioi kirjassaan Gorbatshevin ajaman *glasnostin*⁶² olleen hyvin kaukana ”avoimesta hallituksesta”. Kaiken tämä vastapainoksi hän ihmettelee yksityisyyden puuttumisen tuomaa kontrastia asiaan. Yksityisyyden puuttumisen hän arvioi johtuvan venäläisen elämäntavan yhteisöllisyydestä, joka juontaa juurensa kovaan paikalliseen ilmastoon ja ekonomiaan.⁶³

Venäjällä yleinen harhauttaminen ja huijaaminen, kuten moni muukin kulttuurillinen asia, juontaa juurensa Bysantin valtakunnasta. Ennen Venäjän tutkimista pitäisi siten tutkia myös Bysanttia, jotta ymmärtäisi, mistä venäläinen kulttuuri osin on kehittynyt.⁶⁴ Edellisen viitteen mukainen artikkeli kertoo asiasta lisää, mutta tässä tutkimuksessa tätä syy-yhteys-seurantaa ei enää tarvitse jatkaa pidemmälle, vaan todettakoon, että Venäjällä on pitkä historia ja vahva kulttuuri harhauttamisesta, jota tarkastellaan tarkemmin seuraavissa alaluvuissa ja koko tutkimuksen läpi. Lähes kaikissa käyttämistäni lähteistä arvostetaan ja keuhataan venäläisiä *maskirovkan* mestareiksi, etenkin toisen maailmansodan loppuvaiheilla.

2.2. Maskirovka käsitteenä

Venäläinen internetsana- ja tietosanakirja Academic, jonka tiedot on kerätty ja koostettu vuosilta 1949–1992, määrittelee sanalle *maskirovka* kaksi merkitystä (sanan kantana on verbi *маскировать* (*maskirovat'*)):

- 1) Peittää joku tai jokin naamioilla tai pukea naamioasuun, esimerkiksi naamioida (*maskirovat'*) lapset uudenvuoden juhlia varten.
- 2) Tehdä joku tai jokin ei havaittavaksi tai näkymättömäksi, esimerkiksi maastouttaa (*maskirovat'*) sotilaallisia kohteita ja aseita. Peittää (*maskirovat'*) ikkuna pimennyksen aikana. Peittää (*maskirovat'*) aikomuksensa.⁶⁵

Sana *maski*, (naamio tai meikki), on käytössä myös suomen kielessä ja siitä on johdettu esimerkiksi jääkiekon termi *maskata*, jolloin maalivahtia yritetään estää näkemästä hyökkäävän pelaajan toimintaa ja aikeita.⁶⁶ Eli sillä tarkoitetaan harhauttamista ja yllättämistä yksinkertaisuudessaan. Muut pelaajat harhauttavat ja hyökkääjä yllättää. Samoin toimitaan taistelukentäl-

⁶¹ Dunnigan, James – Nofi, Albert: *Victory and Deceit – Dirty Tricks at War*. William Morrow and Company, inc, New York 1995, 291.

⁶² Glasnost on Mihail Gorbatševin vuonna 1985 käyttöön ottama termi joka tarkoittaa ”julkisuutta” tai ”avoimuutta”.

⁶³ Donnelly, 42–43.

⁶⁴ Gustafson, K. C.: Echo of Empires: Russia's Inheritance of Byzantine Security Culture. *The Journal of Slavic Military Studies*, 2010, Volume 23, Issue 4, 574–576. <<http://www.tandfonline.com/loi/fslv20>>. 25.11.2011.

⁶⁵ Толковый словарь Ожегова. С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. 1949–1992 (tiedot kerätty tuolta ajalta). <<http://dic.academic.ru/dic.nsf/ogegova/103762>>. 14.12.2011 (Venäläinen internetsana- ja tietosanakirja 1949–1992). Käännös Petteri Lalu.

⁶⁶ Lalu 2011a.

lä, jossa vihollinen yleensä sidotaan yhdellä alueella tai vähintäänkin sokaistaan savulla, ja yllätetään toisella alueella tai toisessa suunnassa samaan aikaan.

Vuodelta 2007 olevan venäläisen sotilastietosanakirjan mukaan venäjän kielen *maskirovka*-sana pohjautuu ranskan kielen sanasta *masquer*, tehdä huomaamattomaksi tai näkymättömäksi. Erään New York Times -lehden artikkelin mukaan sana pohjautuisi tarkemmin katsottuna englannin kielen sanasta *mask*, joka taas tulee tuosta ranskan kielen sanasta. Ranskaan sana taas tulee italian kielen sanasta *maschera*, joka taas on tullut sinne todennäköisesti arabian kielen sanasta *maskhara*. Arabiaksi tämä tarkoittaa klovnia tai ilveilijää, joka peittää tai salaa kasvonsa kasvomeikillä.⁶⁷ Periytyy sana mistä tahansa, on varmaa, että sanan alkuperä tarkoittaa salaamista, ja siihen on sotataidon ja -välineiden kehittymisen myötä liitetty harhautamista ja muita *maskirovka*-keinoja.

Saman venäläisen sotilastietosanakirjan mukaan *maskirovka* on järjestelmä yhteen liitettyjä orgaanisia, operatiivis-taktisia ja pioneeritekniisiä toimenpiteitä, joiden tarkoituksena on salata omat joukot ja kohteet vastustajalta ja johtaa vastustaja harhaan niiden olemassaolon, sijainnin, kokoonpanon ja tilanteen suhteen, samoin kuin johtoportaiden suunnitelmien sekä joukkojen toiminnan ja aikomusten suhteen. *Maskirovka* mahdollistaa joukkojen yllättävän toiminnan, taistelukyvyyn ja kohteiden säilyttämisen turvaamisen.⁶⁸

Toimien laajuuden ja tehtävän luonteen perusteella *maskirovka* jakautuu strategisiin, operatiivisiin ja taktisiin harhautuksiin. *Strateginen maskirovka* suoritetaan ylipäällikön päätöksen mukaisesti ja siihen sisällytetään järjestelmä toimenpiteitä strategisen operaation valmistelujen salaamisen turvaamiseksi sekä vastustajan harhauttamiseksi väärällä tiedolla (*disinformoimiseksi*) asevoimien aikomusten ja toiminnan suhteen. *Operatiivisen maskirovkan* tavoitteena on salata operaation valmistelu, saavuttaa operatiivinen yllätys ja salata vastustajalta joukkojen päätoimintasuunta. Operatiivinen *maskirovka* toteutetaan rintaman (armeijan) ja laivaston (lippueen) komentajan päätöksen mukaisesti.⁶⁹

Taktinen maskirovka toteutetaan salaamalla vastustajalta omien joukkojen, johtamispaikkojen ja tärkeiden kohteiden siirtyminen ja niiden sijainti käyttämällä *maskirovka*-välineitä (maastouttamis- ja harhauttamisvälineitä) sekä perustamalla valeasemia ja -alueita. Taktinen *maski-*

⁶⁷ Safire, William: On Language; Surveilling Maskirovka, New York Times 9.7.1995.
<<http://www.nytimes.com/1995/07/09/magazine/on-language-surveilling-maskirovka.html?pagewanted=all&src=pm>>. 3.12.2011.

⁶⁸ Сердюков, А. Е. (ред.): Военный энциклопедический словарь, Военное издательство, Москва 2007 (Venäläinen Sotilastietosanakirja 2007b), 409. (Serdjukov, A. E. (toim.): Vojennyi entsiklopeditšeski slovar, Voennoje izdatelstvo, Moskva 2007, 409.), suom. Sotilastietosanakirja.
<<http://encyclopedia.mil.ru/encyclopedia/dictionary/listrvsn.html>>. 15.12.2011. Suomentamiseksi maskirovka-sana on tarkoituksellisesti jätetty suomentamatta. Käännös Petteri Lalu.

⁶⁹ Venäläinen Sotilastietosanakirja 2007b, 409.

rovka toteutetaan yhtymien (joukko-osastojen ja yksiköiden) päälliköiden päätösten mukaisesti ja koko henkilöstön toimenpitein. Taktinen *maskirovka* toteutetaan yhtymissä, joukoissa ja yksiköissä sekä erillisissä kohteissa salaamalla taisteluun valmistautuminen, omien joukkojen olemassaolo (ryhmitys), tykistön ja raketinheittimistön tuliasemat, johtamispaikat ja muut tärkeät kohteet. Erikoisyksiköt (pioneerit) toteuttavat vaikeimmat toimenpiteet, joissa tarvitaan erikoisvälineitä ja -tekniikkaa.⁷⁰

Maskirovka on jaoteltu julkisissa lähteissä sotataidon jaottelun mukaisesti ilmeisesti vuoden 1954 jälkeen. Vuonna 1954 neuvostoliittolainen suuri tietosanakirja puhui kahdesta *maskirovka*-päälajista, luonnollisesta ja teknisestä. Luonnollisiin keinoihin kuului esimerkiksi metsän suoja ja pimeys; ja teknisiin keinoihin naamioiminen, savut, radio- ja tutkamaskirovka.⁷¹ Uusi sotataidollinen jako löytyy ainakin vuoden 1978 neuvostoliittolaisesta sotilastietosanakirjasta, jossa ei enää puhuta päälajeista vaan *maskirovka* jaetaan sotataidon mukaan strategiseen, operatiiviseen ja taktiseen *maskirovkaan*. Tämä jako näyttää myös pysyneen sellaisenaan tähän päivään saakka ja keinoina on määritelty myös samat kuin vuoden 1988 sotilastermien sanakirjassa, vuoden 2007 sotilastietosanakirjassa ja vuoden 2013 venäläisessä internetsana- ja tietosanakirjassa. Vuoden 1978 neuvostoliittolainen sotilastietosanakirja määrittää erikseen *maskirovkan* kohdistuvan vihollisen optiseen, lämpö-, tutka-, ja radiotekniseen sekä kuuntelu- ja hydroakustiseen tiedusteluun.⁷²

Uudemmat laajemmat ja pidemmät määritelmät johtuvat varmasti jo aiemmin mainitusta keinovalikoiman laajentumisesta ja Neuvostoliiton hajoamisen jälkeisestä hieman lievemmästä tiedon salaamisesta. Ei ole tietenkään missään olosuhteissa viisasta antaa mahdollisille vastustajille ainakaan tarkkaa tietoa omista avaintaidoista ja -menetelmistä, jotka liittyvät millään tavalla sotataidolliseen oveluuteen ja juonitteluun. Näin arvioivat myös Michael Handel ja David Glantz teoksessa *Soviet military deception in the Second World War* ja päättelevät asian olleen juuri näin Neuvostoliitossa. Glantz kirjoittaa vielä tarkemmin, että Neuvostoliitto on ollut valikoiva tiedon kattavuudessa. He tarjoavat vain paloja niin, että se riittää opettamiseen, mutta ei kokonaiskuvan antamiseen omista kyvyistään. Glantzin määritelmät *maskirovkasta*

⁷⁰ Sama, 409.

⁷¹ *Большая советская энциклопедия, Том 26, 1954.* Введенский, Борис: Большая советская энциклопедия 1950–1958, 424–426. (Vvedensky, Boris: Bolšaja sovetskaja entsiklopedija 1950–1958). Vvedensky, Boris (p.toim.): Suuri neuvostotietosanakirja 1950–1958, osa 26, 1954. (ei paino paikkaa). Käännös Jukka Kulomaa.

⁷² *Советская военная энциклопедия Том 5, 1978.* под ред. Огаркова Н.В. Воениздат, Москва 1978, 175–178. (Sovetskaja vojennaja entsiklopedija Tom 5, 1978. Ogarkova N.V. Vojenizdat, Moskva 1978). Neuvostoliiton sotilaallinen Encyclopedia, osa 5. ed. Ogarkov N.V. Military Publishing, Moscow 1978. Käännös Jukka Kulomaa; *Словарь военных терминов.* составитель Плехов Анатолий. Военное издательство, Москва 1988, 152–153. (Slovar vojennyh terminov. Plehov Anatoliĭ. Vojennoje izdatelstvo, Moskva 1988). Sotilastermien sanakirja. Plekhov Anatoli: Military Publishing House, Moskova 1988. Käännös Jukka Kulomaa.

ovat samanlaiset kuin uusimmissa venäläisissä lähteissä, joskin huomattavasti laajemmat ja tarkemmat. Hän käyttää *maskirovka*-sanaa *deception*-sanana synonyymina läpi teoksensa.⁷³

2.3. Harhauttaminen ja yllätys Neuvostoliiton sotataidossa

Tarkasteltaessa venäläistä kulttuuria Neuvostoliiton asevoimien näkökulmasta on syytä muistaa, että Neuvostoliiton kommunistisen puolueen politiikka oli kommunistisen maailmanjärjestyksen luominen Neuvostoliittoon ja lopulta sen levittäminen koko maailmaan. Neuvost armeijan olemassaolon syy ja tarve oli toimia työkaluna tässä tehtävässä. Neuvostoliitto mietti tarkkaan milloin asevoimia käytetään kommunismin levittämiseen ja milloin käytetään rauhanomaisempia keinoja, kuten propagandaa, eli tiedottamalla harhauttamista (*disinformatio*). Neuvostojohdosta myös tiesi ja arvioi suur- tai ydinsodan olevan vakava uhka tai loppu kommunistiselle järjestelmälle.⁷⁴ Totesin aiemmin Venäjällä olevan pitkä historia ja kulttuuri harhauttamisesta. Tämä näkyi konkreettisesti politiikassa ja taistelukentillä toisen maailmansodan⁷⁵ lopussa sekä 1960-luvulla, kun satelliittikuvat paljastivat, että kaikki Venäjän julkiset kartat olivat puutteellisia ja virheellisiä⁷⁶.

Harhautus oli kuulunut jo pitkään venäläiseen kulttuuriin ja säilyi myös sotataidossa vuonna 1917 tehdyn lokakuun vallankumouksen jälkeen, kun marxilaiset kosmopoliitit ja kansallis-venäläinen kirjallinen älymystö ajautuivat yhteen ja totesivat harhautuksen olevan tehokas ase niin hyökkäyksessä kuin puolustuksessa, sekä itselle että viholliselle. Neuvostoliitossa harhautus otettiin osaksi doktriinia jo ennen toista maailmansotaa. Itse Josef Stalinkin oli nostanut yllätyksen yhdeksi sotataidon tärkeimmistä tekijöistä jo vuonna 1918.⁷⁷ Stalin huomautti myös toisen maailmansodan jälkeisissä sotateoreettisissa keskusteluissa sodan sisältävän erilaisia tilapäisiä vaikuttimia, joista yllätys oli tärkein⁷⁸.

Whaley teoksessaan *Stratagem – deception and surprise in war* tosin sanoo, että vuonna 1941 saksalaisten hyökättyä yllättäen Neuvostoliittoon, Stalin siirsi yllätyksen pois sodan tärkeimmistä tekijöistä ja asetti sen osin pannaan. Stalin hallitsi itse Neuvostoliiton sotilasdoktriinia tiukasti elämänsä viimeiset 25 vuotta. Stalinin aikaan vuosina 1941–1953 yllätys oli siis tabu Neuvostoliitossa, vaikka suuren isänmaallisen sodan viimeisinä vuosina siihen pyrittiinkin

⁷³ Glantz 1989, Preface- ja Introduction-luvut sekä luvun 1. viite 1.

⁷⁴ Donnelly, 62–63.

⁷⁵ Dunnigan – Nofi, 288–292.

⁷⁶ Sama, 291.

⁷⁷ Whaley, 32. Ks. Puna-armeijan – kenttäohjesääntö 1936, 6 ja 10.

⁷⁸ Kulomaa 2004, 136–137.

ainakin suurissa operaatioissa kuten Valko-Venäjän operaatiossa.⁷⁹ *Maskirovka* ei kuitenkaan joutunut pannaan ja harhauttamisella pyrittiin pääsääntöisesti juuri yllätykseen.

Toisen maailmansodan jälkeen ja mahdollisesti jo aikaisemmin ranskalaisen sotateoreetikko Jominin vaikutuksesta, yllätys määriteltiin Neuvostoliitossa rohkeudella ja uskalluksella tehdyksi iskuksi, joka yllättää vihollisen silloin, kun tämä ei ole valmis vastatoimiin, ja halvaannuttaa ja jättää sen mahdollisuudet vastatoimiin heikoiksi. Torsti Astrenin mukaan Neuvostoliitossa pyrittiin yllätyksen aikaansaamiseen aina kaikilla sotataidon tasoilla. Yllätys antoi mahdollisuuden saattaa vihollinen hämilleen, aiheuttaa paniikkia sen riveissä, lamauttaa sen tahdon vastarinta, alentaa sen taistelukykyä sekä estää tai hidastaa sen johtamista ja joukkojen toimintaa. Sen katsottiin myös riistävän mahdollisuudet ryhtyä nopeasti vastatoimenpiteisiin. Hänen tutkimuksensa mukaan yllätyksen saavuttamista pidettiin Neuvostoliiton operaatiotaidossa koko ajan voiton kannalta tärkeänä osana ja itsestäänselvyytenä sen johtamisesta menestykseen. ”*Se, joka yllätyksen momentin menettää, häviää*”. Yllätyksen vaatimus ulotettiin kaikille sodankäynnin tasoille käskyjen ja ohjeiden muodossa (liite 2). Saman tutkimuksen mukaan ”Neuvostoliiton yllätys” korostaa Jominin periaatteita yllätyksestä. Jomini oli yksi keskeisistä Neuvostoliiton ja Venäjän sotataitoon vaikuttaneista teoreetikoista.⁸⁰

Torsti Astren arvioi tutkimuksessaan naamiointin, salaamisen ja harhauttamisen kuuluneen Neuvostoliitossa ja Venäjällä olennaisena osana sotataitoon, johtuen osittain poliittista päämääristä ja politiikan luonteesta. Vallitsevan doktriinin mukaan 1950-luvun lopulla yllätyksen momentti saavutettiin sekä ydinaseiden käytöllä että massiivisilla ilmaiskulla, tykistön tulella, salaamalla hyökkäysaika ja joukkojen nopealla hyökkäyksellä. Nämä aiheuttaisivat viholliselle suuria tappioita, harhauttaisivat sitä, murskaisivat moraalin sekä aiheuttaisivat epäjärjestyä ja hämmennystä. Näin omille joukoille luotaisiin edellytykset voitolle myös ylivoimaista vihollista kohtaan. Aloitteen saamiseksi tärkeänä pidettiin tulen massiivista avaamista ennen vihollista. Se antoi mahdollisuuden toiminnan vapaudelle. Yllätyksellisyyttä korosti myös joukkojen ja kaluston ilmakuljetteisuus sekä hyökkäysten suorittaminen pimeällä.⁸¹

Kaikki Neuvostoliiton kylmän sodan aikaiset sotatoimet suoritettiin ilman ydinaseita ja myös ilman massiivista tuli-iskulla aloittamista konventionaalisilla aseilla. Joukkojen ja kaluston ilmamobilisointi sen sijaan oli kasvavassa merkityksessä koko sodan ajan ja korostuu myös tämän tutkielman tapaustutkimuksissa, samoin kuin yllätyksen merkitys ja yllätykseen pyrkiminen. Maahanlaskujoukot olivat keskeisessä asemassa yllätyksen ja harhautuksen osalta jo

⁷⁹ Whaley, 32–37. Valko-Venäjällä puna-armeija saavutti painopistealueilla noin kymmenenkertaisen ylivoiman, vakuuttamalla saksalaiset offensiivin suuntautumisesta Ukrainasta. Ks. tarkemmin 387–392.

⁸⁰ Astren, 56 ja 59–60.

⁸¹ Sama, 56 ja 59–60.

vuoden 1936 kenttäohjesäännössä ja ensimmäisiä taistelutehtäviä niillä oli kesäkuussa 1940, kun puna-armeijan joukot miehittivät Romanian kuuluneen Bessarin alueen⁸².

Muiden lähteiden valossa herääkin kysymys, onko Barton Whaley tehnyt väärän johtopäätöksen yllätyksen pannaan asettamisesta? Olen tässä työssä käyttänyt monia eri teoksia, joilla on ollut lukuisia eri lähteitä, enkä ole törmännyt ”yllätyksen vähättelyyn” missään muussa teoksessa kuin Whaleyn teoksessa⁸³. Olen myös kysellyt aiheesta puolustusvoimien Venäjän sotataidon tutkijoilta, eikä heilläkään ole ollut aiheesta havaintoja. Onko mahdollista, että Stalin asetti pannaan vain operaatio Barbarossan aloittamisesta puhumisen? Operaation aloittaminen oli strateginen ”yllätys” Neuvostoliitolle.

Kirjassa *How Russia Makes War* jopa todetaan Neuvostoliiton sotilasjohdon pitäneen saksalaisten ”yllätystä” strategisena virheenä⁸⁴, joka kostautuisi heille ennen pitkää, kaikista olosuhteista johtuen. Kirja painottaa muutenkin yllätyksen tärkeyttä puna-armeijan operaatiossa ja sotataidossa. Kirjassa on myös lainaus Stalinin kannanotosta Barbarossan aloittamiseen: ” – sotaa ei voiteta millään yksittäisellä onnenkantamoisella kuten yllätyksellä, vaan sen ratkaisivat pysyvästi vaikuttavat tekijät: selustan vakaus, armeijan moraali, divisioonan määrä ja laatu, armeijan varusteet ja armeijan johdon organisointikyvyt”. Tämän lisäyksenä on huomautus, että tämän tai muunkaan seikan takia ei pidä luulla, etteivätkö venäläiset olisi edelleen arvostaneet yllätystä. Samassa yhteydessä on vielä yhden kenraalimajurin myötäkommentti Stalinin lausumasta. Kenraalimajuri Isayev ylisti Stalinin vertaansa vailla olevaa sotataittoa, joka käyttää yllätystä tuodessaan murskaavia iskuja.⁸⁵ Tämä sama teos, johon tässä viitataan, löytyy Whaleyn teoksen lähdeluettelosta.

Whaley, puhuttaessa strategisesta yllätyksestä kylmän sodan aikana, esittää teoksessaan alustavan johtopäätöksen, jonka mukaan venäläisillä olisi vielä paljon opittavaa sotajuonien⁸⁶ hienouksista. Tämän perusteena hän käyttää sitä, kuinka vuosina 1956 [Suezin kriisi] ja 1967

⁸² Kulomaa, 73 ja 75. Maahanlaskujoukot ottivat Bessarin alueella nopeasti kaikki keskeiset kaupungit haltuun. Joukkojen tiedetään osallistuneen myös Baltian maiden miehitykseen.

⁸³ Valenta, Jiri: Soviet Views of Deception. Teoksessa *Strategic Military Deception*. (ed. by) Daniel, Donald – Herbig, Katherine. Pergamon press, New York 1981 (Valenta). Valentan artikkelissa puhutaan Stalinin suhteesta yllätykseen ja harhauttamiseen hieman samassa suhteessa kuin Whaleyn teoksessa, mutta siinä ei suoranaisesti kielletä niiden käyttämistä. Samoin Raymond Garthoffin teoksessa: *How Russia Makes War – Soviet Military Doctrine*, puhutaan aiheesta ja Stalinin suhteesta siihen, mutta siinäkin yllätystä ei kielletä, joskin sitä vähätellään. Ks. seuraava tekstikappale.

⁸⁴ Virheellä tarkoitettaneen Clausewitzinkin mainitsemää teesiä, ”hyökkäys kääntyy ennen pitkää puolustajan eduksi”. Venäläiset ovat tarkoittaneet tällä juuri sitä, että saksalaisten hyökkääminen oli liian yllättävä ja nopea. Se tulisi kaatumaan omaan mahdottomuuteensa ja Stalinin sodan pysyväistekijöiden mukaiseen Puna-armeijan taisteluun, niin kuin lopulta kävikin.

⁸⁵ Garthoff, Raymond: *How Russia Makes War – Soviet Military Doctrine*. George Allen & Unwin, London 1954, 273–274.

⁸⁶ Teoksessa käytetään termiä *stratagem*. Kyseisessä teoksessa sillä tarkoitetaan strategista harhauttamista. Sen sanotaan olevan keino, joka moninkertaistaa yllätyksen mahdollisuuden. Whaley, xxi ja 1–2. Sana voidaan ymmärtää myös sotajuonena.

[kuuden päivän sota] Israel yllätti ja harhautti Egyptissä olleita venäläisiä sotilasneuvonantajia ja venäläisissä sotakouluissa koulutettuja egyptiläisiä. Venäläisten onnistuneetkin harhauttamalla yllättämiset hän sanoo johtuneen aina suotuisista olosuhteista. Whaley painottaa tässä vuoden 1968 Tšekkoslovakian yllätyshyökkäyksen onnistuneen nimenomaan suotuisten olosuhteiden vuoksi. Hän arvioi, että jos venäläiset ovat huonoja sotajuonissa, kuten julkiset lähteet viittaavat, se johtuu edelleen Stalinin postuumista vaikutuksesta (niin sanotusta ”Stalinin kuolleesta kädestä”), joka edelleen (vuonna 1968) rajoitti aiheesta puhumista.⁸⁷

Suezin kriisi ja kuuden päivän sota eivät mielestäni toimi perusteluina huonoille sotajuonille yllätyksessä ja harhautuksessa. Suezin kriisi oli hyvin moninainen tapahtuma ja Egypti joutui kolmen valtion hyökkäyksen kohteeksi, joilla kaikilla oli vielä verraten hyvät asevoimat ja mittava ylivoima käytännössä kaikissa sotilaallisissa ja taloudellisissa resursseissa. En usko, että Egyptin tilannetta olisi auttanut vaikka maassa olleilla Neuvostoliiton neuvonantajilla ja sotakoulujen opettajilla olisi ollut kuinka hyvät taidot harhauttamisesta ja yllätyksestä tahnansa. Kuuden päivän sodassa Egyptiin hyökkäsi vain Israel, joka oli määrällisiltä resursseiltaan alivoimainen, mutta luultavasti sotataidollisesti huomattavasti korkeammalla tasolla kuin Egyptin asevoimat. Operaation aloitus oli hyvin valmisteltu ja yllätykseen päästiin niin hyvin, että en usko, että siinäkään Egyptin (Neuvostoliiton) oma yllätystaito ja oppi sotajuonista olisivat auttaneet. Egyptin ilmavoimat tuhottiin lähes kokonaan yhden aamupäivän aikana.

Itse en ole myöskään aivan samaa mieltä Whaleyn kanssa siitä, että suotuisten olosuhteiden valitseminen olisi huono sotajuoni tai kehittymätöntä sotataittoa. Sen perusteella, mitä minulle on suomalaisena sotilasjohtajana koulutettu alokkaasta yliluutnantiksi, näin ei ole. Myös Sunzi korostaa olosuhteiden valitsemisen merkitystä lähes läpi koko teoksensa⁸⁸. Eikö juuri olosuhteiden rakentaminen ole sotataittoa ja sotajuoni? Ei niinkään sen kohteeksi joutuminen tai asevoimien käyttäminen asevoimin tehtävään iskuun. Kautta aikain eri sotataidon lähteissä on korostettu asemointia. Taitavalla asemoinnilla voidaan taistelu, tai jopa koko sota, voittaa käytännössä heti sen alettua. Näin myös vältetään usein omia tappioita, jonka kautta varmistetaan jatkotoimintaedellytykset. Mielestäni Neuvostoliitto oli toisen maailmansodan lopulla ja tutkimukseen valituissa konflikteissa taitava juuri asemoinnissa. Asemointi vielä usein saatiin salattua taitavasti tai vähintäänkin harhautettiin vastustajaa asemoinnin merkityksen ja koon suhteen.

⁸⁷ Whaley, 37. ks. myös. Glantz, David: On the Eve of Revolution in Military Affairs, 1954–59, Introduction. Teoksessa: *The Evolution of Soviet Operational Art 1927–1991: The Documentary Basis. Vol. 1, Operational art, 1927–1964*. Frank Cass & Co. Ltd, London 1995 (Glantz 1995), 237–238. (ei toimittajaa)

⁸⁸ Sunzi. Itselle edullisten olosuhteiden valitsemista painotetaan lähes läpi koko kirjan, vahva esimerkki sivulla 80.

Tutkimukseni painopiste alkaa kolmen vuoden päästä Stalinin kuolemasta (1953). Tosin Whaley arvioi Stalinin negatiivisen vaikutuksen jatkuvan vielä vuonna 1968. Lähes kaikki muut lähteeni toteavat Stalinin sotataidollisten ajatusten kritiikin alkaneen heti hänen kuolemansa jälkeen, mutta monia ajatuksista ei virallisesti kumottukaan⁸⁹. Oli asia niin tai näin, Neuvostoliiton asevoimien näytöt suuren isänmaallisen sodan⁹⁰ lopussa ja tähän tutkimukseen valituissa kahdessa kriisissä antavat hyvin positiivisen kuvan Neuvostoliiton sotataidosta ja etenkin sotajuonista. Joskin välillä olen epäillyt nerokkaan *maskirovkan* ja suuren ylivoiman eroa Neuvostoliiton voittojen syinä toisen maailmansodan viimeisinä vuosina.

Politologian tohtori Barton Whaley on aikanaan (1969) väitellyt tohtoriksi strategisen petoksen analyysistä, Massachusettsin teknillisessä korkeakoulussa (MIT). Vaikka hän on alan suurimpia tutkijoita sekä vaikuttanut monissa eri alan merkittävissä instansseissa⁹¹ Yhdysvalloissa, on teos *Stratagem* tehty alun perin kylmän sodan aikaan länessä, joten se saattaa tahallaan antaa huonon kuvan Neuvostoliiton sotataidosta. Teos on kuitenkin laaja tapaustutkimus harhauttamisesta ja yllätyksestä. Teos on alun perin (1969) julkaistu MIT:n Kansainvälisten tutkimusten keskuksessa.

Staliniin ja hänen aikansa doktriineihin kohdistunut kritiikki alkoi julkisesti noin 6 kuukautta hänen kuolemansa jälkeen. Arvioni mukaan kritiikki oli alkanut jo aikaisemmin Stalinin vielä eläessä, mutta sitä ei uskallettu tuoda julki heti hänen kuolemansa jälkeen Stalinin järjestämien puhdistusten ja muun terrorin tuoman pelon takia. Puhdistukset toteuttanut laaja koneisto oli edelleen olemassa ja toimi vahvasti koko Neuvostoliiton alueella ja oli todennäköisesti uskollinen edesmenneelle johtajalleen. ”Kuolleen käden” ote helpotti toden teolla vasta vuonna 1956, kun Stalinin jälkeisen Neuvostoliiton johtaja Nikita Hruštšov piti edeltäjänsä arvostetun ”salaisen puheen”. Puheen jälkeen muun muassa sotataidollinen kehitys ja yllätys lähtivät etenemään kirjoituksissa kiihtyvästi ja näyttivätkin ensimmäiset kyntensä jo samana vuonna Unkarin kansannousun tukahduttamisessa, josta luku 3. *Unkari rautaesiripun alla* kertoo.⁹² Stalinin ote on varmasti kuitenkin ollut niin vahva, että sillä on ollut vaikutusta myös ”salaisen puheen” jälkeen, kuten Whaley arvioi.

Hyökkääminen oli päätaistelulaji kylmän sodan aikana Neuvostoliitossa ja on vielä tänäkin päivänä, vaikka poliittisesti neuvostoarmeija on aina ainoastaan ”vapauttanut” ja puolustanut työväenluokkaa ja sosialistista järjestelmää. Hyökkäyshenkisyys näkyy myös asevoimien ase- ja laivastokäytännöissä.

⁸⁹ Kulomaa 2004, 137.

⁹⁰ Venäläinen nimitys Saksan ja Neuvostoliiton itärintamalle toisessa maailmansodassa.

⁹¹ Barton Whaley on toiminut mm. tutkijaprofessorina U.S. Naval Postgraduate koulun Defence Analysis -osastolla, erikoisoperaatioiden tutkimustoimistossa American Universityssä ja konsulttina sekä perustajana kansallisen tiedustelupalveluneuvoston Foreign Denial & Deception -komiteassa.

⁹² Whaley, 37.

sa, kuten esimerkiksi kylmän sodan eri panssarivaunujen savuheittimien suunnittelussa. Savuheittimet oli suunniteltu ampumaan savuheitteet 250 metriin, kun länsimaisten vaunujen heittimet ampuivat vain 25 metriin⁹³. Venäläinen ratkaisu oli selvästi hyökkäyksellinen, kun länsimaiset vastineet katsoivat savutuksen vain vaunun puolustukselliseksi suojaamiseksi. Venäläinen ajatteli jo vaunua suunnitellessaan harhauttavansa puolustautuvan vastustajan sokaisemalla hänet *maskirovkan* keinoin. Neuvostoliitto suunnitteli ja valmisti myös puolustuksellisia passiivisia harhautusvälineitä, kuten tutkaheijastimia, valmiita valemaaleja ja maastouttamisvahtokoneita (kuva 2).

Maastouttamisvaahdola voidaan esimerkiksi kätkeä olemassa olevia teitä tai harhauttaa luomalla valeteitä.

Kuva 2. Maastouttamisvaahto
(kuvan lähde rannikopuolustuksen aselajilehti, rannikon puolustaja 39. vuosikerta, numero 2/1996.)

2.4. Maskirovka-toimenpiteet

Venäjän kielestä löytyy termi *hitrost* (juoni, temppu), joka Michael Handelin mukaan katosi Neuvostoliiton sotilaskirjallisuudesta 1930-luvulla laajan käytön jälkeen ja ilmestyi taas 1980-luvulla uudelleen. Termi ei esiinny missään muussa lähteessäni kuin David Glantzin

⁹³ Donnelly, 22 (kuvateksti).

kirjassa *Soviet military deception in the Second World War*. Michael Handelin kirjoittamassa esipuheessa mainitaan teoksen olevan erityisen hyvä kirja länsimaisille sotilas- ja tiedustelu-upseereille, jotka haluavat tutustua paremmin Neuvostoliiton *maskirovkan* ja *hitrost-san*an käyttöön.⁹⁴

Viitteessä kerrotaan sanan *hitrost* olevan täydentävä termi *maskirovka*lle. Samassa viitteessä määritetään *maskirovkan* olevan pääsääntöisesti kaiken tyyppistä harhauttamista (”*deception*”), aktiivista ja passiivista. Handel määrittää itse *san*an *hitrost* olevan juonikkuuden, viekkauden ja oveluuden taito, jota ei niinkään käytä organisaatio vaan sotilaallinen nero tai lahjakas komentaja. Lisäksi samassa yhteydessä annetaan vielä venäläinen määritelmä samasta sanasta vuodelta 1987. Venäläisen määritelmän mukaan sana tarkoittaa niiden menetelmien kokoelmaa, jotka tavoittelevat yllätystä sotilasoperaatiossa ja pyrkivät sitä kautta tuomaan voiton mahdollisuuksia vähemmillä resursseilla. Termin sotilas-*hitrost* pääosat ovat salaaminen ja harhauttaminen.⁹⁵

Nykyaikainen internetissä oleva venäläinen sotilastietosanakirja tuntee termin *sotilaallinen juonikkuus ja oveluus*, (хитрость военная = *hitrost’ voennaja*), joka on taitoa harhauttaa vastustajaa todellisten aikomusten tai suunnitelmien suhteen toteutettaessa taistelutehtävää. Tarkoituksena on saavuttaa yllätys ja luoda edulliset olosuhteet vastustajan murskaamiselle. Sotilaallisen oveluuden edellytyksenä taistelussa (operaatiossa) on salata oman johtoportaansa aikomukset, joukot ja kohteet, ja huijata vastustajaa valheellisilla esityksillä sotilasjohdon aikeista, joukkojen toiminnasta, sijainnista, kokoonpanosta ja tilanteesta. Se on myös yllätysellisten keinojen ja toimintatapojen käyttöä.⁹⁶

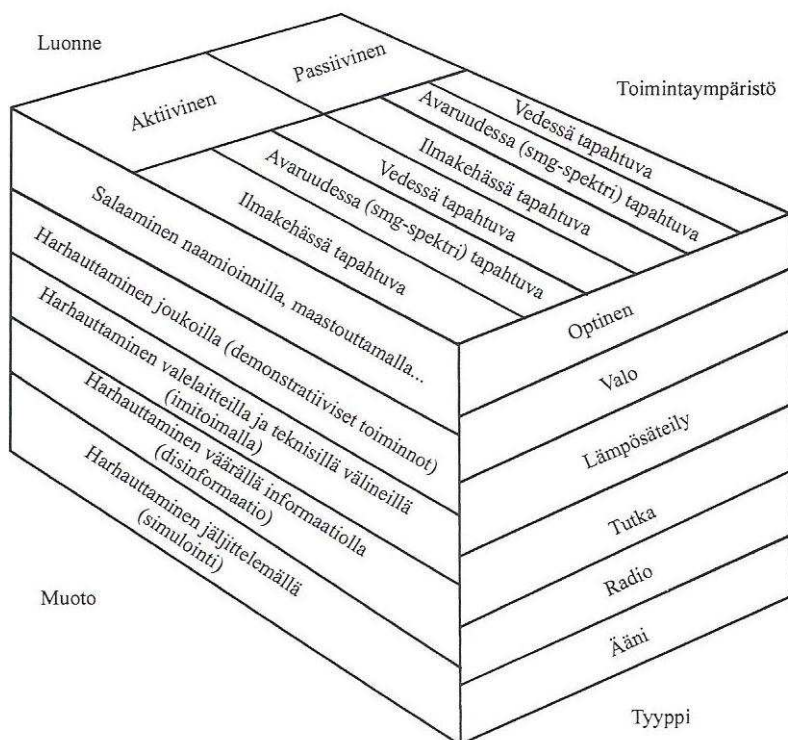
Sekä uudessa että vanhassa *hitrost*-määritelmässä yhdistyy hyvin ja lyhyesti kaikki *maskirovka*-toimenpiteet. Jo harhauttamisen teoreettisen määrittelyn määrästä ja yksityiskohtaisuudestakin osin paistaa venäläisten intohimo ja vihkiytyminen asiaan. Lyhyesti tiivistäisin *hitrost*-termin merkityksen olevan taito käyttää *maskirovkaa*, joka tavoittelee yllätystä ja turvallisuutta. Tässä luvussa tarkastellaan mitä nuo taidot, keinot, menetelmät ja toimenpiteet voisivat olla. Vaikka tämä on sotahistorian tutkimus, seuraavat tiedot on koottu niin uusista kuin van-

⁹⁴ Handel, Michael: Preface. Teoksessa: Glantz, David: *Soviet military deception in the Second World War*. Frank Cass, London 1989 (Handel 1989), xxxiv–xxxvi. Venäläinen määritelmä vuodelta 1987, on lainattu V.N. Lobovin artikkelista lehdestä: *Military–Historical Journal (Voenno Istoricheskii Zhurnal)*, No. 3, March 1987, 18.

⁹⁵ Sama, 18.

⁹⁶ Venäläinen Sotilastietosanakirja 2007b.

hoistakin lähteistä, jotta saataisiin kokonaiskuva siitä, mitä *maskirovka* oli ja on, sekä millä eri tavoilla ja missä eri yhteyksissä sitä voidaan käyttää (kuva 3⁹⁷).

Kuva 3. Maskirovkan toimintatavat ja keinot.

(Kuvan lähde: Saarelainen, Jorma: Johtamissodankäynti. Maanpuolustuskorkeakoulu, taktiikan laitos, Edita, Helsinki 2000, 133.)

Riippuen siitä millaisia tiedusteluvälineitä vastustajalla on käytettävissään, toteutetaan operatiivisia ja taktisia *maskirovka*-toimia ainakin seuraavilla (taktisilla) tavoilla: optis-visuaalisesti (esim. naamioverkot ja -maali), elektro-optisesti (esim. lämpönaamioverkot), radioelektronisesti (esim. tutka), äänellisesti (akustisesti) ja hydroakustisesti (kaikuluotain). Paras vaikutus saavutetaan käyttämällä *maskirovkaa* samanaikaisesti kaikkia vastustajan tiedustelulajeja vastaan. *Maskirovkaa* toteutetaan jatkuvasti taistelutoiminnan ja sen valmistelun aikana. *Maskirovka* saavutetaan vartioimalla sotilaallisia salaisuuksia, salaamalla joukkojen ja kohteiden ryhmitys, käyttämällä maaston peittäviä ominaisuuksia ja rajoitettua näkyvyyttä sekä käyttämällä teknisiä *maskirovka*-välineitä.⁹⁸

Maskirovka-välineitä voivat olla eri valelaitteet, kuten rakennettavat ja tehdasvalmisteiset valelaitteet; tutkaheijastimet; aerosolisovellukset, joita voivat olla pilvien muodostaminen tai rikkominen kemikaalein; sekä maastouttamisvaahto eli ajoneuvosta laskettava vaahto, jolla voidaan peittää esimerkiksi renkaanjälkiä esimerkiksi huollon tai tykistön ryhmitysalueilla

⁹⁷ Vaikka kuva on uudemmalla ajalla kuin tämän tutkimuksen viitekehys, ovat kaikki siinä olevat toimintatavat ja keinot olleet käytössä tutkimuksen ajallisen viitekehyksen aikaan, pl. lämpösäteily, jonka tekniikka on kehitetty 1900-luvun alussa, mutta jonka käytännön sovellukset ovat yleistyneet vasta 1900-luvun lopussa.

⁹⁸ Venäläinen Sotilastietosanakirja 2007b, 409.

(kuva 2). Lisäksi voidaan käyttää demonstratiivista toimintaa, kuten käyttää viestivälineitä vastustajan harhauttamiseen, perustaa harhauttavien joukkojen ryhmitysalueita asemineen, maalata kohteita, aseita ja kalustoa naamiomaalauksella sekä syöttää vastustajalle valheellista tietoa (*disinformaatio*) ja lisäksi noudattaa *maskirovka*-kuria jokaisen sotilaan toiminnassa. *Maskirovka* jakautuu toimenpiteinä seuraavasti: *salaaminen*, *valelaitteet*, *harhauttavat toimet* ja *disinformaatio*.⁹⁹

Salaaminen (скрытие = skrytie = piiloutuminen) on joukkojen tai kohteiden paljastavien piirteiden poistamista tai vähentämistä. Se on myös vastustajan tiedustelun vastatoimia sekä viestitoiminnan ja salassapidon turvaamista. Salaaminen saavutetaan henkilöstön valppaudella, *maskirovka*-kurilla, joukkojen johtamisen salaamisen vaatimuksilla, ryhmitysalueiden muutoksilla, viisaalla maastonkäytöllä, joukkojen ja kohteiden hajauttamisella sekä niiden naamioimisella maastouttamisvälineitä ja -keinoja hyväksikäyttämällä.¹⁰⁰ Salaamisesta käytetään usein myös termiä turvallisuus (*security*), varsinkin länsimaisissa lähteissä. Sitä pidetään kulttuurista ja lähteestä riippumatta usein tärkeimpänä elementtinä sotajuonen, harhautuksen ja yllätyksen onnistumisen kannalta. Sillä on myös usein samat tasot kuin sotataidolla, esimerkiksi operaatioturvallisuus.

Operaatioturvallisuudella tarkoitetaan usein offensiivin painopistealueen ja joukkojen tarkan määrän salaamista. Operatiivisia liikkeitä on vaikea salata kokonaan joukkojen suuren koon vuoksi, mutta vastustajaa voidaan harhauttaa painopisteen, määrän, laadun ja suuntautumisen suhteen. Strateginen turvallisuus on operatiivisten tavoitteiden salaamista harhauttamalla ja väärän tiedon levittämällä (*disinformaatio*). Taktinen turvallisuus on usein alimmilla tasoilla (Suomessa taisteluteknisillä tasoilla¹⁰¹) joukkojen salaamista naamioinnin ja savuttamisen keinoin. Savuttaminen on ollut venäläisille aina erittäin keskeistä varsinkin taktisella tasolla. Toisen maailmansodan aikaan venäläiset saivat myös salattua ja harhautettua saksalaisia valtavilla savuverhoilla, jotka nousivat jo joukkojen koon suhteen operatiiviselle tasolle.¹⁰²

Puna-armeija käytti savua enemmän kuin mikään muu osapuoli toisessa maailmansodassa. Nykypäivän (1988) venäläisistä panssariajoneuvoista suurin osa pystyy savuttamaan ja Venäjällä on jopa erillisiä savutusajoneuvoja¹⁰³. Myös kylmän sodan aikana kehitetty BMP-

⁹⁹ Venäläinen Sotilastietosanakirja 2007b, 409.

¹⁰⁰ Sama, 668–669.

¹⁰¹ Venäjällä ei ole käytössä termiä taistelutekniiikka vaan taktiikka ulottuu alimmille tasoille asti.

¹⁰² Latimer, 263.

¹⁰³ Christopher, 42 (Teksti ja kuvateksti).

taisteluaajoneuvo pystyi savuheittimien lisäksi tekemään itse savuverhon syöttämällä omaa dieselpolttoainettaan moottorin pakosarjan ulostulon päälle¹⁰⁴.

Valelaitteet (имитация = imitaciâ = imitointi) sana tulee Venäjälle latinan kielen sanoista imitatio ja jäljittely [подражание]. Sanalla on tietosanakirjan mukaan kaksi määritelmää:

1) Valekohteiden laatimista ja harhauttavien piirteiden tuottamista paikallisilla joukoilla, kalustolla, aseistuksella ja erilaisilla valelaitteilla. Tämä voidaan tehdä *maskirovkan* keinoin radioteknisesti, radioelektronisesti, pyroteknisesti, ääni-, valo-, savu- ja sumu-pioneerilaitteilla sekä rakentamalla erilaisia varustuksia (johtamispaikat, poterot, juoksuhaudat, tuliasemat jne.). Kaikkia näitä toteutetaan yhdessä muiden *maskirovka*-toimenpiteiden kanssa.

2) Nykyaikaisen taistelun ulkoisen kuvan tuottamista taktisiin sotaharjoituksiin (oman ja vihollisen tulen ja tilanteen kuvaus simuloimalla esimerkiksi tulokuvaus räjähteillä tai kovaäänisillä ja valoilla).¹⁰⁵

Dis-informaatio (дезинформация = dezinformaciâ) on strateginen *maskirovka*-keino, joka sisältää tarkkaan määritellyn, erityisesti valmistellun tiedon levittämisen, jonka tavoitteena on aikaansaada vastustajalle virheellinen käsitys omien joukkojen todellisesta toiminnasta (tilanteesta, sijainnista) ja johdattaa vastustajan tiedustelu toisarvoiseen tai väärään suuntaan. *Dis-informointi* toteutetaan toimittamalla vastustajan tiedustelun saataville erityisesti valmisteltua (valheellista, virheellistä, vääristeltyä tai vanhentunutta) tietoa normaalisti käytössä olevien tai erityisesti valmisteltujen kanavien välityksellä, joihin sisältyvät myös joukkotiedotusvälineet. *Dis-informaatio* toteutetaan kokonaisuutena demonstratiivisen toiminnan, jäljittelyn ja salaamisen kanssa.¹⁰⁶ Tunnettu esimerkki tästä vierasperäisestä sanasta *dis-informaatio* on yksinkertaisesti propaganda ja esimerkiksi talvisodan lentolehtiset¹⁰⁷. Vaikka sen sanotaan olevan strategisen *maskirovkan* keino, voi sen sisältö olla operatiivisista tai taktisista asioista. Myös sen toimittaminen voidaan tehdä operatiivisilla ja taktisilla keinoilla sekä joukoilla.

Harhauttavat toimet (демонстративные действия = demonstrativnye dejstvija) ovat yksi strategisen ja operatiivisen *maskirovkan* toimenpide, joka on tarkoituksellista toiminnan, tilanteen ja joukkojen sijainnin näyttämistä. Tämän tarkoituksena on luoda vastustajalle har-

¹⁰⁴ BMP oli ensimmäisiä rynnäköpanssarivaunuja. Nimi tarkoittaa panssariajoneuvoa jossa on tela-alustainen runko (jonka sisällä voi kuljettaa ryhmän (6–9 sotilasta)) ja ympäröivä tykkitorni, jossa pääaseena kevyt kanuuna tai konetykki. Globalsecurity: <<http://www.globalsecurity.org/military/world/russia/bmp-1.htm>>. 10.7.2012.

¹⁰⁵ Venäläinen sotilastietosanakirja 2007b, 286.

¹⁰⁶ Sama, 230.

¹⁰⁷ Talvisodan aikaan puna-armeija tiputti lentokoneista lehtisiä, joissa kehoitettiin mm. lopettamaan taistelu ja liittymään Neuvostoliittoon. Maanpuolustuskorkeakoulu, Sotamuseo: *Talvisota – 60 vuotta kunniamme päivistä*. Everscreen Mediateam, Helsinki 1999, CD-ROM: Sota alkaa; Tulimeri; Propagandaa.

hauttava kuva omien joukkojen toiminnan todellisesta luonteesta ja aikomuksista. Tämäkin toteutetaan yhdessä muiden *maskirovkan* toimenpiteiden (salaaminen, valetoiminnot, disinformaatio) kanssa.¹⁰⁸ Näitä harhauttavia toimia voidaan käyttää myös taktisella tasolla, mutta ne on tehtävä vain omalla alueella, eivätkä ne saa häiritä tai haitata ylemmän tason harhauttamista. Tämä onkin yksi yleinen syy harhauttamisten epäonnistumisille sotahistoriassa. Myös, jos joukoille kerrotaan heidän tehtävänsä olevan vain sitova tai harhauttava, joukot eivät laita tehtävään normaalia tai kiitettävää panosta, ja näin toiminta voi olla läpinäkyvää vastapuolelle. Puna-armeija esimerkiksi vähensi koko ajan nousujohteisesti *maskirovka*-suunnitelmien jakelua varsinkin alaspäin.

Kaikki neljä edellä mainittua toimenpidettä ovat riippuvaisia toisistaan ja toimivat parhaimmillaan yhdessä tukien toinen toistaan. Hyvin järjestetty harhautus on rakennettu poliittiselta tasolta taktiseen naamiointiin asti. Toisen maailmansodan lopulla tämä taito oli Puna-armeijalla erittäin hyvin hallussa, kuten edelleen myös kylmän sodan aikana. Seuraavassa taulukossa (kuva 4) on yhdistetty eri *maskirovka*-käytännön keinot ja tyypit taktisen tason harhauttamisessa. Tutkimuksen ajallisessa viitekehyksessä lämpösovellukset eivät olleet vielä yleisessä käytössä ja vaikka kuva onkin 2000-luvulta, on se muilta osin paikkaansa pitävä toisesta maailmansodasta nykypäivään.

Harhautus (maskirovka) keinot	Harhautus (maskirovka) tyypit					
	Optinen	Valo	Lämpö	Tutka	Radio	Ääni
Naamiomaalaus	x		x			
Naamioverkot	x	x	x	x		
Valenuket ja -esineet	x			x		
Valelaitteet ja -rakenteet	x	x	x	x	x	x
Valetoiminnot	x	x	x	x	x	x
Savu	x	x	x			
Pimennykset ja osittaiset pimennykset	x	x	x	x		

Kuva 4. Käytännön maskirovka-keinot ja tyypit.
(Taulukon lähde: Saarelainen, Jorma: Johtamissodankäynti. Maanpuolustuskorkeakoulu, taktiikan laitos, Edita, Helsinki 2000, 137.)

Valetoimintoja ja pimennyksiä voidaan suorittaa myös strategisella ja operatiivisella tasolla. Nykyaikana on käytössä myös naamiomaalausta, joka absorboi tutkasignaalin heijastumista maalatusta pinnasta. Taulukkoa (kuva 4) voidaan myös katsoa niin, että mitä keinoja on vas-

¹⁰⁸ Venäläinen sotilastietosanakirja 2007b, 232.

tustajan eri tiedustelutyyppejä vastaan. Mielestäni pimennyksiä voidaan toteuttaa myös radio- ja äänitiedustelua vastaan.

2.5. Suuren isänmaallisen sodan opetukset

Yllätykseen ja harhauttamiseen tämän tutkimuksen myötä perehtyneenä olen huomannut, että moninkertainen ylivoima ja yllätys saavutettiin taitavasti juuri *maskirovkan* keinoilla toisen maailmansodan loppupuolella¹⁰⁹ ja Tšekkoslovakian operaatioissa. Neuvostoliitolla oli toisen maailmansodan loppuvaiheilla juuri *maskirovkan* keinoin jopa 8–16-kertainen paikallinen ylivoima ratkaisutaisteluissa. Tämä tosin osin johtui myös Saksan tiedustelun epäonnistumisesta.¹¹⁰ Suurin esimerkki tästä on Valko-Venäjän offensiivi, jossa Neuvostoliitto pystyi salaamaan kuuden armeijan, 23 erillisen armeijakunnan ja satojen itsenäisten divisioonien, prikaatien ja rykmenttien keskittämisen rintamalle, kahta viikkoa ennen hyökkäystä. Harhauttamisen ja toimintojen salaamisen periaatteet säilyivät sodan jälkeen kaikilla sodankäynnin tasoilla.¹¹¹ Myös tutkimukseen valituissa kahdessa konfliktissa on Neuvostoliitolla ollut mittava ylivoima välineissä ja kalustossa.

Yhtenä klassisena toisen maailmansodan venäläisenä harhautusoperaationa voidaan pitää itäisen Saksan ja Puolan Veiksel-Oder operaatioita, jotka olivat jatkumoa aiemmin mainitulle Valko-Venäjän offensiiville, joka mahdollisti lopulta hyökkäyksen Saksaan. Operaatio oli Puna-armeijan onnistunut offensiivi, jossa sen joukot ylittivät Veikseljoen ja Saksan rajan, vapauttaen Puolan saksalaismiehityksestä [joskin miehittämällä sen itse]. Puna-armeija pysähtyi lopulta Oderjoelle, noin 70 kilometrin päähän Berliinistä. Operaation aikana puna-armeija eteni enemmillään 600 kilometriä 17 päivän aikana. Operaatioon kuului Itä-Preussin ja Unkarin suunnalla suoritettuja suuria valehyökkäyksiä. Offensiivia seurasi pian Berliinin valloittaminen ja Saksan antautuminen.¹¹²

Valehyökkäykset saivat saksalaiset siirtämään panssarivaunuyhtymiään sivustoille. Tällöin ne olivat pois päähyökkäyksen edestä, joka tulikin suoraan keskeltä rintamaa. Saksan tiedustelu myös arvioi venäläisillä olleen 55 divisioonaa vähemmän kuin Venäjällä todellisuudessa alueella oli. Näistä suurin osa oli vielä panssaridivisioonaa ja näin venäläisillä oli 30–40-kertainen ylivoima panssareiden osalta. Kokonaisuudessaan Puna-armeijalla oli viisinkertainen ylivoima päähyökkäyssuunnassa ja vielä 6–16-kertainen taktinen paikallinen ylivoima. Painopistealueilla ylivoima oli jalkaväen kohdalla noin 11-kertainen ja tykistössä jopa 20-

¹⁰⁹ Saarelainen, 131, 136 ja 145; Bacon, Donald: *Second World War Deception – Lessons Learned for Today's Joint Planner*. Air Command and Staff College, Wright Flyer Paper No. 5, Alabama 1998, 11. <<http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/wright/wf05.pdf>>. 14.3.2013.

¹¹⁰ Latimer, 271.

¹¹¹ Astren, 61. Kirjoittaja tarkoittaa Valko-Venäjän operaatiolla operaatio Bagrationia 22.7.–19.8.1944.

¹¹² Saarelainen, 145–148.

kertainen. Tykistö oli Neuvostoliiton sotataidossa ja Stalinin painotuksissa aina merkittävässä osassa etenkin määrän suhteen. Saksa oli myös ollut perääntymis- tai vetäytymiskannalla vuodesta 1942 asti ja oli varmasti menettänyt varsin paljon tykistökälistään. Suurin osa Saksan tykistöstä oli hevosvetoista ja Saksa joutui alun menestyksen jälkeen taistelemaan hyvin ankarissa olosuhteissa ja kärsimään lopulta suuresta resurssipulasta.¹¹³

Saksalaiset olivat suurimman osan lähteistäni mukaan pitäneet itseään vielä tässäkin vaiheessa ylivermaisena ja aliarvioineet venäläisiä. Saksa arvioi ennen offensiivia tilanteen olevan itselleen edullinen voimasuhteilla 3:1, tähän oli osin päästy häikäilemättömällä *maskirovkalla* tuottamalla ja jopa tekaisemalla itselleen tappioita. Tekaistut omat tappiot syötettiin disinformaation keinoin Saksan tiedustelulle. Tämä myös ruokki saksalaisten kuvaa omista ja vastustajan kyvyistä. Saksalaisten ylimielisyys ja heidän venäläisten aliarvioiminen teki heistä helpon kohteen *maskirovkalle*. Operaatiossa tuhoutuikin lopulta kokonaiset 35 saksalaista divisioonaa ja lisäksi 25 kärsi 50–70 % tappiot.¹¹⁴

Mahtavaan menestykseen varsinkin toisen maailmansodan lopun offensiiveissa päästiin käyttämällä taitavasti jokaisella tasolla kaikkia *maskirovka*-toimenpiteitä. Kaikkien toimenpiteiden kaikkia keinoja, jotka tuolloin vain olivat teknisesti mahdollisia, käytettiin. Viimeisissä operaatioissa harhauttaminen suunniteltiin, toimeenpantiin ja johdettiin strategiselta tasolta hyvin tiukasti sekä kurinalaisesti. Tämä tähtäsi ristiriitojen ja päällekkäisyyksien välttämiseen ja sitä kautta *maskirovkan* uskottavuuden lisäämiseen.

2.6. Maskirovkan toteuttajat

Whaley pohtii kirjassaan *Stratagem* turvallisuus- ja tiedusteluelinten GRU¹¹⁵ ja KGB / NKVD¹¹⁶ roolia harhautuksissa. KGB:llä oli tunnetusti ainakin erillinen *dis-informaatio*-osasto, joka vastasi muun muassa harhautusoperaatioiden suorittamisesta ja väärän tiedon tahalliseen vuotamisesta (*dis-informaatio*). Väärällä tiedolla pyrittiin nimenomaan harhautamaan vihollista ja suojaamaan totuutta valheilla. KGB oli valtion turvallisuuspoliisi, jolle kuului myös ulkoinen turvallisuus sekä muu tiedustelu. Vaikka GRU olikin vain sotilasasioihin keskittyvä tiedusteluorganisaatio, sillä oli silti myös laajalle levinnyt agenttiverkosto, jolla *dis-informaatiota* voitiin lähettää.¹¹⁷ Toisen maailmansodan aikaan silloinen GRU:n johtaja oli liittoutuneiden mukana suunnittelemassa ja koordinoimassa Puna-armeijan toimintaa ope-

¹¹³ Saarelainen, 145–148.

¹¹⁴ Saarelainen, 145–148.

¹¹⁵ Neuvostoliiton sotilastiedustelu.

¹¹⁶ Nimi ja organisaatio ovat vaihdelleet useasti, mutta tutkittavana aikana sillä tarkoitetaan valtion turvallisuuskomiteaa, joka oli Neuvostoliiton valtiollinen turvallisuuspoliisi ja vastasi ulkoisesta turvallisuudesta sekä tiedustelusta. Organisaatio oli myös hyvin tiukasti kytköksissä valtion sisäisiin asioihin.

¹¹⁷ Whaley, 35–38.

raatio Bodyguardissa¹¹⁸. Operaatio Bodyguard oli liittoutuneiden valtava operaatio saksalaisten harhauttamiseksi Normandian maihinnousua varten 6.6.1944.

Jiri Valenta sanoo artikkelissaan kirjassa *Strategic Military Deception*, että GRU oli pääsääntöinen harhautuksien suunnittelija ja toteuttaja toisen maailmansodan aikaan, koska se oli selvinnyt Stalinin puhdistuksista KGB:tä paremmin¹¹⁹. Uskon molempien organisaatioiden olleen mukana niin toisen maailmansodan kuin kylmän sodankin aikaisissa harhautuksissa ja sotajuonissa. Sen, kumpi järjestö asiaa on milloinkin hoitanut, on varmasti ratkaissut sen hetkinen tilanne, harhautuksen taso ja tehtävä. Tämä olisikin organisaatiollisesti mielenkiintoinen tutkimuskysymys, *kuka käytännössä suunnitteli ja toteutti Neuvostoliiton harhautukset?* Se näyttää kuitenkin selvältä, että edellä mainitut elimet hoitivat strategisen tason harhautuksia ja sotajoukkojen johto esikuntineen operatiivisia ja taktisia harhautuksia omalla alueellaan.

Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen vuonna 1969 KGB:n yhdelle osastolle oli keskitetty harhautussuunnittelu¹²⁰. Erikoisosasto kuitenkin perustettiin jo vuonna 1968 Neuvostoliiton ylijohdon toimesta suorittamaan seuraavia *maskirovka* tehtäviä:¹²¹

- Kerätä ja tuottaa informaatiota vihollismaista ja muodostaa ennusteita.
- Puolustaa maata ja sotilaskohteita vihollismaiden tiedustelulta naamioimalla tärkeät kohteet ja asiat, tekemällä valemaaleja ja käyttämällä muita keinoja salatakseen omia toimintojaan.
- Puolustaa Neuvostoliiton intressejä kansainvälisissä tapahtumissa.
- Kontrolloida Neuvostoliiton lehdistöä sotilas- ja talousasioissa.
- Kontrolloida Neuvostoliiton asevoimien salaisuuksien julkistamista ja antaa salaisuuksista väärää tietoa.
- Kerätä ja tuottaa informaatiota aiheesta: Mitä vihollinen tietää meistä ja mitä se ei tiedä.
- Muodostaa dis-informaatiota, jotta kyetään estämään vihollista tekemästä oikeita johtopäätöksiä.
- Koordinoida kaikkia Neuvostoliiton asevoimien yllätykseen liittyviä toimintoja.

¹¹⁸ Whaley, 388.

¹¹⁹ Valenta 1981, 339–340.

¹²⁰ Latimer, 276.

¹²¹ Astren, 61. Erikoisosaston nimeksi tuli myöhemmin GUSM.

Keskittäminen on voinut johtua siitä, että haluttiin välttää harhautuksien kumoutumista kahden järjestön mahdollisten synkronointiongelmien takia. Harhauttamisessa keskeisintä onkin yleensä juuri yhteensovittaminen ja keskitetty suunnittelu¹²². Erikoisosaston muodostamiseen on myös vaikuttanut vahvasti KGB:n silloisen uuden johtajan vahva ja nopea organisaatiouudistuksen läpivieminen, josta lisää luvussa 4.2, joka koskee Tšekkoslovakian konfliktin aikaista *dis-informaatiota*.

3. UNKARI RAUTAESIRIPUN ALLA

3.1. Unkarin kansannousu 1956

Tämä pääluku keskittyy tutkimuksen viitekehyksen mukaisesti harhauttamiseen kansannousun niin sanotussa toisessa vaiheessa. Ensin kerrotaan kuitenkin hieman kriisin taustoista ja ensimmäisestä vaiheesta, jotta tiedetään lähtökohtatilanne. Stalinin kuoleman (1953) jälkeen vuonna 1956 Hruštšovin¹²³ pitämän kuuluisan ”salaisen puheen” jälkeen Unkarissa oli osin alettu toivoa irtautumista Neuvostoliiton hegemoniasta sekä reformia Unkarin kommunistihallintoon. Puolan julistautuminen kansantasavallaksi virallisesti vuonna 1952 ja Itävallan itsenäistyminen vuonna 1955 varmasti myös vaikuttivat Unkarin toiveisiin rauhallisesta irtautumisesta.¹²⁴ Molemmat ”irtautumiset” olivat sujuneet suhteellisen kivottomasti ja etenkin verettömästi. Puola oli jo luisunut osin Neuvostoliiton käsistä, mutta kuitenkin kommunistiseen ja sosialistiseen suuntaan, joka tunnusti Neuvostoliiton. Puola myös pysyi Varsovan liiton jäsenenä. Unkari, sen sijaan, oli neuvostojohdon mukaan luisumassa kokonaan pois sosialistisesta järjestelmästä¹²⁵. Itävallan strateginen merkitys¹²⁶ oli aivan erilainen kuin Unkarin, ja Unkari vielä lopuksi ilmoittikin irtautuvansa Varsovan liitosta. Tällöin Neuvostoliiton sotilaallinen puuttuminen oli kuitenkin jo alkanut.

Unkarin rauhalliseksi suunniteltu tai toivottu irtautuminen johti pitkän ajan kuluessa monimutkaiseen ja ristiriitaiseen tapahtumasarjaan. Neuvostojohdossa Unkarin uudistukset herättivät pelottavia ajatuksia sosialistisen järjestelmän hajoamisesta ja sitä ei voitu sallia. Unkari sen sijaan koki olevansa sorrettuna neuvostovallan alla, ilman itsemääräämisoikeutta. Tapahtumasarja johti lopulta levottomuuksien nousujohteiseen puhkeamiseen avoimeksi ja väkivaltaiseksi kansannousuksi. Osa Unkarin kommunistijohtajista ja Neuvostoliitto tulkitsivat nämä kansandemokratian parlamentaarisen hallitustavan ja Neuvostoliitosta ja Varsovan liitosta

¹²² Saarelainen, 138 ja 153.

¹²³ Tutkimuksen kannalta keskeisimmät henkilöt on esitelty tarkemmin liitteessä 1. Siihen kannattaa tutustua, koska varsinkin tässä luvussa poliittiset johtajat vaihtuvat usein.

¹²⁴ Virtanen, 1–6.

¹²⁵ Luukkanen, Arto: *Muutosten Venäjä – Venäjän historia 862–2009*. Edita Prima Oy, Helsinki 2009, 374–377.

¹²⁶ Itävallalla ei ollut suoranaista maarajaa Neuvostoliittoon (Venäjälle), eikä se näin muodostanut niin sanottua ”puskurivaltiota”, katso kuva 1.

irtautumisen vaatimukset vastavallankumoukseksi¹²⁷, joka Neuvostoliiton oli tukahdutettava sosialismin suojelemiseksi. Neuvostoliiton asevoimat kukistivat kansanousun verisesti yllätyshyökkäyksellä, joka oli päättäväisesti valmisteltu ja toimeenpantu, ja johon myös liittyi monia harhauttavia toimia.¹²⁸

Neuvostajohto ohjasi Unkaria hyvin tiukasti omassa sisäpolitiikassaan ja muun muassa vaihtelemalla pääministereitä sen mukaan, kuka tuntui olevan uskollisin ja pätevin mies sen hetkessä tilanteessa. *Maskirovkaa* esiintyi jo heinäkuussa vuonna 1956, kun Unkarin kommunistisen puolueen pääsihteerinä ollut Neuvostoliiton ja Stalinin luottomies Matyas Rákosi vaihdettiin tai suostuteltiin astumaan sivuun Erno Gerön edestä, josta tuli uusi pääsihteeri. Unkaria ja muuta maailmaa yritettiin harhauttaa kertomalla Rakosin eroamisen viralliseksi syyksi hänen huono terveytensä.¹²⁹ Tämä siis ei ollut totta, vaan todellinen syy oli Neuvostoliiton kommunistisen puolueen puheenjohtajiston tyytymättömyys Rákosiin. Neuvostajohto seurasi tarkkaan Unkarin tilannetta ja pyrki tekemään siihen aina ”välttämättömiä korjauksia”.¹³⁰

Neuvostoliitolla oli myös vahva ote Unkarin asevoimien suhteen, sillä Unkarin upseereista 80–85 % oli kommunistisen puolueen jäseniä. Myös Unkarin asevoimissa oli Neuvostoliiton neuvonantajia, esikunnista pataljoonatasolle asti. Budapestissa, jossa suurimmat levottomuudet ja taistelut käytiin, oli jopa 200 Neuvostoliiton neuvonantajaa. Neuvostoliitto myös koulutti vuosittain vajaa 200 unkarilaista upseeria.¹³¹ Unkarin asevoimia ei ollut suunniteltu tai koulutettu sisäisiin levottomuuksiin. Uusia ohjeita ja käskyjä kirjoitettiin Puolan levottomuuksien aikaan, koska pelättiin Puolan tapahtumien heijastevaikutuksia muihin sosialistisiin maihin. Loppujen lopuksi asevoimat olivat kuitenkin enimmäkseen Unkarin kansan kuin neuvostojärjestelmän ja Unkarin neuvostomielisten johtohahmojen puolella. Unkarin asevoimilla oli myös ollut aiemmin samana vuonna supistuksia ja organisaatiomuutoksia, mikä oli luonut tyytymättömyyttä asevoimien henkilöstöön. Henkilöstön kirjavahvuuksissa oli kriisin aikaan suuria puutteita ja osa upseereista oli vastavalmistuneita.

Asevoimat olivat kriisin aikana hyvin passiivisessa osassa ja osa henkilöstöstä siirtyi yksittäin kapinallisten puolelle.¹³² Mistään massamaisesta siirtymisestä ei ole viitteitä muualla kuin venäläisissä lähteissä¹³³. Tämä on todennäköisesti propagandaa, jolla Neuvostoliitto yritti ko-

¹²⁷ Neuvostoliitto näki itsensä vallankumoukselliseksi instituutioksi, jonka tehtävän oli levittää kommunistista vallankumousta, vastustajat sosialistisissa maissa leimattiin usein vastavallankumouksellisiksi tai kapinallisiksi.

¹²⁸ Virtanen, 1, tarkemmin 2–6.

¹²⁹ Sama, 5.

¹³⁰ Paikalliset sodat, 139.

¹³¹ Virtanen, 5–6.

¹³² Györkei – Horváth, 23–27.

¹³³ Paikalliset sodat, 142–143.

rosta voitettua vihollisen kuvaa ja tukea oikeutustaan puuttua asiaan, niin asevoimien käytön yhteydessä kuin konfliktin jälkeenkin.¹³⁴

3.2. Operaatio Vihuri

Unkarin konfliktissa oli siis kaksi vaihetta, joissa molemmissa käytettiin sisäistä ja ulkoista sotilaallista voimaa. Ensimmäisessä vaiheessa 23.–30.10.1956 Neuvostoliiton sotilaallisen voiman käyttö ja poliittinen painostus olivat hyvin suoraviivaista ja näkyvää. Ensimmäisen vaiheen interventio ja neuvostojoukkojen väliintulo alkoi 24.10.1956. András Hegedüs ”saatiin Unkarin pääministerin roolissa allekirjoittamaan Unkarin hallituksen virallinen avunpyyntö”. Näin harhautettiin muuta maailmaa ja yritettiin estää hyökkääjän maineen syntymistä Neuvostoliitolle.¹³⁵ Ilmeisesti Hegedüs allekirjoitus on tapahtunut vasta 25.–27.10.1956, jolloin hän ei enää ollut Unkarin pääministeri. Näyttää myös siltä, että neuvostojohdolla itse esitti Unkarin kommunistisen puolueen pääsihteerille, että ”Unkarin hallitus tekisi virallisen kirjallisen pyynnön” neuvostojoukkojen avusta. Asia ilmeisesti sovittiin puhelimitse 23.10.1956 Unkarin kommunistisen puolueen johtajan kanssa. Unkarin pääministerinä toimi Imre Nagy 24.10.1956 vastaisesta yöstä alkaen.¹³⁶

Unkarin hallitus ja varsinkin kansanousun kumoukselliset joukot luulivat ensimmäisen vaiheen jälkeen saaneensa tahtonsa ja pitkän vaatimuslistansa läpi. Tämä oli kuitenkin harhaa. Neuvostojohdolla esitti myöntyvää ja vetäytyvää, mutta todellisuudessa se käytti ajan hyväkseen uuden paremmin suunnitellun ja toteutetun intervention valmisteluun.¹³⁷ Vaikka osa Neuvostoliiton johdosta saattoikin olla myöntyväinen uudistuksia kohtaan, asevoimat eivät kuitenkaan laskeneet valmiuttaan ja pääministeri Hruštšov Neuvostoliiton johtajana laittoi asialle viimeisen sanan.

Toisessa vaiheessa 31.10.–10.11.1956 neuvostojohdon poliittinen peli siirtyi harhauttamiseen ja asevoimien käyttämisen valmistelu tehtiin salassa. Toinen vaihe sai lähtölaukauksensa, kun Neuvostoliiton kommunistisen puolueen (NKP) pääsihteeri¹³⁸ Nikita Hruštšov peruutti NKP:n puhemiehistön päätökset puuttumattomuudesta Unkarin tilanteeseen. Hruštšovin päätös perustui Neuvostoliiton turvallisuusetuihin ja ”tietoon” Yhdysvaltojen sekä Britannian ja Ranskan mahdollisesta ”sivuun katsomisesta”. Hruštšov puheessaan painotti lännen tulkintaa aiheesta.

¹³⁴ Kirov, Alexandr: *Military Intervention in Hungary, 1956*. Teoksessa Györkei, Jenő – Horváth, Miklós: *Soviet Military Intervention in Hungary 1956*. Central European University Press, Budapest 1999 (Kirov), 138. ks. s. 196, viitteet 20, 34 ja 40.

¹³⁵ Halmesvirta, Anssi – Nyysönen, Heino: *Unkarin kansannousu 1956*. WSOY, Juva 2006, 48.

¹³⁶ Paikalliset sodat, 141; Halmesvirta – Nyysönen, 48; Luoto, Reima: *Unkari 1956*. Fenix-kustannus Oy, Espoo 2006, 90.

¹³⁷ Paikalliset sodat, 143; Halmesvirta – Nyysönen, 67–69.

¹³⁸ Käytännössä Neuvostoliiton johtaja.

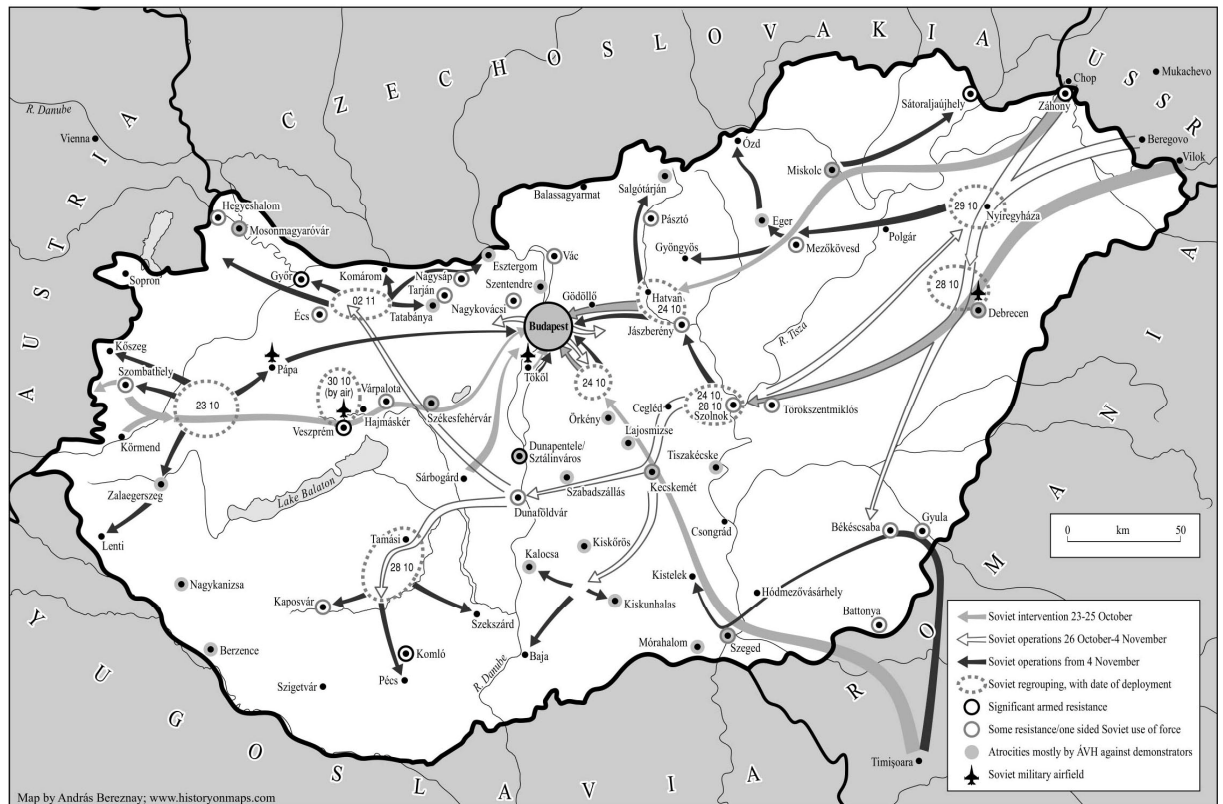
Hän sanoi vetäytymisen olevan tulkittavissa heikkouden merkinä ja johtavan vielä mahdollisesti Neuvostoliiton aseman menettämiseen Unkarissa, niin kuin oli neuvostojohdon mielestä jo tapahtunut Egyptissä. Päätös tehtiin 31.10.1956, jonka jälkeen käskettiin välittömästi aloittaa intervention valmisteleminen.¹³⁹

Asevoimilla oli kuitenkin jo hyvä valmius interventioon ja jo osin valmiit suunnitelmat sekä ensimmäisen vaiheen tuoma kokemus alueesta ja tehtävästä. Toinen vaihe alkoi taitavasti valmistellulla operaatio Vihurilla. Vaikka hyökkäyskäsky ”ukkonen” kuuluikin vasta 4.11.1956 aamulla, oli suuri osa joukoista jo Unkarin maaperällä asemissaan tai osin jopa tavoitteissaan¹⁴⁰. Operaatio oli poliittiselta tasolta asti harhauttamalla valmisteltu yllätyshyökkäys koko Unkarin nopeaksi valtaamiseksi ja länsivaltojen väliintulon estämiseksi. Unkarin hallitukselle ei kerrottu NKP:n kannan muutoksesta ja vaikka ulkovaltojen väliintulo näytti epätodennäköiseltä, siihen varmasti varauduttiin. Vaikka yksittäiset lakkoilut ja ammuskelut jatkuivatkin vielä loppuvuoden, jo 4.11.1956 (kolme päivää päätöksestä ja noin päivä avoimesta maajoukkojen hyökkäyksestä) puolenyön aikaan radio Budapest puolusti uutta Neuvostoliiton asettamaa hallitusta ja Budapestin *Home Service* kertoi Neuvostoliiton tulleen pyynnöstä apuun, ja ”kapinallisten” oli laskettava aseensa¹⁴¹.

¹³⁹ Halmesvirta – Nyyssönen, 74–75 ja 85; Luoto, 108.

¹⁴⁰ Eloranta, 144.

¹⁴¹ CIA:n raportti: Chronology of Principal Events During the Hungarian Revolution, 23 October to 4 November 1956 (CIA:n raportti 1956a). <http://www.foia.cia.gov/docs/DOC_0000119758/DOC_0000119758.pdf>. 27.7.2012, 26.

Kuva 5. Varsovan liiton joukkojen liikkeitä ja taistelut Unkarin kansannousussa. (Kartan lähde: Bereznay, András: <<http://www.conflicts.rem33.com/images/Ungarn/Hungary%201956.jpg>>. 27.7.2012.)

Yleisellä tasolla Neuvostoliiton sotilasdoktriinin isoimpia linjauksia oli tuohon aikaan liikesodankäynti¹⁴² tai venäläisittäin ”syvä taistelu” omine erityispiirteineen. Taistelut tuli viedä vieraalle maaperälle, joka oli tärkeää Stalinin mukaan oman selustan vakauden kannalta. Doktriini oli tällainen jo ennen toista maailmansotaa ja kehittyi sodan kokemusten perusteella edelleen. Poliittisella tasolla sotilasdoktriinin tärkein pysyvä päämäärä oli edelleen Neuvostoliiton olemassaolon turvaaminen. Tästä hyvänä käytännön esimerkkinä oli Varsovan liiton perustaminen NATO:n vastapainoksi, jonka Neuvostoliitto koki uhkaksi omalle maailmanjärjestykselleen. Toisen maailmansodan jälkeen uutena kohtana doktriiniin oli tullut sosialistisen yhteiskuntajärjestelmän puolustaminen koko sen levinneisyyden alueella. Tätä myöhemmin Brežnevian oppina tunnettua doktriinia toteutettiin ensimmäisen kerran Unkarin kansannousun tukahduttamisessa.¹⁴³

Liikesodankäynnin teoria heijastuu edellä mainituissa opeissa. Sosialistista maailmanjärjestystä ja Neuvostoliittoa ei siis jäädä puolustamaan omille sisemmille rajoille vaan vaaran uhattessa taistelu viedään nopealla liikkeellä vastustajan maaperälle ja siellä tärkeimpiin kohteisiin

¹⁴² Toisen maailmansodan aikana kehittyneet oppi liikkeen merkityksestä sotatähdissä. Perinteisen vihollisen tuhoamisen sijaan suunnittelun ja sotaliikkeen voima käytetään yhteen kohtaan, jonka murtuessa moniportaisia joukkoja työnnetään nopealla liikkeellä vihollisen ryhmytyksen tai alueen syvyyteen, jossa tavoitteena on lamauttaa sotatoimia tukevat elementit ja johtamispaikat.

¹⁴³ Kulomaa 2002, 44–45. Ks. Puna-armeijan kenttäohjesääntö 1936, 9.

yhteiskunnan lamauttamiseksi. Samoin liikesodankäynti ei keskity vihollisen puolustusasemiin tai taisteleviin joukkoihin vaan pyrkii iskemään nopeasti sinne, missä vaikutus on suurin kokonaisuuden kannalta. Tällaisia kohteita ovat taistelukentällä huolto-, johtamis-, viesti- ja tukevien tuliyksiköiden asemat. Yllätyshyökkäyksessä kohteet ovat yhteiskunnan elintärkeitä toimintoja kuten vesi-, sähkö-, tietoliikenne- ja asevoimien perustamisjärjestelmät sekä valtion ja isojen kaupunkien hallintoyksiköt. Mitään erityistä doktriinia tai opasta saati joukkotyyppejä ei yllätyshyökkäykseen tai paikallisiin sotiin ollut¹⁴⁴. Unkari oli Neuvostoliitolle tärkeä kohde niin strategisesti kuin sosialismin leviämisenkin kannalta. Neuvostojohdolla arveltiin Unkarin kansannousun aloittavan ketjureaktion, joka olisi uhka koko sosialistiselle järjestelmälle. Neuvostoliiton täytyi myös suojella omaa kuvaansa kommunistisesta järjestelmästä ja Varsovan liitosta, koska länsi tarkkaili koko ajan sen heikkouksia. Tämä näkyy esimerkiksi Unkarin rajojen sulkemisella sisältäpäin Varsovan liiton joukoilla jo konfliktin ensimmäisen vaiheen alussa.¹⁴⁵

Sotilaallisella tasolla Neuvostoliiton doktriinin ja asevoimien painopiste oli tuona aikana siirtynyt ydinaseisiin ja strategiaan ensi-iskun joukkoihin. Neuvostoliitossa oli 1960-luvun molemmin puolin niin sanottu vallankumous sotilasasioissa, joka johtui ydinaseiden yleistymisestä ja jo mainitusta Stalinin kuolemasta. Operatiivisia ja taktisia joukkoja ei myöskään täysin unohdettu. Niitä oli ruvettu mekanisoimaan tehokkaammiksi ja liikkuvimmiksi kokoonpanoiksi ja ne saivat myös 1960-luvulla omat ohjusydinaseet.¹⁴⁶ Operaatio Vihurissa kaikki sotaliikkeet kuitenkin hoidettiin hyvin tavanomaisin keinoin ja asein. Laskuvarjorykmentit esimerkiksi käskettiin marssimaan lentokentiltä tiestöä pitkin lähtöasemiinsa¹⁴⁷. Laskuvarjojoukot toimivat muutenkin enemmän eliittijalkaväen¹⁴⁸ tapaan sen sijaan, että olisivat suorittaneet perinteisiä sitovia ja harhauttavia maahanlaskuoperaatioita. Pääosa näistä joukoista siirrettiin kuitenkin ilmateitse, mutta jo osin hallussa oleville lentokentille¹⁴⁹.

Itävallasta vuonna 1955 vapautuneita joukkoja oli sijoitettu Unkariin ja näin Neuvostoliitolla oli alueella noin 80 000 sotilasta. Unkari taas oli laskenut asevoimien vahvuutensa 120 000:een ennen konfliktia ja ajanut muutenkin asevoimiaan huonompaan suuntaan uudistusten myötä.¹⁵⁰ Neuvostojoukkojen ryhmitys oli muuttunut, koska nyt Unkari oli tärkeimmässä asemassa länttä vastaan. Joukkoja ei siis ollut ryhmitetty tai suunniteltu sisäisten tilan-

¹⁴⁴ Kulomaa, 59.

¹⁴⁵ Eloranta, 10–11.

¹⁴⁶ Kulomaa, 52–54.

¹⁴⁷ Eloranta, 12.

¹⁴⁸ Zaloga, Steven: *Inside the Blue Berets – A combat history of Soviet and Russian Airborne Forces, 1930–1995*. Presidio Press, California 1995, 157.

¹⁴⁹ Kirov 1999, 147; Podkolzin, Yevgeny: *Air-Landing Operations in Local Wars and Military Conflicts*. Military Thought Date: 07-01-96 (MTR-No.004) <<http://dlib.eastview.com/browse/doc/400962>>. 15.3.2013

¹⁵⁰ Virtanen, 6–7.

teiden varalle ennen konfliktin heijastumista vuoden 1956 keväällä. Johtosuhteet olivat kuitenkin muuttuneet suoraan Moskovan alaisuuteen, minkä mukana myös joukon suorituskyky nousi.¹⁵¹

Toisessa vaiheessa joukkojen määrä kasvoi entisestään ja oli nyt muista Varsovan liiton maista tulleiden joukkojen kera 160 000–180 000 sotilasta ja 2000–2500 panssari- ja rynnäkköpanssarivaunua. 11 divisioonan joukot oli jaettu kahteen armeijaan (8. ja 38. mekanisoitu armeija (MEKA)), armeijakuntaan, rajajoukkoihin sekä kahteen maahanlaskurykmenttiin. Operaation johtoon oli käsketty marsalkka Ivan Konov. Konov otti joukot haltuunsa 1.11.1956 tehtävänänsä miehittää Unkari ja ottaa tärkeät kohteet, kuten lentokentät ja kaupungit, sekä erityisesti Budapest, haltuunsa.

3.3. Strateginen maskirovka

Strateginen *maskirovka* suoritetaan ylipäällikön päätöksen mukaisesti ja siihen sisällytetään järjestelmä toimenpiteitä strategisen operaation valmistelujen salaamiseksi sekä vastustajan harhauttamiseksi väärällä tiedolla asevoimien aikomusten ja toiminnan suhteen.¹⁵²

Maskirovka alkoi Unkarin osalta jo sillä, että Neuvostoliitto yritti vakuuttaa muille maille Unkarin olevan Varsovan liiton jäsen omasta vapaasta tahdostaan. Tämä ei kuitenkaan onnistunut, koska muut ulkovaltiot, esimerkiksi Yhdysvallat, pitivät Unkaria niin sanotusti vangittuna kansana ja pelinappulana joukkojen asemoinnin kannalta.¹⁵³

Ensimmäisen vaiheen jälkeen 29.10.1956 solmittiin aselepo ja neuvostojoukot antoivat ymmärtää poistuvansa Unkarista¹⁵⁴. Poistumisen raportoidaan alkaneen kuitenkin vasta seuraavana päivänä¹⁵⁵. Ensimmäinen varsinainen sotilaallinen harhauttaminen tai sen valmistelut alkoivat, kun päätös uudesta interventiosta tehtiin kaksi päivää aselevon jälkeen, kertomatta siitä edes Unkarin neuvostomyönteisille johtohahmoille. Vaikka päätös oli tehty 31.10.1956, niin uuden intervention valmistelut olivat kuitenkin osin jo alkaneet päivää aikaisemmin¹⁵⁶, eli samana päivänä, kun virallisissa ja julkisissa lähteissä ilmoitettiin neuvostojoukkojen vetäytyvän pois.

Seuraava harhautus lienee 31.10.1956 Neuvostoliiton Unkarin suurlähettilään Juri Andropovin vakuuttelu maan pääministeri Imre Nagylle neuvostojoukkojen vetäytymisestä, kun todell-

¹⁵¹ Sama, 7.

¹⁵² Sotilastietosanakirja 2007b, 409.

¹⁵³ Eloranta, 3–4.

¹⁵⁴ Virtanen, 10.

¹⁵⁵ CIA:n raportti 1956a, 14.

¹⁵⁶ Kirov, 148.

lisuudessa juuri samana päivänä lisäjoukot koottiin ja liitettiin hyökkäysjoukkoihin ja marsalkka Konov otti hänelle alistetut joukot haltuunsa¹⁵⁷. Päätös asiasta vielä tehtiin edellisenä päivänä ja 31.10.1956 Neuvostojoukot vetäytyivät Budapestista. En kuitenkaan katso tämän harhautuksen onnistuneen ainakaan Unkarin hallituksen johtoa kohtaan, koska se protestoi asiasta saatuaan tiedon neuvostojoukkojen liikkeistä jo 31.10.1956.¹⁵⁸ Lähteistäni ei ilmene tarkasti, mistä pääministeri ja Unkarin hallitus tiedon saivat, mutta ainakin yksi radioasema raportoi päivällä 31.10.1956, että pieniä neuvostojoukkoja liikkuu Unkariin¹⁵⁹ rajan yli Záhornyssa¹⁶⁰. Pääministeri myös vaati Unkarin Neuvostoliiton suurlähettiläältä selvitystä asiasta. Hän vastasi joukkojen olevan vain avustamassa vetäytymisessä. Pääministeri ei uskonut väitteitä ja kysyi vielä samana päivänä asiasta uudestaan, jolloin Unkariin siirtyvien joukkojen väitettiin olevan vain rautatieläisten ja haavoittuneiden kuljetusta varten. Pääministeri ihmetteli ääneen, että ”*rautatieläiset ja haavoittuneet eivät yleensä aja le panssarivaunuilla maiden rajojen yli*”. Tähän suurlähettiläs ei vastannut mitään.¹⁶¹

Unkarin aseistautuneet taistelevat joukot, ja yhden lähteeni mukaan hallituskin, kuitenkin uskoivat, että vielä olisi toivoa irtautumisesta. Unkarin hallitus päätti pääministerin toimesta 31.10.1956 tai 1.11.1956 Unkarin eroavan Varsovan liitosta¹⁶². Lähteeni ovat ristiriidassa päivämäärästä ja on vaikea muodostaa varmaa päätelmää, kumpi on oikea päivä, koska muuten lähteet tuntuvat olevan lähes yhtä valideja keskenään. Tutkimukseni tutkimuskysymysten kannalta asialla ei ole niin suurta merkitystä, mutta voidaan kuitenkin varovaisesti arvioida, että päätöstä asiasta varmasti pohdittiin 31.10.1956 ja tieto siitä tai alustava päätös saattoi vuotaa julkisuuteen. Kaikki lähteet ovat kuitenkin yhtä mieltä siitä, että virallinen päätös ja ilmoitus Neuvostoliitolle sekä muille ulkomaisille tahoille tehtiin 1.11.1956.

Unkarin pääministeri vetosi irtautumisen yhteydessä Varsovan liiton sopimukseen joukkojen siirtämisestä toisen maan alueelle. Sanoma lähetettiin myös YK:lle ja pyydettiin asian ottamista esille yleiskokouksen asialuetteloon.¹⁶³ Samana päivänä myös Unkarin poliittinen poliisi pidätti entisen pääministerin Janos Kádárin, joka pakotettiin väkivaltaisesti Neuvostoliiton toimitsijoiden toimesta muodostamaan varjohallitus Unkariin. Uusi varjohallitus ilmoitti

¹⁵⁷ Virtanen, 11.

¹⁵⁸ Halmesvirta – Nyysönen, 85. Vrt. Virtanen, 11. Virtasen mukaan vasta 11.1.1965.

¹⁵⁹ CIA:n raportti 1956a, 16.

¹⁶⁰ Záhorny on kaupunki Unkarin ja Ukrainan rajan välillä Unkarin puolella. Alueen kautta tuli toisessa vaiheessa lopulta kaksi neuvostoarmeijaa. Halmesvirta – Nyysönen, 97.

¹⁶¹ Luoto, 109.

¹⁶² 31.10. päivän kannalla ovat: CIA:n raportti 1956a, 16. ja osin Halmesvirta – Nyysönen, 85. 1.11. päivän kannalla taas Virtanen, 11. ja Yhdistyneet kansakunnat: *Report of the special committee on the problem of Hungary*. United Nations, New York 1957. <<http://mek.oszk.hu/01200/01274/01274.pdf>>. 27.7.2012, 25 ja Paikalliset sodat, 143–144.

¹⁶³ Virtanen, 11.

4.11.1956, että se oli pyytänyt neuvostojoukkoja palauttamaan järjestyksen.¹⁶⁴ Venäläisen lähteen mukaan Kádár vietiin KGB upseereiden saattamana Moskovaan 2.11.1956, jossa Hruštšov suostutteli hänet Unkarin johtajaksi NKP:n keskuskomitean puhemiehistön kokouksessa¹⁶⁵. Tämä näyttää todennäköisemmältä versiolta, koska myös länsimaaisissa lähteissä puhutaan kokouksesta ja venäläinen lähde hieman kaunistelee Neuvostoliiton toimia, mutta tuomitsee ja kärjistää Unkarin toimia.

Vaikka operaatio Vihuri alkoi virallisesti vasta 4.11.1956, näyttää siltä, että osa joukoista sai liikkeellelähtökäskyn jo 3.11.1956. Esimerkiksi 31. panssaridivisioona sai käskyn ylittää Unkarin koillisraja klo 08.00 3.11.1956 ja marssia kuuden kaupungin läpi Hatvaniin, joka on kaupunki Budapestin itäpuolella. Ylemmän johtoportaan ja 8. mekanisoidun armeijan joukot saivat myös jo 3.11.1956 käskyn riisua Unkarin armeijan joukot aseistaan omalla operatiivisella alueellaan sekä vallata tärkeät kohteet kuten viestilliset rakenteet, rautatieasemat ja ”vastavallankumouksellisten komiteoiden rakennukset”. 3.11.1956 myös 17. kaartin mekanisoitu divisioona oli taisteluvalmiina klo 22.00 ja 108. laskuvarjorykmentti jo 17.30 valmiina ope- roimaan Tökölin lentokentältä.¹⁶⁶ Kaikki tämä tehtiin siis samaan aikaan, kun Unkarin hallitukselle vakuuteltiin neuvostojoukkojen vetäytymisestä.

Reima Luodon mukaan Unkarin uusi hallitus muodostettiin 3.11.1956 Moskovassa neuvostomyönteisten johtomiesten kanssa. Heistä uudeksi pääministeriksi nimitettiin Janos Kádár, joka vaati, että uusi hallitus ei saanut olla ”nukkehallitus”. Neuvostoliiton presidium kuitenkin nimitti pääministerin ja muunkin hallituksen. Samassa yhteydessä myös esiteltiin ”Unkarin vallankumouksellisen työläisten ja talonpoikien hallituksen ohjelma”. Se oli kirjoitettu venäjäksi, jota esimerkiksi Kádár ei osannut lukea ja sisälsi *maskirovkaa*, niin Unkarille kuin ulkovalloillekin. Siinä sanottiin kansakunnan (Unkarin) työväenluokan ja maan pyytäneen apua neuvostojoukkojen komentajalta ajamaan maasta pois vastakumoukselliset voimat sekä palauttamaan järjestyks. Lisäksi samassa ohjelmassa luvattiin aloittaa neuvottelut neuvostojoukkojen pois vetämisestä hallituksen kanssa, kun tilanne oli saatu rauhoitettua sekä laki ja järjestyks palautettua. Neuvostojoukot poistuivat maasta Neuvostoliiton hajottua 1991.¹⁶⁷

Hyökkäyksen valmistelut oli myös salattu hyvin, koska muun muassa 2.11.1956, kaksi päivää ennen varsinaista avointa hyökkäystä, neuvostoliittolaisten perheet oli evakuoitu pois Budapestista Tonavan jokea pitkin. Muuallakin Unkarissa oli neuvostojoukkojen perheitä evakuoitu sekä Varsovan liiton sotilassairaaloita tyhjennetty Neuvostoliittoon ja Romaniaan¹⁶⁸. Eva-

¹⁶⁴ Sama, 11–12.

¹⁶⁵ Paikalliset sodat, 143–144.

¹⁶⁶ Kirov, 156.

¹⁶⁷ Luoto, 117–118.

¹⁶⁸ Eloranta, 14.

kuointeihin käytettiin myös Neuvostoliiton ilmavoimia, jotka siirsivät kolmen päivän aikana ennen operaatiota 600 perhettä ilmaitse pois Unkarista¹⁶⁹. Samaan aikaan myös kaikki Unkarin lentokentät olivat jo neuvostojoukkojen hallussa ja kaikki muu lentoliikenne Unkarista poispäin suljettu.¹⁷⁰ Näiden molempien toimien on täytynyt olla mittavia ja näkyviä toimenpiteitä ja onkin ihme, että niitä ei ole huomattu tai ymmärretty niiden merkitystä.

3.11.1956 Unkarin puolustusministeri Pál Maléterin johtama valtuuskunta lähti neuvottelemaan neuvostojoukkojen vetäytymisestä Unkarista. Neuvottelut olivat Budapestin keskustan eteläpuolella sijaitsevassa neuvostotukikohdassa, Csepelsaarella, joka on keskellä Tonavan jokea. Neuvostojoukot olivat piirittäneet kaupungin samaan aikaan ja aamuyöllä 4.11.1956 KGB:n joukot ottivat valtuuskunnan vangiksi.¹⁷¹ Heidän osaltaan harhautus siis onnistui, koska keskeiset toimijat menivät kriittisellä hetkellä suoraan ansaan.

Dis-informaatiota syötettiin myös Neuvostoliiton kansalaisiin, kun uutislehti Izvestia uutisoi pääotsikkonaan 2.11.1956 satojen lentokoneiden aallosta Itävallasta Unkariin. Lehti arvioi, että niin moni kone voisi kuljettaa lääkkeitä koko mantereelle ja sen vuoksi lastina ei olisi ensiapua ja lääketarvikkeita, niin kuin viralliset tiedotteet ilmoittavat, vaan ”tarkkailijat” (observers) olivat vakuuttuneita, että koneissa oli kansallismielisiä unkarilaisia sotilaita, jotka olivat taistelleet Horthyn ja Hitlerin armeijoissa ja olivat nyt siirtymässä lännestä Unkariin.¹⁷² Uutinen on nyt yli puoli vuosisataa myöhemmin uskomattoman kuuloinen. Kyse on todennäköisesti ollut muutamien lentokoneiden humanitäärisestä avusta tai vielä törkeämmässä tapauksessa neuvostojoukkojen omista keskityksistä Liettuasta, jossa muun muassa oli satojen koneiden valmius siirtää sinne keskitetyt maahanlaskujoukot Unkariin. Uutinen on myös voinut olla valmisteleva mielenharhauttaminen omien maahanlaskujoukkojen kuljetusten verhoamiseksi. Kun ilmakuljetukset lopulta lähtivät liikkeelle, oli uutisen lukijoilla jo valmis mielikuva siitä, mitä koneilla oli lastinaan.

Joukkojen määriä myös suurenneltiin omaksi eduksi. Esimerkiksi, kun muutamakin sotilas loikkasi kapinallisten puolelle, kerrottiin koko joukko-osaston siirtyneen kalustoineen kapinallisten puolelle. Myös loikkauksia neuvostojoukkojen puolellekin keksittiin. Esimerkiksi asiaa myöhemmin tutkinut venäläinen Alexandr Kirov kertoo unkarilaisen 4. panssaridivisioonan kahden varuskunnan siirtyneen miehistöineen ja kalustoineen (150 panssarivaunua) täysin taisteluvalmiina neuvostojoukkojen puolelle 4.11.1956, kun kyseinen joukko oli todellisuudessa purettu 25.10.1956¹⁷³. Suurentelua myös jatkettiin kriisin jälkeen, kun esimerkiksi

¹⁶⁹ Kirov, 151.

¹⁷⁰ Virtanen, 12.

¹⁷¹ Virtanen, 12.

¹⁷² Kirov, 154.

¹⁷³ Sama, 159 ja viite 86 sivulla 198.

maaliskuussa 1957 Neuvostoliiton puolustusministeri Zhukov analysoi tapahtunutta Saksaan sijoitettujen armeijaryhmien johtavien upseereiden tiedotustilaisuudessa. Zhukov antoi ymmärtää, että neuvostojoukot taistelivat lähes koko Unkarin armeijaa vastaan.¹⁷⁴ Edelleen vuonna 2000 venäläinen teos aiheesta antaa huomattavasti suuremman ja vaarallisemman kuvan vastustajastaan.¹⁷⁵

Neuvostoliitto julkaisi myös konfliktin aikaan ja jälkeen Transdanubian¹⁷⁶ armeijan tekoja ja saman joukon sotilaallisen ylijohdon tiedotteita¹⁷⁷. Tiedotteet olivat mielikuvituksellisia kuten elokuvissa ja unkarilaisten lähteiden mukaan kyseistä organisaatioita ei ollut olemassakaan kriisin aikaan. Tämä *maskirovka* on todennäköisesti tarkoitettu ulkovalloille ja tai neuvostokansalaisille, joilla ei ollut tietoa Unkarin asevoimien organisaatiosta. Sen tarkoitus lienee ollut luoda kuvaa sosialismia vastustavasta, selvästi aseistautuneesta ja järjestyneestä vastarinnasta.

Osin myös jopa ihan valehdeltiin, kun 4.11.1956 YK:n yleiskokouksessa Neuvostoliiton delegaatio protestoi Unkarin kysymyksen ottamista esityslistalle. Neuvostoliiton ulkoministerin ensimmäinen sijainen Vasili Kuznyecov, joka toimi delegaatiossa, ilmoitti, että kysymyksen uudelleen käsittely toimisi vain kulissina Egyptiä vastaan tehdylle hyökkäykselle (Suezin kriisi). Valhe tuli siinä kohtaa, kun ulkoministerin sijainen mainitsi, että ”Unkarin demokraattiset joukot ovat juuri murskanneet fasistisen vallankaappauksen, jonka oli organisoinut anti-demokraattiset ja vastavallankumoukselliset elementit tiettyjen ulkomaalaisten piirien tuella”. Tätä *maskirovkaa* ei kuitenkaan ilmeisesti uskottu, koska asia tuli hyväksytyksi esityslistalle 12.11.1956.¹⁷⁸ Viitatusa teoksesta *Soviet Military Intervention in Hungary 1956* löytyy kokonainen luku niemellä ”*Sepilov Lied*” (Neuvostoliiton ulkoministeri). Luvussa kerrotaan Sepilovin muun muassa kommentoineen YK:n täysistunnossa 11.11.1956 puhetta unkarilaisten siirtämisestä Neuvostoliittoon, että sellaista ei olisi tapahtunut, ja vajaa kaksi viikkoa myöhemmin hän vaati YK:ta estämään hyökkääjien sekä taantumuksellisten joukkojen reitit ja ilmoitti, että on anteeksiantamatonta nostaa kansanvälistä jännitystä Unkarin kysymyksillä.¹⁷⁹

Neuvostoliitto oli mielestäni tosiasiaassa puuttunut toisen valtion sisäisiin asioihin ilman selvää kutsua, eikä kunnioittanut Unkarin suvereenisuutta irtautua Varsovan liitosta ja vaatimuksia neuvostojoukkojen poistumisesta maasta. 12.12.1956 YK:n 11. yleiskokouksessa valtioiden

¹⁷⁴ Sama, 182–183.

¹⁷⁵ Paikalliset sodat, läpi teoksen.

¹⁷⁶ Transdanubia (unk. Dunántúl) eli Länsi-Unkari on alue, joka ulottuu Tonavasta Unkarin länsirajalle. Alue oli kapitalistisempi, länsimaisempi ja eurooppalaistuneempi kuin muu kommunistiajan Unkari.

¹⁷⁷ Kirov, 163 ja viitteet 66 ja 96 sivulla 198.

¹⁷⁸ Kirov, 172.

¹⁷⁹ Sama, 177–178 ja 193.

enemmistö hyväksyi ”vallankumouksen” ja tuomitsi Neuvostoliiton Unkarin poliittisen itsenäisyyden loukkaamisesta¹⁸⁰. Vaikka *maskirovkaa* YK:ssa ei uskottukaan, ei neuvostojohdolla ollut voinut ilmoittaa totuutta tekemisistään. Valheet kuitenkin osiltaan hidastivat asian käsittelyä, jona aikana Unkari saatiin haltuun ja vastaan olevat äänet hiljennettyä. Vaikka YK olisikin tehnyt asiasta jonkin Neuvostoliiton etujen vastaisen päätöslauselman, olisi Neuvostoliitto voinut kumota sen veto-oikeudellaan.

Konfliktin lopulla harhautettiin vielä Jugoslaviaa ja Unkarin pääministeri Imre Nagya, joka oli turvapaikassa Jugoslavian suurlähetystössä, mukanaan pieni osa hallituksestaan. Neuvostoliiton asettaman Unkarin uuden hallituksen pääministeri Janos Kádár lupasi hyvän kohtelun Nagylle ja hänen kumppaneilleen. Ryhmän sittemmin poistuttua Jugoslavian suurlähetystöstä, se kaapattiin ja kuljetettiin väliaikaisesti Romaniaan ja lopulta takaisin Unkariin tuomittavaksi salaisissa oikeudenkäynneissä¹⁸¹.

Harhauttamista esiintyi myös konfliktin aikana tapahtuneiden julmuuksien syytelyssä niin Neuvostoliiton kuin heidän puolellaan olevien unkarilaisten toimesta ”kapinallisten” mustamaalaamiseksi ja oman kuvan sekä etujen ajamiseksi. Murhia ja tappoja usein piiloteltiin tai laitettiin kapinallisten syyksi.¹⁸² Todellisuudessa jopa Marsalkka Zhukov ilmoitti 5.11.1956 raportissaan NKP:lle ”kapinallisten” kohdelleen vangiksi saaneitaan neuvostosotilaita hyvin ja yhtään neuvostoupseerin tai -sotilaan ruumista ei ollut häpäisty¹⁸³.

3.4. Operatiivinen ja taktinen maskirovka

Operatiivisen maskirovkan tavoitteena on salata operaation valmistelu, saavuttaa operatiivinen yllätys ja salata vastustajalta joukkojen päätoimintasuunta. Operatiivinen maskirovka toteutetaan rintaman (armeijan) komentajan päätöksen mukaisesti.¹⁸⁴

Ensimmäiset neuvostojoukkojen vetäytymiset alkoivat jo 28.10.1956, vaikka päivää myöhemmin olikin vielä hajanaisia taisteluja¹⁸⁵. Ensimmäisessä vaiheessa Unkarin armeijaa kohdattiin suunnattiin *dis-informaatiota* antamalla tahallaan ristiriitaisia ja sekavia ohjeita, jotta sen asevoimien joukkojen toiminta ei olisi tehokasta¹⁸⁶. Toisessa vaiheessa 2.11.1956 Unkarin asevoimien joukkoja ei enää harhautettu, vaan heille yksinkertaisesti annettiin käsky pysyä kasarmeissaan ja välttämään kosketusta neuvostojoukkojen kanssa¹⁸⁷. Tämä ei täysin toimi-

¹⁸⁰ Paikalliset sodat, 147.

¹⁸¹ Luoto, 129–132; vrt. Paikalliset sodat, 146.

¹⁸² Györkei – Horváth, 83–85.

¹⁸³ Paikalliset sodat, 145.

¹⁸⁴ Venäläinen sotilastietosanakirja 2007b, 409.

¹⁸⁵ Virtanen, 9.

¹⁸⁶ Sama, 17.

¹⁸⁷ Sama, 12.

nut, koska käskystä huolimatta osa joukoista luovutti aseita kapinallisille¹⁸⁸. Neuvostojoukot riisuiivat Unkarin asevoimat aseista kriisin jälkeen, koska sen yksiköt oli luokiteltu epäluotettaviksi¹⁸⁹. Osa Unkarin asevoimien joukoista riisuttiin aseista jo 4.–6.11.1956¹⁹⁰ operaation yhteydessä.

Samaan aikaan, kun KGB vangitsi puolustusministerin valtuuskunnan aamuyöllä 4.11.1956, neuvostojoukot piirittävät Budapestin. Tämä on täytynyt tehdä todella salassa, koska valtuuskunta ei ilmeisesti huomannut tätä tai viesti tästä ei tavoittanut heitä. Kaupungin piirittäminen kuitenkin alkoi jo edellisenä päivänä 3.11.1956 (päivää ennen virallista maajoukkojen hyökkäyskäskyä), eikä neuvostojoukkojen taistelevia osia ollut sijoitettuna Budapestiin ennen tätä.¹⁹¹ Neuvostojoukot olivat vetäytyneet noin 15–20 km päähän Budapestista.¹⁹²

Taktinen maskirovka toteutetaan yhtymien päälliköiden päätösten mukaisesti ja koko henkilöstön toimenpitein. Se toteutetaan yhtymissä, joukoissa ja yksiköissä sekä erillisissä kohteissa salaamalla taisteluun valmistautuminen, omien joukkojen olemassaolo, johtamisaikat ja muut tärkeät kohteet. Erikoisryhmät toteuttavat vaikeimmat toimenpiteet, joissa tarvitaan erikoisvälineitä ja -tekniikkaa.¹⁹³

Varsinaista tuli-iskua operaation alussa ei tullut vaan neuvostojoukot pääsivät lähes täydelliseen yllätykseen ja joukkojen käyttö paljastui vasta, kun ne olivat jo melkein tavoitteissaan¹⁹⁴. Kuitenkin, operaation kestänyt 9 tuntia, Korvin elokuvateatteriin ammuttiin kahden tunnin tulivalmistelu tykistöllä, mikä kuulostaa aika massiiviselta toimelta varsinkin venäläisestä lähteestä.¹⁹⁵

Varsinaisista taktisen tason taistelun aikaisista harhautuksista ei löydy lähteistäni tietoa. Taktiset toimet olivat muutenkin hyvin yksinkertaisia, kun joukkojen taktinen käyttö perustui massa-armeijan yksiköihin. Massa-armeijassa suuri määrä edullisesti tuotettuja yksinkertaisia sotilaita, vaunuja ja lentokoneita ajetaan ylivoimarynnäköllä vihollisen päälle, sen suuremmin miettimättä suojan hakemista *maskirovkan* keinoin.¹⁹⁶ Noin 200 unkarilaisen kommunistin lähettäminen vakoojina kapinallisten puolelle esittäen vapaaehtoisia, tai neuvostoilmavoimien suorittamia tiedustelu- sekä voimannäyttölentotoja tuskin voi lukea taktisen tason *maskirov-*

¹⁸⁸ Eloranta, 14.

¹⁸⁹ Virtanen, 14.

¹⁹⁰ Eloranta, 16.

¹⁹¹ Virtanen, 12.

¹⁹² Paikalliset sodat, 143.

¹⁹³ Venäläinen sotilastietosanakirja 2007b, 409.

¹⁹⁴ Virtanen, 18.

¹⁹⁵ Paikalliset sodat, 145. Marsalkka Zhukovin raportti NKP:n keskuskomitealle.

¹⁹⁶ Eloranta, 17.

kaksi vaikka yhdessä lähteessä ne taktisiin toimiin luetellaankin¹⁹⁷. Välineet ja keinot ovat ehkä olleet taktisia, mutta suunnittelu, käsky ja toiminta ovat varmasti liittyneet operatiiviseen ja strategiseen tasoon. Venäläiset itsestään eivät tee suurta eroa tasojen välille vaan keskittyvät keinojen monipuolisuuteen ja vaihtelevuuteen.

Voimannäyttölilentoja tosin oli ensimmäisessä vaiheessa yhtenä päivänä 84 Budapestin ja muiden Unkarin kaupunkien yllä¹⁹⁸. Tämän voisi ehkä siinä mielessä laskea *maskirovkan* keinoihin, että voimannäytöllä oli tarkoitus antaa tietty kuva viholliselle, tässä tapauksessa mielikuva ylivoimasta. Molemmille osapuolille oli varmasti selvää, kummalla olisi isommat ja paremmat resurssit sekä kyvyt sodankäyntiin, mutta pieni muistutus tästä saattaisi vaikuttaa kapinaan liittymistä vielä harkitsevien ihmisten mieliin.

Taktisen tason harhauttaminen olisi ollut helppoa ainakin Budapestissa, koska kerrostalojen asukkaat ilmoittivat vastarintataistelijoiden pesäkkeille ja barrikadeille neuvostojoukkojen liikkeistä¹⁹⁹. Yhdellä hämäävällä joukkojen liikkeellä olisi saatu kapinallisten huomio yhteen suuntaan, kun samalla olisi isketty toisesta suunnasta käyttäen hyödyksi vaunujen nopeutta. Yksi CIA:n päiväraportti 25.10.1956 kuitenkin osoittaa, että hyökkääjät (*armed attackers*) olisivat alkaneet tehdä kahden ja kolmen hengen partioiden yllätyshyökkäyksiä²⁰⁰. Tämä vaikuttaa kuitenkin hyvin minimaaliselta toiminnalta. Enkä tiedä voiko sitä laskea varsinaiseksi harhautukseksi vai onko se ollut vain normaalia tunnustelua²⁰¹. Lähteestä ei myöskään selviä kumpaa osapuolta *armed attackers* tarkoittaa. Itse epäilisin sen tarkoittavan unkarilaisia, koska neuvostojoukoista olisi todennäköisesti puhuttu niiden omilla nimillään. *Attackers* tosin viittaisi enemmän hyökkäävään osapuoleen, eli Neuvostoliittoon. Raportista osa on peitetty mustalla tussilla, joten on vaikeaa tehdä varmaa päätelmää.

Elektronisen sodankäynnin kannalta taktisia harhautuksia ei tarvittu, koska unkarilaiset taistelijat eivät olleet johdettuja tai järjestäytyneitä niin, että heillä olisi ollut taktisen tai edes operatiivisen tason radioita laajassa taistelukäytössä. Ilmeisesti kuitenkin ei-sotilaallisia radioasemia häirittiin. Kumouksellinen radioasema Radio Free Petoefi-Gyoer ilmoitti Várpalotan radiolähettimen olevan häirittyinä (*being jammed*) 31.10.1956. Radio Miskolc ja Gyoer ilmoittivat molemmat, että tšekkoslovakialaiset lähettimet häiritsevät heitä (*jammed by*) 1.11.1956.

¹⁹⁷ Sama, 19.

¹⁹⁸ Kirov, 139. Lentoja suoritti 24.10.1956 177. Kaartin pommikonedivisioona.

¹⁹⁹ Eloranta, 22.

²⁰⁰ CIA päiväraportti Unkarista 25.10.1956, The Hungarian Situation: http://www.foia.cia.gov/docs/DOC_0000119734/DOC_0000119734.pdf. 12.7.2012.

²⁰¹ Tiedustelutoimintaa, jossa vastustajan asemia tunnustellaan näyttäytymällä ja ampumalla, jotta voitaisiin laskea vastustajan reaktiosta asemien ryhmitystä ja joukkojen toimintaa häilytyksessä.

Radiot Budapest ja Peteofi hiljenivät yllättäen aamulla 4.11.1956. Radio Budapest palasi ääneen saman päivän iltana ja puolusti uutta Neuvostoliiton asettamaa Unkarin hallitusta.²⁰²

3.5. Tonava kaunoinen

Sotataidollisesti katsottuna Stalinin kuoleman jälkeen ja Hruštšovin salaisen puheen jälkeen tiikeri oli saanut niin sanotusti raitansa takaisin. Sotataidollinen pohdiskelu oli vapaata ja kehitti varmasti monia innovaatioita, joiden aiemmin olisi pitänyt olla linjassa Stalinin teorioiden kanssa. Tosin kokonaisuudessaan neuvostojärjestelmän romahtamisen on arvioitu alkaneen juuri tästä puheesta ja Stalinin aikaan Unkarin kansannousun tukahduttaminen olisi ollut huomattavasti nopeampaa ja julmempaa. Se olisi varmasti tehty isolla voimalla jo ensimmäisessä vaiheessa, jos se olisi ikinä edes kansanousuksi asti noussutkaan?

Niin kuin todettiin, harhautuksen kohde ei ollut vain Unkari, vaan myös YK, NATO, Yhdysvallat ja muut länsimaat. Strategisen tason harhauttamisella pyrittiin estämään ulkopuolisten väliintulo. Tähän oli vielä oivallinen tilaisuus ja mahdollisuus, koska Britannialla ja Ranskalla oli niin sanotusti kädet sidottuna Suezin kriisissä, johon myös suurin osa YK:n huomiosta ja voimavaroista kohdistui.²⁰³ Operaatio kuitenkin onnistui ja ulkovaltojen sekä YK:n väliintulo saatiin estettyä eikä esimerkiksi YK:lla ollut enää aikaa tulla väliin.

Neuvostoliitto tosin kuului YK:n perustajajäsenenä turvallisuusneuvostoon vakituisesti ja omasi veto-oikeuden päätöksiin. Neuvostoliitto olisi siis tarvittaessa voinut estää minkä tahansa YK:n päätöslauselman käyttämällä veto-oikeuttaan, mutta asian tuomitsemista ja paheksumista se ei olisi pystynyt estämään, eikä pystynytäkään. Mahdollisen tuomitsemisen myötä Neuvostoliitto arvioi, että suhteet eivät kärsisi. Kremliin oli myös ilmeisesti ilmoitettu (diplomaattikanavia pitkin) Yhdysvaltojen presidentin, ulkoministerin ja Yhdistyneiden Kansakuntien pääsihteerin toimesta, että he eivät aio puuttua Unkarin tilanteeseen, koska se ei ole heidän liittolaisensa eikä ole tarpeen ”järkyttää Euroopan tasapainoa”²⁰⁴. Samaan aikaan kuitenkin länsimainen media ja etenkin Radio Free Europe²⁰⁵ ja Voice of America²⁰⁶, paheksuivat tilannetta ja osoittivat tukensa Unkarille. Varsikin radioiden luoman kuvan perusteella osa Unkarin johtavaa älymystöä sai kuvan lännen ja etenkin Yhdysvaltojen tuesta, joka osaltaan

²⁰² CIA:n raportti 1956a, 15, 18, 24 ja 26.

²⁰³ Békés, Csaba: The Hungarian Question on the UN Agenda.

<<http://www.rev.hu/portal/page/portal/rev/tanulmanyok/1956/hungquest>>. 26.6.2012. Vrt. Halmesvirta – Nyysönen, 37–38.

²⁰⁴ Luoto, 101.

²⁰⁵ Radio Free Europe oli Yhdysvaltain kongressin rahoittama radio- ja viestintäorganisaatio. Radio oli New Yorkissa vuonna 1949 National Committee for a Free Europe -organisaation viestintäosaston perustama ja sen päämaja oli vuonna 1950 Münchenissä. Kanava oli pitkään osa CIA:n psykologisen sodankäynnin kampanjaa rautaesiripun takana. Kanava on edelleen olemassa, mutta sen toiminta on osin muuttunut.

²⁰⁶ Voice of America on Yhdysvaltain virallinen Washingtonissa sijaitseva ulkomaille lähettävä radioasema, joka on osan lähteistä mukaan propagandaradioasema.

vaikutti heidän päätöksentekoonsa. Tieto myös vaikutti unkarilaisiin, koska älymystö jakoi sitä eteenpäin taisteleville unkarilaisille.²⁰⁷

Unkarin hallituksen YK:lle lähettämä lauselmä tuli yleiskokouksen käsittelyyn vasta 4.11.1956, jolloin Unkari oli jo käytännössä taas Neuvostoliiton hallussa ja kansanousu lähes kukistettu²⁰⁸. Unkarin kysymys tuli uudelleen YK:n yleiskokouksen esityslistalle 9.1.1957²⁰⁹. Jo 16.11.1956 YK:n pääsihteeri oli kuitenkin asettanut komitean tutkimaan Unkarin tilannetta²¹⁰. Pelko kylmän sodan laajenemisesta kolmanneksi maailmansodaksi, on saattanut osin estää ulkovaltoja ja YK:ta puuttumasta asiaan sotilaallisesti. Onnistumiseen vaikutti myös Neuvostoliiton suuri ylivoima niin joukoissa kuin resursseissakin, ja taas vastaavasti Unkarin vastarinnan jo valmiiksi pienempien resurssien loppuminen.

Toisessa vaiheessa nopea yllättävä miehittäminen kaukaa maan ulkopuolelta tulleilla veteraanijoukoilla varmasti myös esti taisteluiden pitkittymistä ja laajentumista. Vastarinta ei ehtinyt valmistautua eikä etenäkään järjestyä kunnolla. Neuvostojoukkojen hyökkäyksen huomattuaan puolustusta johtaneet upseerit eivät päässeet aloittamaan taistelua, koska hallitus ei ehtinyt eikä halunnut antaa siihen lupaa²¹¹. Vastarintaa kyllä osin oli ja puolustusta johtanut upseeri Bela Kiraly, tiedotti Nagya neuvostojoukkojen tunnustelusta ja lopulta hyökkäyksestä Budapestiin, mutta tällöinkään Nagy ei halunnut antaa käskyä taistella²¹².

Yksi syy harhauttamisen onnistumiseen vetäytymisellä ensimmäisen vaiheen lopussa on mielestäni yksinkertaisesti se, että siihen haluttiin uskoa. Se oli niin unkarilaisille kuin ulkopuolillekin huokaus helpotuksesta ja väärin tulkittu merkki vallankumouksen onnistumisesta²¹³. Asiaa vielä edisti pääministeri Nagyn ilmoitus radiossa, jonka mukaan neuvostojoukkojen vetäytymisestä neuvotellaan. Tämä ei kuitenkaan ollut totta ja sai suurta närää aikaiseksi vastapuolen asianomaisissa sekä Neuvostoliiton puolella olevien unkarilaisten johtohahmojen keskuudessa. Nagy sanoi, että ilmoituksen oli tarkoitus rauhoittaa tilannetta ja se oli hänen mielestään välttämätöntä.²¹⁴ Kaikki tämä ja joukkojen ”vetäytyminen” sai unkarilaiset ja ulkovallat laskemaan tarkkaavaisuutensa ja valppautensa. Näin Neuvostoliitolla oli taas yksi edellytys yllätyksen onnistumiselle. Taistelut kuitenkin jatkuivat pienimuotoisina ja hajanai-

²⁰⁷ Györkei – Horváth, 31–32; Luoto, 102.

²⁰⁸ Halmesvirta – Nyyssönen, 86–87.

²⁰⁹ Luoto, 127.

²¹⁰ Sama, 128.

²¹¹ Luoto, 122.

²¹² Györkei – Horváth, 105–106.

²¹³ Luoto, 106.

²¹⁴ Halmesvirta – Nyyssönen, 67; Györkei – Horváth, 41–42.

sina ympäri maata toisen vaiheen alkuun asti, joten aivan täysin ei Unkarissa valmiutta laskettu. Suurin osin kuitenkin luultiin taisteltavan perääntyviä joukkoja vastaan.²¹⁵

Johann Wolfgang von Goethe sanoi aikoinaan ”*meitä ei koskaan harhauteta, harhautamme vain itseämme*”. En sano, että konflikti ja sen seuraukset olisivat olleet Unkarin syytä tai että vain Unkari olisi harhauttanut ja vain itseään, mutta ainakin sen hallitus ja johtomiehet tulkit-sivat osin väärin tilannetta. Unkariin suunnattiin sekä lännestä että Neuvostoliitosta tietoa, joka ei pitänyt paikkaansa. Unkarin johtomiehet eivät myöskään osanneet [kuka osaisi?] tehdä oikeita johtopäätöksiä väkijoukkojen käytöksen rauhoittamiseksi. Tilanteesta selviäminen olisi vaatinut täydellistä valtiomies- ja sotataitoa tuettuna erinomaisella tiedusteluorganisaati-olla. Vaikka onkin sanottu, että länsi antoi väärän kuvan mahdollisesta lännen avusta ja väliin-tulosta, en usko sen vaikuttaneen muutoin kuin väkijoukkojen johtopäätöksiin, ei Unkarin hallitusten johtomiesten.

On myös sanottu, että Unkari toivoi rauhallista irtautumista Neuvostoliitosta. Rauhallisella ja todella taitavalla pitkän ajan diplomatialla, sekä ennen kaikkea vahvoilla itsenäisyyden takaa-villa liittolaisilla tämä olisi ehkä onnistunutkin. Nyt näistä ei ollut käytössä juuri mitään ja diplomatiakin oli Neuvostoliiton kontrolloimaa Unkarin eri valtiomiesten kanssa, jotka eivät välttämättä olleet ”laillisia” tai ainakaan kansan tukemia. Unkarin johtohahmot eivät kāske-neet kansaa, saati asevoimiaan aseelliseen vastarintaan, tietäen, mitä se olisi voinut tarkoittaa. Tosin vahva aseellisen oman voiman onnistunut liikekannallepano tai ryhmittäminen olisi saattanut kallistaa neuvostojohdon päätöstä aseellisesta väliintulosta.

Puola oli juuri aiemmin pelastanut itsensä Neuvostoliiton asevoimien iskulta kohottamalla valmiutta ja valmistautumalla näin paremmin myös sotilaalliseen painostamiseen ja puolus-tamiseen. Puolan kommunistinen johtaja Władysław Gomułka pelasi poliittista peliä taitavasti ja maa välttyi monilta Neuvostoliiton negatiivisilta puolilta.²¹⁶ Neuvostojohdossa oli varmasti jo opittu tästä, että mahdollisen sotilaallisen väliintulon pitäisi tulla yllätyksenä levottomuuk-sien kohteena olevalle maalle, jotta ei jouduttaisi pitkään ja kuluttavaan sotaan.²¹⁷ Neuvosto-johto tosin tarvitsi tästä ilmeisesti pienen muistutuksen Unkarin ensimmäisessä vaiheessa.

Neuvostojoukot joutuivat taistelemaan rajusti lähes viikon ajan ja viimeisetkin lakkoilevat työläiset palasivat vasta kuukausien päästä töihin. Neuvostoliitto oletti ja suunnitteli taistele-vansa kolme päivää, joten myös heidät yllätettiin vastarinnan lujouden suhteen.²¹⁸ Hruštšov oli kysynyt 31.10.1956 Marsalkka Zhukovilta kuinka kauan neuvostojoukot tarvitsisivat aikaa

²¹⁵ Paikalliset sodat, 145–146.

²¹⁶ Paikalliset sodat, 140.

²¹⁷ Virtanen, 8.

²¹⁸ Sama, 12.

järjestyksen palauttamiseen. Kolme vuorokautta oli Zhukov vastannut.²¹⁹ Oli *maskirovka* tarkoituksellista tai ei, ainakin harhautus operatiivisella tasolla onnistui verraten hyvin. Taistelut eivät olleet laajoja, ja hyvin organisoitua aseellista vastarintaa kohdattiin vain hyvin pieninä joukkoina. Vaikka järjestys ei ollutkaan täysin palannut 7.11.1956, oli mielestäni konflikti kuitenkin jo ratkennut Neuvostoliiton eduksi kolmen päivän sisällä päätöksestä ja vuorokauden kuluessa virallisesta maahyökkäyksen aloittamiskäskystä. Loppuaika oli käytännössä enää tilanteen normalisoimista, joskaan ei helposti eikä tappiotta. Esimerkiksi Mecsek-vuoristossa, jonne kapinallisten esikunta oli vetäytynyt loppuvaiheessa, taisteltiin vielä 20.11.1956, kunnes unkarilaiset taistelijat sielläkin luopuivat vastarinnasta²²⁰.

Operaatioiden suunnittelu, valmistelu ja mahdollinen harjoittelu oli tehty hyvin salassa, koska siitä löytyy vain hyvin vähän tietoa. Operaatiosuunnitelmia kuitenkin varmasti tehtiin, vaikka kaikki lähteet eivät niistä paljon kerrokaan. Erikoisjoukkojen osalta suunnitelmat tehtiin juuri kansannousua tai vastaavaa hallitsematonta tilannetta varten, ainakin jo ennen syksyä 1956, koska ne hyväksyi kenraaliluutnantti Malashenko 20.7.1956. Joukot oli kuitenkin tarkistettu tehtävän valmiuden kannalta vasta 21.10.1956, kuitenkin ennen kansannousun ensimmäistä vaihetta.²²¹ Yksi laskuvarjorykmentti oli myös asetettu täyteen taisteluvalmiuteen jo 20.10.1956. Rykmentti oli Liettuaissa ja sillä oli 99 kuljetuskonetta valmiina ilmakuljetukseen.²²²

Koko rykmentin pitäminen taisteluvalmiina ja huomattavan ison ilmakuljetuskaluston koaminen kertoo osiltaan Neuvostoliiton suhtautumisesta ja asenteesta konfliktiin. Myös joukkojen siirtäminen itse konfliktialueelle on tehty todella hyvin *maskirovkan* keinojen mukaan. Unkariin siirrettiin ennen toista vaihetta 7 divisioonaa reilussa viikossa, ja valtion johtoa saatiin silti uskoteltua riittävän pitkään siitä, että neuvostojoukot olivat vetäytymässä²²³. Vetäytymis- ja myönnötysharhautukset eivät ihan täysin toimineet, koska osin yhdessä väärän tiedon kanssa usko lännen väliintulosta rohkaisi kumouksellisia taistelemaan ja toimimaan laajemmin ja sinnikkäämmin. Kuvan 5 kartasta näkyy, kuinka paljon Varsovan liiton joukkojen liikkeitä on ollut suuntaan jos toiseenkin, joten ei ole ihme, että Unkarilla ja ulkopuolisilla tahoilla oli vaikeuksia selvittää olivatko neuvostojoukot vetäytymässä vai ryhmittymässä uuteen hyökkäykseen.

²¹⁹ Paikalliset sodat, 143.

²²⁰ Eloranta, 16.

²²¹ Eloranta, 9. Ks. myös. Halmesvirta – Nyyssönen, 38.

²²² Kirov, 132. Joukko oli 7. Ilmakuljetusdivisioonan, 108. Kaartin laskuvarjorykmentti, joka oli Vilnassa ja Kaunaksessa. Ilmakuljetuskalustona sillä oli 54 LI-2 ja 45 II-12 konetta.

²²³ Virtanen, 17.

Sosialismin puolustamisen tarpeellisuus oli iskostettu neuvostoliittolaisiin jo lapsina. Neuvostoliiton Unkarin suurlähettiläs Yuri Andropov ilmoitti kriisin ensimmäisessä vaiheessa moneen kertaan, että ”länsi”, USA tai NATO miehittäisi tai ottaisi maan heti haltuunsa, jos Neuvostoliitto ei sitä puolustaisi tai hoitaisi kriisiä. Hän myös usein korosti, että ”kapinallisia” johtivat ”Horthy-upseerit”²²⁴, ja kapinointia olivat agitoineet ja ohjanneet rajan yli lännestä tulleet ihmiset.²²⁵

Harhauttamiseen tiedottamalla oli panostettu suuntaamalla koko Neuvostoliiton kommunistisen puolueen poliittinen työ omiin sotilaisiin, jotta saataisiin heidät uskomaan tehtävän tärkeys ja oikeutus. Tämä ei kuitenkaan täysin toiminut, koska Neuvostoliiton turvallisuuselimet rankaisivat kahtasataa neuvostoupseeria, aliupseeria ja sotamiestä heidän tuomittuaan ”Neuvostoliiton sotilaalliset hyökkäykset Unkaria vastaan”. Operaatio Vihurin aikaan tehtiin ja jaettiin kokonaiset 30 miljoonaa lentolehtistä ja operaation jälkeen vielä 15 miljoonaa lisäksi. Erikoisjoukkojen poliittinen osasto teki radioverkossa Budapestin alueelle 150 tiedotuslähetytystä 4.–26.11.1956.²²⁶

Päätöksissä sotilaallisen voiman käytöstä ja asiaa puitaessa jälkikäteen, Neuvostoliiton poliittinen johto perusteli ”verenvuodattamisen” itselleen ja toisille sosialismin puolustamisella ja lännen laajentumisella tai hyökkäyksellä. Operaatioiden johto taas puolustautui verenvuodatuskäskyjen noudattamisella²²⁷. Valheiden verho alkoi myös raottua neuvostosotilaille, kun nämä varsinkin kriisin lopussa huomasivat, että Neuvostoliiton lehdistö oli antanut tapahtumista valheellisen tai hyvin subjektiivisen kuvan.²²⁸

Neuvostoliitto ja Unkarin uusi hallitus yrittivät peitellä jälkiään vielä konfliktin jälkeen sensuurilla, pidätyksillä, karkotuksilla ja teloituksilla, joissa muun muassa Imre Nagy sai hirtto tuomion. Unkarin uusi hallitus myös tuotti (ja levitti ympäri maailmaa) *Valkoisen kirjan*, jossa ”oikea totuus” kerrottiin. Tämä oli kuitenkin niin huonoa propagandaa, ettei sitä pidetty uskottavana ja sillä oli lähes käänteiset vaikutukset.²²⁹

²²⁴ Horthy-upseereilla viitataan Miklós Horthyyn (1868–1957) joka oli Itävalta-Unkarin laivaston amiraali sekä Unkarin valtionhoitaja vuosina 1919–1944. Horthy oli todellinen Unkarin johtaja maailmansotien välisen ajan, Unkarin ollessa muodollisesti monarkia, jonka valtaistuini oli tyhjänä. Horthy nationalistina ohjasi Unkaria sisäpolitiikassa voimakkaasti oikealle.

²²⁵ Malashenko, Yevgeny: *The Special Corps under fire in Budapest – Memoirs of an Eyewitness*. Teoksessa Györkei, Jenő – Horváth, Miklós: *Soviet Military Intervention in Hungary 1956*. Central European University Press, Budapest 1999 (Malashenko), 239–240.

²²⁶ Kirov, 187; Paikalliset sodat, 146.

²²⁷ Malashenko, 210.

²²⁸ Kirov, 173.

²²⁹ Luoto, 148–150.

4. PRAHAN SYKSY 1968

4.1. Prahan kevät

Prahan syksy oli sotilaalliseen voimankäyttöön johtanut tilanne, joka johtui Prahan keväänä tunnetun liikkeen yhteentörmäyksestä tuon ajan neuvostopolitiikkaan. Liike halusi tärkeämpinä poliittisia uudistuksia, sananvapautta, talouden hajauttamista lähemmäs kansalaisia ja stalinismin aikaisten poliittisten vainojen syyttömien uhrien arvojen palauttamista. Tšekkoslovakian yhtenäisvaltion muuttaminen Tšekin ja Slovakian liittovaltioiksi oli myös asialistalla. Tšekkoslovakialaiset olisivat halunneet rakentaa inhimillisempää ja modernimpaa sosialismia (”ihmiskasvoinen sosialismi”), mutta hanke kaatui Neuvostoliiton johdon vastustukseen. Nimitys ajanjaksolle tuli poliittisesti liberaalista kommunistisesta liikkeestä, joka alkoi 5.1.1968 liikkeen johtohahmona toimineen Alexander Dubčekin noustua Tšekkoslovakian kommunistisen puolueen ensimmäiseksi sihteeriksi.²³⁰

Ohjelma uudistuksista saatiin kuitenkin hyväksyttyä Tšekkoslovakian kommunistisen puolueen keskuskomiteassa vasta presidentin vaihtumisen jälkeen 30.3.1968. Uusi presidentti oli vapaamielisempi Ludvík Svoboda, joka oli hyväksymässä uudistuksia aina 20.8.1968 asti, kunnes liike heikentyi 21.8.1968 Varsovan liiton joukkojen miehitettyä maan yllätyshyökkäyksellä. Koko liike päättyi lopulta, kun Neuvostoliitolle mieluisa ehdokas Gustáv Husák otti vallan maassa, noustuaan Tšekkoslovakian kommunistisen puolueen johtoon. Hän käynnisti normalisaationa tunnetun prosessin, joka jatkui aina vuoteen 1989 asti. Leonid Brežnevinkin johtama Neuvostoliitto piti omaa sosialistista järjestelmäänsä ainoana oikeana eikä hyväksynyt liittolaisensa toimintaa. Myös Saksan demokraattinen tasavalta ja Puola vastustivat uudistuksia ja olivat huolissaan Tšekkoslovakian kehityksestä.²³¹

Neuvostoliitto aloitti sotilaallisen voimankäytön valmistelut hyvissä ajoin jo vuoden 1968 alussa siltä varalta, että keväällä aloitettava poliittis-taloudellinen painostus ei johtaisikaan haluttuun lopputulokseen. Huhtikuusta aina operaation alkuun asti osa Neuvostoliiton ja Varsovan liiton maiden johtohahmoista kehottivat sotilaallisen väliintulon vaihtoehtoa. Neuvostoliiton puolustusministeri Andrei Grechko ilmoitti huhtikuussa pidetyissä kokouksissa: ”Mikäli puolue antaa tällaisen päätöslauselman, olemme valmiina auttamaan Tšekkoslovakian kansaa Varsovan liiton joukoilla, jos imperialistit ja vastavallankumoukselliset yrittävät repiä Tšekkoslovakian sosialistisen tasavallan (ČSSR) eroon muista sosialistisista maista”. Grechko käytti myös sanontaa ”olemme valmiina, hetken varoitusajalla”. Tämän on täytynyt tarkoittaa

²³⁰ Ruggenthaler (ja muut), 5; Jouko, Petteri: Tšekkoslovakian miehitys. *Ilmatorjuntaupseeri* 2/2004, 18; Okker, Jaakko: Toivon ja pelon päiväkirja. Teoksessa: Okker, Jaakko (toim.): *Praha 21.8.1968*. 4. uud. p. Tammi, Helsinki 1968, 19–23.

²³¹ Ruggenthaler (ja muut), 5; Jouko 2004, 18; Okker, 19–23.

sitä, että valmistelut oli aloitettu viimeistään maaliskuussa tai niille on ollut suunnitelma jo valmiina. Vain kaksi päivää ennen Grechkon ilmoitusta Neuvostoliiton johto oli jo päättänyt aloittaa sotilaalliset valmistelut.²³²

8.4.1968 Neuvostoliiton maahanlaskujoukkojen komentaja sai määräyksen aloittaa suunnittelu maahanlaskujoukkojen käyttämiseksi Tšekkoslovakiassa. Maahanlaskujoukot valmisteltiin olemaan hetken varoitusajalla valmiina käytettäväksi Tšekkoslovakian operaatioon. Yhteistyötä oli tarkoitus järjestää Tšekkoslovakian asevoimien kanssa, jos sen joukot eivät vastustaisi Varsovan liiton maahanlaskujoukkojen tuloa alueellensa. Jos taas heitä vastustettaisiin, olisi Tšekkoslovakian asevoimat riisuttava aseista, (*”disarmed”*). Illalla 11.4.1968 Grechko ja Transkarpaatian sotilasalueen komentaja kenraaliluutnantti Mihail Povalii esittelivät Brezhneville yksityiskohtaisen suunnitelman Neuvostoliiton joukkojen käyttämisestä, sekä operatiokäskyn 38. armeijalle. Alkuperäiseen suunnitelmaan kuului, että hyökkäys Tšekkoslovakiaan oli tarkoitus toteuttaa Varsovan liiton maiden yhteisen sotaharjoituksen, ”savuverhon,” suojassa. Neuvostoliiton ylin johto piti sotilaallisia toimia koko konfliktin ajan viimeisenä keinona, mutta koko Prahan kevään ajan, aina miehittämiseen asti, sotilaalliset toimet eivät olleet koskaan pois suljettuja. Tšekkoslovakian menetystä Keski-Euroopassa ei voitu hyväksyä. Sillä oli keskeinen strateginen merkitys osana Varsovan liittoa. Sen menettäminen olisi luonut Neuvostojohdon mielestä vakavan sotilaallisen turvallisuusongelman, josta olisi voinut kasvaa suurempia poliittisia heijastevaikutuksia kylmässä sodassa.²³³

Maahanlaskujoukkojen komentajan saamissa määräyksissä oli tavallaan *maskirovkaa*, koska niissä puhuttiin Neuvostoliiton ja muiden Varsovan liiton maiden kansainvälisistä velvollisuuksista (Varsovan liiton sopimuksen mukaan) auttaa Tšekkoslovakiaa, sitä uhkaavaa vaaraa vastaan²³⁴. Ainoa todellinen vaara oli vain Neuvostoliitolla, jos Tšekkoslovakia lipuisi hieman kauemmas sen etupiiristä ja hegemoniasta. Tämä olisi tietysti voinut aiheuttaa vastaavia konflikteja muissa sosialistisissa maissa, romahduttaen lopulta koko järjestelmän ja maailmanlaajuisen kommunistisen vallankumouksen. Neuvostojohdo seurasi tarkkaan ja huolestuneena ”ihmiskasvoisen sosialismin” uudistuksia. Virallisiksi syiksi valittiin kuitenkin helpommin puolustettava kylmän sodan aikainen maailman ”voimatasapaino”. Tällä argumentilla olisi venäläisen lähteen mukaan voitu puolustaa lähes mitä tahansa toimintaa. Nämä syyt sekä kan-

²³² Ruggenthaler (ja muut), 10–11.

²³³ Petrov, Nikita: The KGB and the Czechoslovak Crisis of 1968: Preconditions for the Soviet Invasion and Occupation of Czechoslovakia. Teoksessa Ruggenthaler, Peter – Karner, Stefan – Bischof, Günter (toim.): *The Prague Spring and the Warsaw Pact Invasion of Czechoslovakia in 1968*. The Harvard Cold War Studies Book Series, Lexington Books 2010 (Petrov), 151.

²³⁴ Zaloga, 158.

sainvälisen jännityksen kiristymisen ydinsodan pelossa elävässä maailmassa olisi voitu ottaa hyvinkin vakavasti lännessä, jossa alkaneella liennytyksellä oli suuri merkitys.²³⁵

Ulkopuolisille tiedotetut viralliset syyt ”väliintuloon” olivat kuitenkin hieman lähteestä riippuen Tšekkoslovakiassa tapahtunut vastavallankumous tai sotilaallinen apu, koska maassa oli alkamassa ”kansalaissodan” valmistelut, jossa länsisaksalaiset olivat mukana. ”*Sotilaallinen apu esti verenvuodatuksen, joukot poistuvat pian*”. Neuvostoliitto valmisteli myös tšekkoslovakialaisten ”puolue- ja valtiollisten vaikuttajien” kirjeen, jossa pyydettiin Neuvostoliitolta ja muilta Varsovan liiton mailta ”kansainvälistä apua”.²³⁶

4.2. Harhauttaja

Unkarin kriisissä keskeisesti mukana ollut silloinen suurlähettiläs, Yuri Andropov oli Tšekkoslovakian tapauksessa hyvin vahvasti mukana ja ohjaili toimintaa taustalta nyt KGB:n johtajana ja kuuluen myös kaikkiin komiteoihin, jotka käsittelivät konfliktia. Hänen aloittaessaan KGB:n johtajana toukokuussa 1967, hän oli välittömästi alkanut kasvattaa KGB:n kykyä tuottaa *maskirovkaa* sekä ylläpitää sitä ja ideologista valvontaa koko Neuvostoliitossa. Jo heinäkuussa 1967 politbyroo hyväksyi Andropovin ehdotuksen lisätä KGB:hen viides direktoraatti, jolla olisi viisi alajaostoa taistelussa ideologista väärään suuntaan ajautumista vastaan. Tämän lisäksi paikallisten KGB-toimistojen verkostoa suurennettiin oleellisesti. 11. osastosta tehtiin jälleen osa ulkomaan tiedustelua Neuvostoliiton ministerineuvoksen alaisena. Tämä muutos oli Andropovin nimenomaisesta pyynnöstä politbyroon. Andropovin mukaan 11. osaston toiminta oli degeneroitunut pelkän protokollan käsittelemiseksi isännöimällä muiden sosialististen maiden valtion turvallisuusvaltuuskuntia. Tällä aikaa imperialistit ja niiden salaiset palvelut toimivat pyrkiäkseen horjuttamaan sosialististen maiden yhteneväisyyttä ja mitätöidäkseen sosialismin saavutuksia.²³⁷

KGB toteutti erikoisoperaatioita Tšekkoslovakiassa jo huhtikuussa 1968. KGB:n agentti Vladimir Surzhaninov (joka aktivoitui Prahassa 26.4.1968) ja kaksi muuta operaattoria KGB:n ensimmäisen johtavan direktoraatin ”laittomalta osastolta”, lähetettiin peitetoimintaan vahvistamaan KGB:n elimiä Prahassa. Heidän tehtäviinsä kuului yhteyksien perustaminen Neuvostoliiton ryhmittymään Tšekkoslovakian kommunistisen puolueen (KSČ) sisällä ja salaisiin operaatioihin Tšekkoslovakiassa. Neuvostoliiton kommunistisen puolueen (NKP) sihteeristön päätöslauselman pohjalta lähetettiin 16.4.1968 vielä kaksi KGB:n toimitsijaa Georgii Fedyas-

²³⁵ Paikalliset sodat, 149.

²³⁶ Suominen, Pertti: *Armeijan silmänä ja korvana – tiedustelupäällikkö Raimo Heiskanen*. Otava, Keuruu 2012, 139; Paikalliset sodat, 148–149 ja 151.

²³⁷ Petrov, 148. 11. osasto oli nyt nimellä ”the 11th Department of the First Chief Directorate of the Committee of State Security (KGB) of the Council of Ministers of the USSR”.

hin ja Aleksandr Alekseev Prahaan, molemmat virallisesti toimittajina. Tämän myötä KGB:n toimintamahdollisuudet parantuivat huomattavasti ja se pystyi nyt suorittamaan Tšekkoslovakiassa kaksi operaatiota kerralla.²³⁸

Ensimmäinen näistä operaatiosta oli koodinimeltään Progress, joka lähetti Neuvostoliiton edustajia turisteina, liikemiehinä ja länsimaisten opiskelijoiden identiteetillä Tšekkoslovakiaan, jossa he pyrkivät luomaan kontakteja eri ”vastarinnan voimiin” (*”oppositional force”*) ja keräämään tiedustelutietoa sekä tarkistamaan jo kerätyn tiedon luotettavuutta. Jos se olisi katsottu tarpeelliseksi, Neuvostoliiton agentit olisivat voineet vaikuttaa ”vastarinnan” toimintaan suorasti. Muiden seikkojen lisäksi, tämä tietysti mahdollisti Tšekkoslovakian ”vastarinnan” kytkemisen epäilyttäviin lännen kontakteihin. Toinen KGB:n operaatio, koodinimeltään Khodoki (kävelijät), pyrki luomaan todisteet Tšekkoslovakian ”vastarinnan” suunnittelemasta aseellisesta vastavallankumouksellisesta kapinasta. Tätä varten KGB:n agentit rakensivat ase-
kätöjä ja levittivät lehtisiä, joissa vedottiin maan hallituksen kaatamiseen.²³⁹

Viittaamassani artikkelissa on myös aikalaisen Vladlen Krivosheevin muistelmä KGB:n peiteagenttien toiminnasta, jota kirjoittaja käyttää yhtenä todisteena [*maskirovkasta*]. Vladlen Krivosheev toimi konfliktin aikaan Tšekkoslovakiassa neuvostoliittolaisen Izvestiya-lehden kirjeenvaihtajana. Hän kertoo saaneensa uuden, aiemmin hänelle tuntemattoman journalistin assistentiksi. Journalisti oli kansainvälisten asioiden ekspertti, ja kirjeenvaihtaja oli myöhemmin tajunnut hänen olleen KGB:n agentti. Hän muistelee, että hänen uusi assistenttinsa oli ollut yhtenä iltana ulkona toimituksen autolla läntisessä Tšekkoslovakiassa. Samalta alueelta löytyi seuraavana päivänä kätetty ”asearsenaali”. Aarsenaali koostui todellisuudessa parista käsiaseesta ja kranaatista.²⁴⁰ Vaikka tämä ”todiste” onkin täynnä aukkoja ja uusi assistentti olisi voinut käydä missä vain, jutusta ei käy ilmi, mistä kirjeenvaihtajalle selvisi myöhemmin assistentin todellinen status. Juttu on kuitenkin yhdessä muiden asioiden kanssa lähes selvä viite siitä, että KGB toteutti todellisuudessa *maskirovka*-operaatioita alueella ennen varsinaisten joukkojen alueelle tuloa.

KGB jopa tuotti suunnitelmia murhata venäläisiä naisia, joilla oli tšekkoslovakialaiset puoliset. Murhista oli tarkoitus syyttää ”vastavallankumouksellisia”, mikä edelleen olisi agitoinut tilannetta. Tämä kuulostaa nykypäivänä jo hieman kaukaa haetulta, vaikka lähteen kirjoittaja onkin johtavana tutkijana Memorial Moskovon tutkimusohjelmassa, joka tutkii Neuvostoliiton turvallisuusala. Toisaalta Memorial on ihmisoikeusjärjestö ja silläkin voi olla omat tar-

²³⁸ Sama, 152–154 ja 159.

²³⁹ Sama, 153.

²⁴⁰ Petrov, 152–154 ja 159.

koitusperänsä, mutta lähteeksi kirjoittaja on merkinnyt Neuvostoliiton kommunistisen puolueen keskuskomitean sihteeristön arkiston päätöslauselmat.²⁴¹

Kirjoittaja arvioi tyypillisen KGB:n *dis-informaation* kampanjan olleen esimerkiksi Pravdan artikkeli 19.7.1968, jonka lööppinä oli ”Seikkailunhaluiset Pentagonin ja CIA:n suunnitelmat”. Viitaten ”ehdottoman luottamukselliseen operatiiviseen suunnitelmaan” ja USA:n Euroopan armeijan komentajan asiakirjoihin, Pravda väitti artikkelissaan, että Pentagon ja CIA olivat aktiivisesti mukana Tšekkoslovakiassa harjoittamassa jälleen ”ideologian vääristämistä” sekä lietsomassa ”vastavallankumouksellista vallankaappausta”. Tämä suunnitelma, joka oli ”vuotanut” Neuvostoliiton toimittajille, oli itse asiassa ollut KGB:n itse valmistama. Lähteen mielestä Neuvostoliiton propaganda liioitteli ja vääristeli törkeästi Tšekkoslovakian ”vastarinnan” suuntauksia. Esimerkiksi lisääntyneet kansalaisaloitteet ja kasvava kritiikki totalitaarista stalinistityypistä diktatuuria kohtaan esitettiin todisteina tuhoisasta suunnitelmasta, jossa Tšekkoslovakia irtautuisi sosialistisesta leiristä. Kaikki tämä toimi kirjoittajan mielestä vain Neuvostoliiton sisäisenä propagandana. Propaganda ei ollut ilmeisesti kaikista täysin uskottavaa, koska 25.8.1968 Punaisella torilla osoitettiin mieltä Tšekkoslovakian miehitystä vastaan. Kuusi mielenosoittajaa pidätettiin ja he saivat 3–5 vuoden vankeustuomiot.²⁴² Nämä määrät kertovat hyvin pienestä volyymista ja rauhallisesta mielenosoituksesta.

Oli myös tyypillistä, että vielä lokakuussa 1968 KGB:n kattavat raportit ”Tšekkoslovakian maanalaisen vastavallankumouksellisen liikkeen” toiminnan tilanteesta sisälsivät tekstiltään neljäsosan aiheesta ”antisosialististen voimien toiminta ennen liittoutuneiden joukkojen hyökkäystä Tšekkoslovakiaan”. Tässä raportin osassa ei kirjoittajan mukaan ole sanaakaan asekkaiden tai muista konkreettisista maanalaisista toimista. Mikä sen sijaan oli esillä hyvin näkyvästi, oli paikallisen kommunistisen elimen heikkous ja sen johtavan aseman menetys, puolueen valtataistelu, vastarinnan huonojen suuntauksien lisääntyminen yhteiskunnassa ja paisuva kaikenlaisten järjestäytyneiden kansalaistoimintaryhmittymien syntyminen. Oli vain yksi kappale, joka viittasi yksittäisiin esimerkkeihin lentolehtisten jakelusta ja vihamielisten iskulauseiden käytöstä Tšekkoslovakian kommunistista puoluetta ja Neuvostoliittoa vastaan.²⁴³

Maskirovka ei mielestäni tällä saralla täysin onnistunut tšekkoslovakialaisia, ulkovaltoja eikä edes omia kansalaisia kohtaan. Konfliktin ja operaation yksityiskohtia jouduttiin peittelemään pitkään ja kaikenlainen vastustus sekä kyseenalaistaminen saatiin lopulta kuriin käytännössä sisäisellä terrorilla, joka ”normalisoi” viimeisetkin vastustajat. Venäläinen lähteeni taas ei puhu mitään KGB:n johtajan agitoinnista sotilaalliseen voimankäyttöön. Teos kirjoittaa artik-

²⁴¹ Sama, 152–154 ja 159.

²⁴² Sama, 152–154 ja 159.

²⁴³ Petrov 2010, 152–154 ja 159.

kelin kokoon nähden verraten paljon muiden Varsovan liiton maiden asenteesta ja halusta ratkaista konflikti sotilaallisella voimalla. Kärkipäässä sotilaalliseen ratkaisuun halukkaina näyttivät olleen Itä-Saksa ja Puola, mutta myös Unkari ja Bulgaria ovat olleet myöntäväisiä sotilaalliseen ratkaisuun. Ainoastaan Romania vastusti sotilaallista väliintuloa. Lähde myös mainitsee samankaltaisia havaintoja ja huolestuneita raportteja maassa olleilta neuvostodiplomaateilta ja neuvosto-ortodokseilta ryhmittymiltä.²⁴⁴

4.3. Suunnitelmat ja valmistelut

Tšekkoslovakia kuului Neuvostoliiton etupiiriin ja Varsovan liittoon sekä oli Unkarin tavoin sosialistisen maailman läntisellä rajavyöhykkeellä (kuva 1). Toisin kuin Unkarissa, Neuvostoliitolla ei ollut vakinaisia joukkoja Tšekkoslovakiassa, mutta nyt sen ilmakuljetuskapasiteetti oli kaksinkertaistunut. Mikäli se pääsisi täydelliseen yllätykseen ja saisi kentät haltuunsa (ilman laskuvarjopudotuksia) heti operaation alussa, voisi se tuoda noin 1 000 koneella (josta osa olisi valtion lentoyhtiön Aeroflotin kalustoa) jopa 30 000 miestä kohdealueelle. Sen maahanlaskujoukkojen tulivoima oli kehittynyt aselajiosien vahvistumisen myötä, mutta ongelmana oli kuitenkin vielä ilmakuljetuksen suojaaminen pitkällä matkalla (500 km)²⁴⁵. Tästäkin syystä tarvittiin kaikkia *maskirovkan* keinoja, varsinkin ilmakuljetteisten joukkojen siirtämisen turvaamiseen.

Miehitysoperaation ajankohtana neuvostoarmeijan kokonaisvahvuus oli 3 220 000 sotilasta. Maavoimien osuus oli 2 000 000 sotilasta, jotka muodostivat 140 divisioonaa. Tšekkoslovakian operaatioon arvellaan osallistuneen noin 250 000–500 000 sotilasta, eri arvioiden mukaan noin 20–31 divisioonaa, sekä näiden myötä noin 7 500 panssarivaunua ja noin 1 000 lentokonetta (eli lähes koko käytössä ollut kalusto; tämä luku sisältää muutakin kuin yllä mainitut 1 000 konetta). Suurin osa joukoista oli neuvostoliittolaisia. Puolalaiset, itäsaksalaiset, unkarilaiset ja bulgarialaiset joukot olivat mukana lähinnä edellä mainittujen maiden hallitusten solidaarisuudesta Moskovaa kohtaan sekä Neuvostoliiton johtaman Varsovan liiton yhtenäisyyden osoituksena.²⁴⁶ Tällä haluttiin myös verhota miehityksen leima piiloon, näyttäen operaation olevan vain veljellistä apua²⁴⁷. Puolan ja Itä-Saksan valtiolliset johtomiehet olivat myös kannattaneet sotilaallista ratkaisua lähes alusta asti.

Tšekkoslovakialla oli tuona aikana Neuvostoliiton jälkeen Varsovan liiton suurimmat ja kehittyneimmät asevoimat. Ne olivat vahvuudeltaan noin 14 divisioonaa, joissa oli yhteensä

²⁴⁴ Paikalliset sodat, 149–150.

²⁴⁵ Jouko, Petteri: Tšekkoslovakian miehitys. *Ilmatorjuntaupseeri* 2/2004. 18–19.

²⁴⁶ Liimatainen, 16.

²⁴⁷ Zaloga, 159.

175 000 miestä.²⁴⁸ Tšekkoslovakian asevoimat olivat Varsovan liiton tiedustelupalvelun asiakkaita, eivätkä heidän omat tiedusteluelimensä onnistuneet saamaan tietoa tulevasta invaasiosta ominkaan toimin ja näin ollen ei ollut mitään puolustusvalmisteluita tulevan miehityksen estämiseksi. Myöskään mitään aiemmin tehtyjä puolustussuunnitelmia liittolaismaiden hyökkäyksen varalta ei ollut olemassa.²⁴⁹

Tšekkoslovakian asevoimien kuuluminen Varsovan liiton tiedustelupalveluun asiakkaana on luonut jo helpon pohjan harhauttamiselle, mutta se, että maan oma tiedustelu ei olisi saanut mitään havaintoa tulevasta miehityksestä kuulostaa oudolta.²⁵⁰ Myös se, että mitään valmisteluja ei tehty vaikka Neuvostoliitto painosti Tšekkoslovakiaa poliittisesti ja sotilaallisesti kuulostaa oudolta. 28.7.1968 tšekkoslovakialaiset pakotettiin allekirjoittamaan muiden kommunististen puolueiden kanssa sopimus yhteistoiminnasta. Sen mukaan ”*sosialistisen yhteisyyden suojeleminen on kaikkien veljespuolueiden kansainvälinen velvollisuus*”. Lisäksi 12.8.1968 käydyissä neuvotteluissa Tšekkoslovakian johto ei itsekään sulkenut pois sotilaallisen voimankäytön mahdollisuutta sisäisissä ja ulkoisissa konflikteissa. Tšekkoslovakian kommunistisen puolueen johtaja vielä totesi kutsuvansa neuvostojoukot itse, jos hän tulisi vakuuttuneeksi maan olevan vastavallankumouksen partaalla”.²⁵¹ Vaikka viimeinen lause on saattanut olla sarkasmia, lisää se ja muut seikat edelleen ihmetystä valmisteluiden puutteesta. Ainoaksi järkipäiseksi syyksi voi mieltää arvion omasta varmasta häviöstä tai tuhoutumisesta jouduttaessa sotaan Varsovan liiton kanssa, ja vakuuttavan alistetun roolin hakemisessa. Näin mahdollinen interventio olisi helpompi tuomita ja Tšekkoslovakia saisi helpommin ulkovaltojen ja YK:n tuen.

Sotilaalliset valmistelut oli tehty 30.7.1968 mennessä ja Neuvostoliiton politbyroo teki lopullisen päätöksen intervention päivämäärästä myöhään elokuussa. Päivää myöhemmin Bulgarian kommunistisen puolueen johtaja, Unkarin sosialistisen työväenpuolueen pääsihteeri, Saksan demokraattisen tasavallan valtionpäämies ja Puolan kommunistisen puolueen pääsihteeri saapuivat Moskovaan. Brežnev ilmoitti heille päätöksestä palauttaa ”vanha järjestys” Tšekkosloveniassa sotilaallisin keinoin. Kaikki kutsutut ilmaisivat täyden yhteisymmärryksen ja asia hyväksyttiin 16.8.1956.²⁵² Operaatio sai nimekseen operaatio Tonava. Nimikin on osin harhauttava, koska Tonavan joki kulkee vain lyhyen matkaa nykyisen Slovakian lounaisrajaa pitkin.

²⁴⁸ Zaloga, 157; Liimatainen, 18.

²⁴⁹ Okker, 56; Liimatainen, 18.

²⁵⁰ Yhdessä lähteessä asiasta ei mainita. Muutamissa todetaan Tšekkoslovakian asevoimien kuuluminen Varsovan liiton tiedustelupalveluun asiakkaana. esim. Okker, 56.

²⁵¹ Paikalliset sodat, 150.

²⁵² Ruggenthaler (ja muut), 16; Liimatainen, 12–13; Paikalliset sodat, 150–151.

Neuvostolehdistö loi Unkarin kriisin tavoin kuvaa, että uudistusten takana olivat osaksi länsimaiset imperialistit, jotka pyrkivät romuttamaan sosialistisen järjestelmän. Voiman käyttö oli lopulta Varsovan liiton maiden toteuttama yhteisoperaatio, joka oli vaatinut huolelliset valmistelut, salaamisen ja harhauttamisen. Osa maajoukkojen keskittämistä ja johtamisjärjestelmien valmisteluista naamioitiin sotaharjoituksiksi. Harjoituksia oli esikunta-, viesti-, huolto- ja ilmakuljetustoiminnan osalta pitkin vuotta, mutta suurin harjoitus, johon osallistui jopa 14 000–16 000 neuvostosotilasta ja muiden invaasioon osallistuneiden maiden joukkoja (Puola, Unkari, Bulgaria ja DDR) pidettiin kesäkuussa 1968 nimellä Šumava. Sen turvin saatiin kutsuttua reserviläisiä palvelukseen ja testattua uutta tekniikkaa. Harjoituksen jälkeen neuvostojoukkojen siirtyminen pois Tšekkoslovakiasta ”viivästy” heinäkuulle asti. Harjoittelulla luotiin pohja sotilaalliselle toiminnalle varsinkin esikuntien ja johtamisjärjestelmien osalta. Vuoden tiivis harjoitteluputki painosti Tšekkoslovakiaa sotilaallisesti sekä toimi myös länteen päin voimannäyttönä Varsovan liiton kyvystä torjua kaikki mahdolliset NATO:n sotilaallispoliittiset operaatiot.²⁵³

Harjoituksia jatkui aina invaasioon asti. Heinäkuun lopusta elokuun puoleen väliin pidettiin logistiikka- ja huoltoharjoitus Nieman Neuvostoliiton länsiosissa lähellä Tšekkoslovakian rajaa. Tässä harjoituksessa ilmeisesti valmisteltiin tulevan operaation huoltojärjestelmä. Niemän harjoitusta seurasi neuvostojoukkojen sekä itäsaksalaisten, puolalaisten ja unkarilaisten joukkojen yhteissotaharjoitus 15.8.1986. Varsovan liiton joukkojen komentaja marsalkka Ivan Jakubovski käytti operaation suunnittelussa tehokkaasti hyödyksi kaikkia näitä harjoituksia ja operaatiosta tulikin lähes oppikirjamainen. Joukoilla oli kuitenkin pulaa vedestä ja elintarvikkeista. Maavoimat olivat varanneet mukaansa liian vähän maakuljetuskalustoa, joten ilmakuljetuksia jouduttiin käyttämään logistiikan ylläpitämiseksi.²⁵⁴ Muutaman lähteen mukaan taloushuollolliset vaikeudet johtuivat tšekkoslovakialaisten tihutöistä ja auttamattomuudesta. Jotkut yksiköt olisivat olleet jopa viikon ilman lämmintä ateriaa, mikä nyt kuulostaa vähän kärjistetyltä.²⁵⁵

Miehitysoperaation toteuttamisen johti Neuvostoliiton maavoimien komentaja ja varapoliittisministeri kenraali Ivan Pavlovsky. Tšekkoslovakialaisten oma sotaharjoitus oli määrä aloittaa 20.–21.8.1986, missä myös muut Varsovan liiton muodostamat osastot olisivat olleet mukana. Tämän harjoituksen tarkoitus olisi ollut siirtää huomio pois todellisesta invaasiosta ja pitää tšekkoslovakialaiset joukot pääosin pois rajoilta. Tšekkoslovakian kykyä torjua yllätyshyökkäys tai sen uhka laskettiin ohjaamalla sen toimintaa Varsovan liiton kautta. Sen asevoimille suunniteltiin suuria sotaharjoituksia maan länsiosiin elokuun lopulle sekä määrättiin

²⁵³ Jouko 2004, 18–20; Liimatainen, 16–17.

²⁵⁴ Jouko 2004, 18–20; Liimatainen, 16–17.

²⁵⁵ Suominen, 143.

samanaikaisesti luovuttamaan suuria määriä materiaalia Itä-Saksassa järjestettäviin harjoituksiin. Neuvostoliitolla oli myös hyvä ja lähes vapaa pääsy Tšekkoslovakian sotilaallisiin kohteisiin liittolaissuhteiden kautta. Osa operaation johtajista kävikin itse tutustumassa operaatioalueisiin elokuussa. Toiminta naamioitiin tutustumismatkoiksi Varsovan liiton kohteisiin. Myös ”neuvostoturistien” määrä nousi huomattavasti kohti elokuuta. Näillä valmisteluilla Neuvostoliitto sai hyvän poliittis-sotilaallisen tilannekuvan kohdealueesta.²⁵⁶

Operaatio Tonavan ensimmäinen vaihe keskittyi maan poliittisen ja sotilaallisen johdon lamauttamiseen ja avainkohteiden valtaamiseen pääkaupungin alueella nopeasti siirrettävillä tai alueella jo olevilla joukoilla. Toisessa vaiheessa Varsovan liiton panssarikiilat työntyivät maahan lähes kaikista mahdollisista suunnista. Koko operaatio ja molemmat vaiheet oli tarkoitus tehdä niin nopeasti ja häikäilemättömästi, että vastustaja ei ehtisi organisoida vastarintaa tai se olisi helppo murskata.²⁵⁷ Murskaaminen olisi tarvittaessa toteutettu yksinkertaisen omatunnistejärjestelmän avulla. Tšekkoslovakiassa oli paljon samaa ja samannäköistä kalustoa kuin muillakin Varsovan liiton mailla. Hyökkäykseen osallistuneet maat maalasivat kalustoonsa pitkät valkoiset raidat. Mikäli vastarintaa olisi esiintynyt, olisi kaikkea merkitsemätöntä kalustoa saanut tulittaa ilman erillistä lupaa. Ainoastaan kohdatessa NATO:n joukkoja oli pysähdyttävä nopeasti ja pidättäydyttävä ampumisesta, ilman erillistä käskyä.²⁵⁸

Vaikka Neuvostoliitossa korostettiin 1960-luvulla erityisesti ydinaseiden roolia yllätyksen saamiseksi, myös maahanlaskujoukot nousivat tärkeämpään rooliin, jolloin yllätysmahdollisuudet myös operatiivisella ja taktisella tasolla nousivat²⁵⁹. Operaation suunnittelu alkoi juuri maahanlaskujoukkojen käytöstä, joita suunniteltiin koko operaation etujoukoksi. Prahaan suunniteltiin käytettäväksi 7. Kaartin maahanlaskudivisioona (7. MHL) Baltiasta ja muihin suuriin kaupunkeihin Pribnaan, Blatnaan ja Taboryyn 103. Kaartin maahanlaskudivisioona (103. MHL) Ukrainasta. Näissä kohteissa sijaitsi Tšekkoslovakian asevoimien tärkeitä esikuntia ja 7. MHL:n tehtävät suunniteltiin Prahan avainkohteita vastaan. Joukot suunniteltiin tekemään maahanlaskut konein tai laskuvarjoin. Lisäksi suunnitelmaan kuului, että ainut Varsovan liiton ei-venäläinen maahanlaskudivisioona, puolalainen 6. Pomerilainen maahanlaskudivisioona valtaisi ilmavoimien tukikohdan Pardubicesta. Maahanlaskuoperaation koodinimeksi annettiin Burya (myrsky).²⁶⁰ Lähteissäni ei ole merkintää, että mitään operaation osaa olisi toteutettu varsinaisin laskuvarjopudotuksin. Kaikissa tapauksissa päästiin ilmeisesti

²⁵⁶ Jouko 2004, 18–20; Liimatainen, 16–17.

²⁵⁷ Jouko 2004, 18–20; Liimatainen, 16–17.

²⁵⁸ Paikalliset sodat, 153.

²⁵⁹ Astren, 56.

²⁶⁰ Liimatainen, 13.

laskeutumaan konein suoraan lentokentille.²⁶¹ Joukot olivat kuitenkin ilmeisesti varautuneet lentokenttien haltuunottoon laskuvarjopudotuksin tai ilmarynnäköin²⁶².

4.4. Harhauttaminen operaatio Tonavassa

Keväästä 1968 lähtien kaikki KGB:n toiminta Tšekkoslovakiassa keskittyi palvelemaan miehityksen valmisteluja. Tähän tavoitteeseen KGB tuotti tekaistuja todisteita ”väistämättömästä interventiosta” ja laittoi ne liikkeelle. Yksi esimerkiksi tästä oli väite Yhdysvaltojen erikoisjoukkojen (*Green Berets*) soluttautumisesta maahan puolueettoman Itävallan kautta. Lähde huomauttaa, että toistaiseksi ei ole tietoa CIA:n peiteoperaatioista rautaesiripun itäpuolella.²⁶³ *Green berets* -joukkojen käyttö kuulostaa propagandalta, joskin ehkä hieman yliampuvalta tai epäuskottavalta. Vaikka *Green Berets* oli ja on Yhdysvaltojen maavoimien erikoisjoukko, jonka yksi tehtävä on monesti ollut juuri ulkomaalaisten joukkojen kouluttaminen ja avustaminen epäsuoran sodankäynnin yhteydessä, sekä lisäksi tiedustelu- ja iskuosastotoiminta. En usko, että Yhdysvallat olisi käyttänyt vallitsevassa tilanteessa suoranaisia sotilasjoukkoja maassa. Mikäli alueella olisi käytetty tiedustelua, uskon sen nimenomaan olleen CIA:n peiteoperaatioita tilanteen seuraamiseen. Tuona aikana normaali kansalainen, varsinkin rautaesiripun itäpuolella, on tuskin tiennyt *Green Berets* -joukon ja CIA:n tarkkaa roolia ja tehtäviä. Näin ollen tämä *maskirovka* on saattanut *dis-informaationa* aikanaan onnistuakin, ainakin suurelle yleisölle.

Venäläinen lähde myös ilmoittaa asiat keksityiksi ja huomauttaa vielä erikseen, että objektivistien tietojen mukaan NATO:n joukkot eivät ylittäneet kesällä 1968 aikaisemmin saavutettuja rajoja, eivätkä olisi missään nimessä antaneet syitä näin kriittisiin päätelmiin. Kaikki tämä propaganda oli suunnattu myös ”sisäänpäin” ja oli näin varotoimenpide, jos Neuvostoliiton johto ei pysyisi tiukkana, vaan antaisi maan johdon toimia vapaasti Tšekkoslovakiassa. Tarkoituksena oli näin ollen ajaa Neuvostoliiton johtoa kohti sotilaallista ratkaisua. Tämän taustalla on myös voinut olla KGB:n johtajan Yuri Andropovin ja puolustusministeri Dmitri Ustinovin väitetyt kytkökset Neuvostoliiton aseeteollisuuteen ”*Special favors for the military-industrial complex originated with both KGB chief Andropov and defense minister Dmitri Ustinov having their roots in the MIC*” (military-industrial complex).²⁶⁴

Yhtenä todisteena tilanteen kriittisyydestä nämä kaksi toimijaa käyttivät Tšekkoslovakian lehdistön vapautumista. Tämä oli heistä selvä merkki vastavallankumouksen kehittymisestä

²⁶¹ Podkolzin.

²⁶² Hyökkäystapa, jossa maahanlaskujoukko kuljetetaan ilmaitse vihamieliseen kohteeseen. Yleensä tämä tehdään helikopterein ja joukko on valmistautunut taistelemaan heti koneesta päästyään.

²⁶³ Ruggenthaler (ja muut), 13; Valenta, 342–343.

²⁶⁴ Ruggenthaler (ja muut), 11 ja 21. Vrt. Valenta, 342–343. Muuten samat tiedot, mutta ei mainintaa aseeteollisuuskytköksistä.

kohti tavoitettaan, joka pitäisi tietysti murskata heti alkuunsa. Andropov, mutta myös muut sotilaallisen väliintulon kannattajat, muistuttivat päättäjiä myös Unkarin tapahtumista sanoen, että juuri tältä se aluksi näytti Unkarissakin.²⁶⁵

Myös neuvostolehdistö osallistui *maskirovkaan* jo ennen varsinaista iskuja, todennäköisesti KGB:n ohjaamana suorasti tai epäsuorasti edellisten esimerkkien mukaisesti. Unkarin konfliktin tavoin annettiin kuvaa, että ”uudistusten takana olivat osaksi länsimaiset imperialistit, jotka pyrkivät romuttamaan sosialistisen järjestelmän”, sekä arvosteltiin ja vääristeltiin Prahan kevään uudistuksia. 11.7.1968 Pravda vertasi Tšekkoslovakian tapahtumia Unkariin ja viikkoa myöhemmin neuvostolehdistö uutisoi Tšekkoslovakiasta löydetystä ”amerikkalaisista” aseista. Lähempänä operaatioita 19.8.1968 Moskovan Pravda syytti Tšekkoslovakian kommunistisen puolueen prahalaisten johtomiehien painostaneen maansa työmiehiä, jotka olivat kirjoittaneet suopeita vetoomuksia Pravdaan.²⁶⁶ Myös Neuvostoliiton tietotoimisto TASS osallistui *maskirovkaan* tiedottamalla 21.8.1968 Tšekkoslovakian pyytäneen joukot maahansa. Tšekkoslovakian ulkoministeri kertoi kuitenkin muutaman päivän kuluttua YK:n turvallisuusneuvoston kokouksessa, ettei Tšekkoslovakia ollut pyytänyt Varsovan liiton joukkoja maahansa²⁶⁷.

Unkarin median tekninen kyky levittää *maskirovkaa* saatiin mukaan operaatioon, kun Prahan radiotalo vallattiin operaation alussa 21.8.1968 noin klo 03.30 laskuvarjojoukkojen toimesta. Radio ehti tiedottaa klo 01.00 Varsovan liiton maiden asevoimien tunkeutumisesta maahan, ja että Tšekkoslovakian kommunistisen puolueen puhemiehistö pitää tekoa rikkomuksena kansainvälistä oikeutta vastaan. Klo 03.47 Radio lopetti toimintansa ja palattuaan toimintaan klo 04.45 ilmoitti se heti, että kansan pitäisi kuunnella vain laillisen hallituksen ohjeita ja luopua vastarinnasta. Radiotoimittaja muun muassa sanoi ”*olemme kykenemättömiä puolustamaan rajojamme*”.²⁶⁸ Ensimmäinen ilmoitus oli hyvää *maskirovkaa*, koska se oli yhdenmukaista edellisten ilmoitusten kanssa, eikä siitä voinut heti päätellä radion joutuneen vieraan vallan käsiin. Myös klo 06.25 lähetetty ilmoitus siitä, että radiotalon edustalla ammutaan, oli hyvää *maskirovkaa*. Lause kykenemättömyydestä olikin sitten aivan uskottavuuden rajoilla ja klo 06.30 annettu ilmoitus olikin jo täysin absurdia, kuin jostain populaarikulttuurin teoksesta. Klo 6.30 ”Radio Praha” ilmoitti, että ”kun kuulette kansallislaulun soivan, kaikki on lopussa” ja klo 6.37 Tšekkoslovakian kansallislaulu lähti soimaan.²⁶⁹

²⁶⁵ Ruggenthaler (ja muut), 13; vrt. Paikalliset sodat, 151. Ei mainintaa KGB:n toimista.

²⁶⁶ Okker, 23–25.

²⁶⁷ Sama, 26 ja 30.

²⁶⁸ Okker, 26; Jouko 2004, 21.

²⁶⁹ Okker, 26.

Jälkeenpäin tarkasteltuna temppu kuulostaa lähes huvittavalta, mutta ottaen huomioon maassa tuolloin vallitsevan tilanteen, ajan hengen sekä ihmismassojen yleisen käyttäytymisen kriisitilanteissa, on laulun soittaminen pohjustettuna edeltävällä tiedolla varmasti lietsonut paniikkia ja luhistanut sen myötä vastarinnan mahdollisuutta. Laittomat radiot pystyivät jatkamaan toimintaansa noin viikon ajan siirtämällä lähettimiään. Miehitysjoukoilla ei ollut aluksi mukanaan laitteistoa, jolla olisi voinut paikantaa radioasemia ja kun radioasemien paikantamiskalusto vihdoinkin saatiin paikalle, tšekkoslovakialaisten modernimman radioteknologian takia lähettimiä ei kuitenkaan onnistuttu paikantamaan.²⁷⁰

Asevoimien vastarinta pyrittiin operaation paljastumisen jälkeen estämään myös suoralla uhkailulla. Varsovan liiton joukkojen ylitettyä Tšekkoslovakian rajan, Neuvostoliiton puolustusministeri Marsalkka Andrei Grechko soitti Tšekkoslovakian puolustusministerille ja uhkasi teloittaa hänet ja murskata vastarinnan armottomasti, mikäli maan asevoimien sotilaat ampuisivat laukauksenkaan heitä kohtaan. Tšekkoslovakian puolustusministeri kenraali Martin Dzúr käski välittömästi maan asevoimia pysymään kasarmeilla toistaiseksi, välttämään aseiden käyttöä mihinkään tarkoitukseen ja antamaan neuvostojoukoille tarvittavan tuen. Tšekkoslovakian Neuvostoliiton suurlähettiläs antoi presidentti ja ylipäällikkö Ludvík Svobodalle samankaltaisen, mutta korrektimman uhkauksen. Uhkaus yhdessä yllätyksen kanssa toimi, koska vaikka kumpikaan ei toivottanut joukkoja tervetulleiksi, niin molemmat ymmärsivät, että vastarinnan käskeminen tässä vaiheessa olisi enää aiheuttanut vain turhaa verenvuodatusta koko maan alueella. Tšekkoslovakian kommunistinen puolue ja maan hallitus ohjeistivat myös viipymättä asevoimia ja turvallisuusjoukkoja olemaan nousematta aktiiviseen vastustukseen.²⁷¹

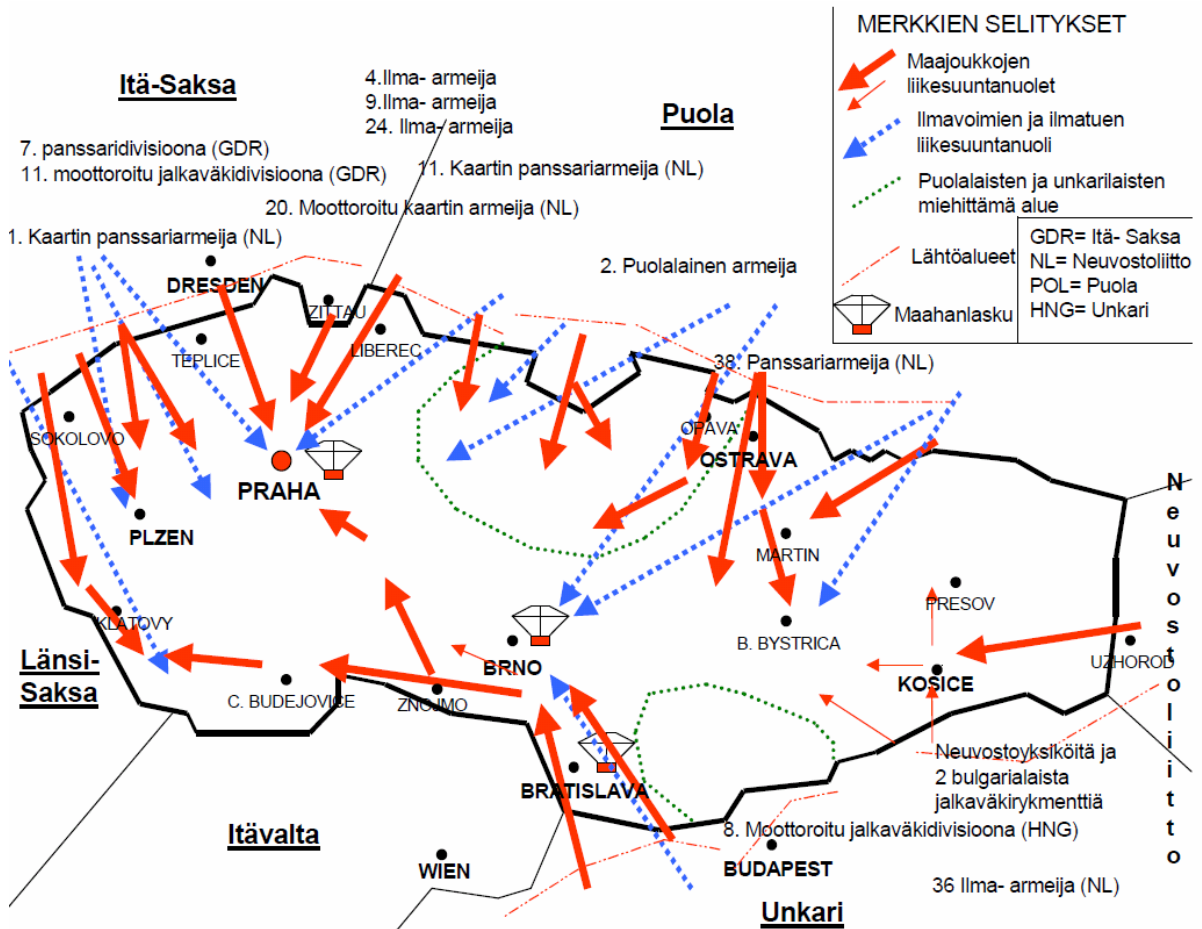
Varsovan liiton joukot saivat näin yhdessä *maskirovkan* ja onnistuneen yllätyksen kanssa toteuttaa operaation ilman asevoimien vastustusta. Myös samana iltana lähes heti operaation alettua, Prahaan ”saapui” NKP:n politbyroon edustaja, tekemään työtä Tšekkoslovakian kommunistinen puolueen johtajiston parissa. Edustaja oli todellisuudessa piileskellyt salanimellä Neuvostoliiton lähetystössä²⁷².

²⁷⁰ Liimatainen, 17 ja 19.

²⁷¹ Kramer, Mark: The Prague Spring and the Soviet Invasion in Historical Perspective. Teoksessa Ruggenthaler, Peter – Karner, Stefan – Bischof, Günter (toim.): *The Prague Spring and the Warsaw Pact Invasion of Czechoslovakia in 1968*. In The Harvard Cold War Studies Book Series, Lexington Books 2010 (Kramer), 48.

²⁷² Paikalliset sodat, 153.

4.5. Operatiivis-taktiset toimet

Kuva 6. Varsovan liiton joukkojen käyttö operaatio Tonavassa.
(Kartan lähde: Liimatainen, Joni: Operaatio Tona: Tšekkoslovakian miehitysope-
raatio 1968. Maanpuolustuskorkeakoulu, Sotahistorian laitos, kandidaatintutkielma,
2009, liite 1.)

Operaatio Tonavan aloitti 20.8.1968 klo 20.30 maahanlaskuoperaatio Myrsky, käskyllä ”Vltava 666”. Operaatio alkoi klassisella troijalaisella harhautuksella, jossa Aeroflotin tunnuksilla oleva kuljetuskone laskeutui Prahan länsipuolella olevan Ruzynen lentokentälle. Kone oli todellisuudessa varalennonjohtokone, joka jäi kiitotien sivuun siltä varalta, että sitä seuraava osasto ei saisi kentän varsinaista lennonjohtotornia haltuunsa. Koneella oli täysi valmius tarvittaessa kuljetuskoneiden laskeutumisen johtoon. Muutama tunti lennonjohtokoneen laskeutumisen jälkeen saapui toinen troijalainen Aeroflotin kone täynnä erikoisjoukkojen (KGB) sotilaita siviiliasuissa ja neuvostohallituksen edustajia. Yhdessä paikallisten turvallisuuspalvelun edustajien kanssa erikoisjoukot valtasivat lennonjohtotornin ja sen ympäristön. Hetkiä myöhemmin tornista annettiin käsky sulkea kaikki liikenne kentällä ja klo 03:37 MIG-21-hävittäjien suojaamana kaksi Neuvostoliiton raskasta sotilaskuljetuskonetta²⁷³ toi kentälle 7. maahanlaskudivisioonan ja 7. ilmavoimien kuljetusdivisioonan johto-osia, kuten komentajat

²⁷³ Antonov An-12 on Neuvostoliitossa suunniteltu sotilaskuljetuslentokone, joka pystyy kuljettamaan 160–180 henkilöä.

ja operaationjohtoryhmän sekä laskuvarjokomppanian, joka varmisti kentän ympäristön noin 15 minuutissa. Varmistamisen jälkeen kuljetusdivisioonan lennonjohtoryhmä aloitti lentoliikenteen johtamisen ja pääosien saapuminen alkoi 30–60 sekunnin väliajoin laskutuvilla kuljetuskoneilla. Noin klo 06.00 kentälle oli tuotu yksi kokonainen maahanlaskurykmentti ja divisioonan panssarintorjunta-, pioneeri sekä viestipataljoona.²⁷⁴ Joukot pääsivät haluamaansa yllätykseen ja näin ilmakuljetteisilla joukoilla oli ilmasillanpääasema varmistettu. Joukkoja voitiin nyt suunnatta Prahan avainkohteisiin luomaan edellytyksiä operaation jatkamiselle ja *maskirovka*lle muun muassa Prahan radiotalon kautta.

Yllätys ja nopeus riittivät lähes kaikkien avainkohteiden, kuten siltojen, pääpostin ja presidentin palatsin valtaamiseen sekä Tšekkoslovakian hallituksen pidättämiseen. KGB:n erikoisjoukot ehtivät ilman vastarintaa Tšekkoslovakian kommunistiseen päämajaan pidättämään ensimmäisen pääsihteerin Aleksander Dubčekin, mutta ennen ulospääsyä rakennuksesta oli invaasio osin paljastunut ja aseettomista siviileistä muodostunut väkijoukko piiritti rakennuksen ja esti kaappausryhmän ulospääsyn. KGB:n miesten yrittäessä ulos ja/tai väkijoukon yrittäessä sisään, sai kaksi siviiliä surmansa KGB:n miesten luodeista. Tämän jälkeen väkijoukko tyytyi piirittämään rakennusta iltaan asti, kunnes klo 18.30 neuvostoliittolaiset lisäjoukot saapuivat Prahaan. Myös Prahan radiotalon valtauksessa kohdattiin vastarintaa, mutta tämäkin aseeton ja siviilien toimesta. Siviileiden ja laskuvarjojoukkojen välillä syntyi pieni kahakka, kun radiotalon eteen siirretyt kaksi palavaa bussia pysäyttivät laskuvarjojoukkojen liikkeen ja väkijoukko yritti sytyttää miehittäjien panssariajoneuvot²⁷⁵ tuleen. Laskuvarjojoukot kuitenkin työnsivät bussit vaunuillaan syrjään, valtasivat radiotalon ja loivat näin edellytyksen *maskirovkan* käyttöön radioteitse.²⁷⁶ Yhden lähteen mukaan neuvostojoukot käyttivät tilanteen selvittämiseen kevytaseita väkijoukkoa vastaan sekä vaunujen kanuunoita tuhotakseen esteenä olevat bussit ja kadulla olevia muita autoja, joita voitaisiin käyttää uusina esteinä²⁷⁷.

Operaation alussa neuvostoliittolaiset lamaannuttivat tšekkoslovakialaisten tutkajärjestelmät voimakkaalla häirinnällä. Häirintä oli niin voimasta, että sen takia Länsi-Saksassa ja sen lähi-alueilla oltiin lähes täysin tutkapimennossa eikä operaation käynnistymistä huomattu. NATO oli saanut runsaasti tiedustelutietoa erilaisista miehitysoperaatioon liittyvistä valmisteluista jo kesästä asti, mutta lännen johtajat eivät ”uskoneet” kriisin eskaloitumiseen miehitysoperaatioksi asti. NATO epäonnistui sotilaallisen valmiuden kohottamisessa. NATO:n omissa suunnitelmissa vastaavanlaisten Varsovan liiton joukkojen siirtojen sekä valmisteluiden olisi pitänyt

²⁷⁴ Zaloga, 160–163; Jouko 2004, 20–21; Liimatainen, 14–15.

²⁷⁵ Joukolla oli kalustonaan ilmakuljetteisille joukoille suunniteltuja ASU-85 ja -57 rynnäkkötykkeitä ja muutamia BRDM-2 panssariauton eri versiota.

²⁷⁶ Jouko 2004, 20–21; Liimatainen, 14.

²⁷⁷ Zaloga, 162.

aiheuttaa täysi sotilaallisen valmiuden kohottaminen.²⁷⁸ Tässä on myös saattanut olla kyse lännen ylimmän johdon ”käsiensä puhtaudesta”. Osa lähteistäni viittaa siihen, että länsi ja Yhdysvallat olisivat päättäneet, että kriisi on Neuvostoliiton sisäinen, eikä siihen puuttuminen kannata kolmannen maailmansodan kärjistymisen uhalla. ”Täysin yllätettynä” lännen johtajien oli helpompi säilyttää kasvonsa ja tuomita Neuvostoliiton toimet mediassa ja YK:ssa.

Suomessakin tilanteesta oltiin selvillä ja sotilasasiamiehet olivat aavistelleet jotain jo keskeillä 1968. Kuitenkin kaksi viikkoa ennen miehitystä oli arvioitu, että pahin kriisi olisi ohi ja jos jotain tapahtuisi, olisi se vasta myöhemmin syksyllä. Pääesikunnan tiedusteluosaston arvio mahdollisen miehitysoperaation liikkeistä osui kyllä hyvin yhteen toteutuneen operaation kanssa, mutta iskun oikeaa hetkeä ei nähty, tilanteen rauhoittumisesta johtuen. ”Hyvin salasivat Varsovan liittolaiset” sanoi silloinen alueella ollut sotilasasiamies.²⁷⁹

4.6. Poika, joka huusi karhu!

Tšekkoslovakialaiset eivät nousseet operaation aikana aseelliseen vastarintaan ja Unkarin kansannousun kaltaiselta verenvuodatukselta vältyttiin Neuvostoliiton hyvin valmistellun ja toteutetun nopean miehityksen johdosta. Olleessaan tšekkoslovakialaisten hallinnassa, Radio Praha ilmoitti ensimmäistä kertaa, miehityksestä tiedottamisen yhteydessä, tšekkoslovakialaisten joukkojen saaneen käskyn olla tekemättä vastarintaa²⁸⁰.

Harhauttamisella päästiin juurikin haluttuun lopputulokseen. Ensi-isku oli niin yllättävä, ettei siihen ehditty reagoida ja toisen vaiheen maajoukkojen käyttö oli niin nopeaa ja massiivista (noin 25 divisioonaa), että se mursi vastustajan selkärangan jo henkisesti. Tavoitteisiin päästiin myös maineen hallinnan kannalta, koska Unkarin kaltaista verenvuodatusta ei ehtinyt tapahtua. Tähän vaikutti myös miehitysjoukkojen hyvä ja pidättäytyväinen käytös. Tšekkoslovakiassa ei tosin ollut ”kolmatta pelaajaa” taisteluvaiheessa, kuten Unkarin turvallisuuspoliisi Unkarin tapauksessa.

Unkariin verrattuna yllätys onnistui myös tappioiden näkökulmasta, sillä tšekkoslovakialaisia kuoli arviolta vain 77 ja loukkaantuneita oli noin 1 000. Varsovan liiton sotilaita kuoli 11 ja loukkaantui 87; suurin osa onnettomuuksissa, eikä niinkään vastarinnan takia.²⁸¹ Kun Unkarissa luvut olivat neuvostosotilaiden osalta noin 722 kuollutta, 1 251 loukkaantunutta ja 67 karkuria²⁸². Unkarilaisia kuoli taisteluissa 2 500–3 000 henkilöä, joista 1 800–2 000 Budapes-

²⁷⁸ Liimatainen, 17.

²⁷⁹ Suominen, 139–140.

²⁸⁰ Okker, 25–26.

²⁸¹ Liimatainen, 19; vtr. Paikalliset sodat, 156. Luvuissa loukkaantuneita siviileitä on 345, mutta heidät on merkitty vaikeasti haavoittuneiksi. Neuvostojoukkojen tappiot ovat noin kaksi kertaa suuremmat.

²⁸² Györkei – Horváth, xiii.

tissa. Haavoittuneita oli sairaaloissa 13 000, joista Budapestissa 11 500. Sairaaloissa hoide-
tuista noin 80 % pelastui.²⁸³ Uhriluvut ovat myös sen takia eri luokassa, koska Tšekkoslova-
kiassa ei varsinaisesti taisteltu ja hyökkäysvaihe kesti käytännössä vain yhden päivän.

Kaikesta harhauttamisesta huolimatta Länsi-Euroopan kommunistiset puolueet tuomitsivat
Neuvostoliiton toiminnan. Suomessa suhtautuminen Prahan tapahtumiin edisti kansandemo-
kraattisen liikkeen kahtiajakautumista Neuvostoliiton toiminnan tuominneeseen enemmistöön
ja neuvostomieliseen oppositioon eli taistolaisiin, jotka tukivat miehitystä. Kommunistisen
puolueen jako oli kuitenkin alkanut jo vuosia aiemmin. Interventio myös vahvisti Suomessa
käynnissä ollutta alueellisen puolustuksen kehittämistä ja helpotti sen esiintuomista.

Jos KGB käytti *maskirovkaa* sisäänpäin, se ainakin upposi täysin Brezhneviin, jonka mukaan
sotatoimien tärkein opetus oli, että ”yksi asia on tehty selväksi kiistattomasti: Vakuutus siitä,
että Neuvostoliitto ja sen kommunistinen puolue eivät anna kenenkään väentää yhtäkään jä-
sentä pois sosialistisesta yhteisöstä, ei ole tyhjää propagandaa”. KGB myös näytti ohjaavan
tiedoillaan päättäjiä tarpeellisiin suuntiin.²⁸⁴ KGB ei kuitenkaan ollut ainoa painostaja, vaan
ylintä neuvostojohdtoa painostettiin sotilaalliseen ratkaisuun myös muista Varsovan liiton
maista, Tšekkoslovakiassa olleiden diplomaattien ja neuvostomyönteisten toimijoiden toimes-
ta.

Maskirovkaa suunnattiin myös omiin operaatiojoukkoihin tappioiden osalta, mahdollisesti
pitääkseen omat sotilaat valppaana oikeiden tarkka-ampujien varalta. Varsovan liiton johto
liioitteli ja tekaisi itselleen tappioita, joita ”vastavallankumoukselliset” heille muka aiheutti-
vat.²⁸⁵ Neuvostosotilaat kuitenkin nopeasti huomasivat, että he eivät olleetkaan tervetulleita ja
mitään ”vastavallankumousta” ei ollut.²⁸⁶ Tämän toteaminen ääneen kuitenkin johti neuvosto-
joukkojen keskuudessa kurinpitotoimiin.

Yhden lähteen mukaan viimeisissä sotaharjoituksissa ennen operaation alkua tšekkoslova-
kialaiset upseerit oli suljettu ulos harjoituksen loppupalautetilaisuuksista. Tämä oli vastoin
sopimuksia ja maan johtaja Dubček teki asiasta valituksen.²⁸⁷ Dubček on kuuleman mukaan
myös sanonut invaasion jälkeen, ettei tiennyt asiasta mitään, eikä hänellä ollut edes aavistusta,
että joku, jolle hän oli uhrannut elämänsä, voisi tehdä näin²⁸⁸. Dubčekin lausunnossa on voi-
nut olla kyse myös niin sanotusta ”käsien puhtaudesta”. Yhdessä muiden jo mainittujen seik-

²⁸³ Yhdistyneet Kansakunnat: Report of the special committee on the problem of Hungary. United Nation, New
York 1957, 68. <<http://mek.oszk.hu/01200/01274/01274.pdf>>. 27.7.2012.

²⁸⁴ Petrov, 156 ja 159.

²⁸⁵ Liimatainen, 19.

²⁸⁶ Suominen, 143.

²⁸⁷ Latimer, 277.

²⁸⁸ Valenta, 345.

kojen kanssa herää kysymys, yllätettiinkö tšekkoslovakialaisia minkään muun kuin tarkan ajan suhteen.

Luulisi kaikkien saatujen merkkien ennakoineen vahvasti yllätyshyökkäystä. Muutamissa lähteissä arvioidaan *maskirovkan* tarkoituksena olleen myös mielen harhauttaminen poliittisen painostamisen tukemiseksi, ja / tai tšekkoslovakialaisten mielen lamauttamiseksi. Oli tämä tarkoituksellista tai ei, se onnistui, koska tšekkoslovakialaiset eivät tehneet mitään. Tähän on tietysti voinut vaikuttaa myös jo mainittu uhrin aseman hakeminen. Näin jälkikäteen on tietysti helppo sanoa, että kaikki merkit olivat ilmassa, mutta kaikki Varsovan liiton sotaharjoitukset pitkin kesää ja elokuuta ovat myös varmasti turruttaneet tiedustelujärjestelmiä tai niiden tarjoaman tiedon uskomista. Ehkä niin Tšekkoslovakiassa kuin ulkovalloissakin oli huu-
dettu ”susi” liian monta kertaa.

Operaation jälkeen joukkojen poistumisesta harhautettiin tai valehdeltiin, kun neuvostojohto lupasi 27.8.1968 Moskovan protokollassa maan johtajalle, että joukot poistuisivat maasta heti, kun tilanne olisi normalisoitunut. Tämä tapahtui lopulta vasta vuonna 1990 Neuvostoliiton hajoamisen yhteydessä.²⁸⁹

Neuvostoliiton sotataidossa ylivoimalla oli keskeinen merkitys ja se vahvistui ydinaseiden myötä 1960-luvun lopulla. Neuvostoliitolla oli säilynyt sisällissodan ajoista toimintatapamalli joukkojen massoittamisesta portaittain. 1960-luvun lopulla massoittaminen säilyi, mutta joukot pyrittiin nyt pitämään mahdollisimman vähän aikaa kasassa. ”*Aikatekijän hallintaan liittyvien yllätyksen, salaamisen ja vastustajan harhauttamisen merkitys oli entistäkin suurempi*”.²⁹⁰ Tähän kehitykseen olivat varmasti vaikuttaneet myös myönteiset operatiiviset ja taktiset kokemukset operaatio Tonavasta. Siinä kaikkia näitä periaatteita käytettiin onnistuneesti uudella kalustolla ja teknisellä johtamisjärjestelmällä.

5. MITEN SEKOITETAAN MASKIROVKA JÄILLÄ

5.1. Maskirovkan kehittyminen 1940-luvulta operaatio Tonavaan

Maskirovka oli puna-armeijan aikaan monipuolista ja ulottui joka tasolle, varsinkin toisen maailmansodan ratkaisutaisteluissa. Unkarissa sitä oli verraten vähän, varsinkin taktisella tasolla. Lähteeni tosin puhuvat vain hyvin vähän taktisen tason taisteluista. Eniten *maskirovka* näkyi sotilas-poliittisella tasolla, kun Unkaria yritettiin harhauttaa joukkojen vetäytymisestä, ja ulkopuolisia tahoja sekä osin myös omia joukkoja ja neuvostokansalaisia tehtävän oikeu-

²⁸⁹ Petrov, 158.

²⁹⁰ Kulomaa 2004, 224.

tuksesta. Tässäkin *maskirovka* oli hyvin heikkoa ja läpinäkyvää. Unkari ei täysin uskonut joukkojen vetäytymistä, koska hallituksen johto sai koko ajan tietoa uusien joukkojen saapumisesta maahan. Ulkovallat pitivät Unkaria ”vangittuna” kansana ja katsoivat Neuvostoliiton miehittäneen maan. Tehtävään lähetty neuvostosotilaat kaikilla tasoilla, operaation taktisesta johdosta aina vaunumiehistöön asti, ihmettelivät negatiivista vastaanottoa toiminta-alueella ja sitä myöten tehtävän oikeutusta.

Tšekkoslovakian tapauksessa *maskirovka* aloitettiin huomattavasti aikaisemmin ja siihen nähtiin enemmän vaivaa. Tällä tarkoitan KGB:n informaatio-operaatioita, jotka vaikuttivat suoraan ja epäsuorasti median kautta sotilaallisen voimankäytön vaihtoehtoon. *Maskirovkalla* myös naamioitiin asevoimien valmistelu ja ryhmittäminen sotaharjoitusten tuomalla verholla. Informaatio-operaatioita ei kuitenkaan viety tai suunniteltu täysin loppuun asti. Vaikka operaatio Tonava oli sotilaallinen menestys ja oppikirjamainen suoritus, se ei vaikuttanut politiisiin tavoitteisiin, joita yritettiin saavuttaa, koska kaikki, jopa Tšekkoslovakiassa Neuvostoliittoa kohtaan myötämieliset tahot, tuomitsivat miehityksen. Miehityksen oikeutusta jouduttiin vielä jälkikäteen paikkailemaan propagandalla, sensuurilla ja Brežnevin doktriinin uhkauksilla.

Tutkimukseen tuli lopulta valittua kaksi hyvin erilaista tapausta. Taustatietona tutkittu toisen maailmansodan aika poikkesi selvästi näistä kahdesta kylmän sodan ajan konfliktista. Kaikissa kolmessa tapauksessa oli tietysti erilainen viitekehys. Joskin kaikissa tapauksissa Neuvostoliitolla oli ylivoima ja vastustaja oli yksin, ilman ulkopuolisten tukea. Toisen maailmansodan aikaan Neuvostoliitto taisteli totaalissa sodassa. Unkarin kansanousussa se puuttui maassa jo olevilla joukoilla ja myöhemmin tuoduilla lisävoimilla sisällissodan kaltaiseen konfliktiin. Tšekkoslovakiassa Varsovan liitto suoritti Neuvostoliiton johdolla oppikirjamaisen yllätyshyökkäyksen toiseen valtioon ja vältti osin tämän johdosta suuret taistelut.

Maskirovka kehittyi ja muutti muotoaan koko ajan ja osoitti huippunsa Tšekkoslovakiassa ja myöhemmin Afganistanissa. Vaikka se olikin hyvällä tasolla toisen maailmansodan loppupuolen taisteluissa, jouduttiin sen laajasta käytöstä ja onnistuneista yllätyksistä huolimatta taistelemaan raskaasti. Ainoastaan Tšekkoslovakiassa ja myöhemmin Afganistanissa *maskirovka* ja sen myötä yllätys onnistuivat niin hyvin, että vältettiin suuremmat taistelut. Tosin Afganistanissa alun onnistumisen jälkeen jouduttiin taistelemaan verisesti ja pitkään. Vaikka Tšekkoslovakiassa ei jouduttu jälkikäteenkään taistelemaan, ei siellä osattu täysin hyödyntää operatiivista menestystä strategisella tasolla. Tämä dilemma näkyy myös muualla, niin sota-, talous- kuin poliittisessakin historiassa, kun yksittäistä tai yksittäisiä voittoja ei osata hyödyntää isommassa kokonaiskuvassa, joka lopulta päättää voiton laadun. Seuraava laatimani tau-

lukko (kuva 7) kuvaa *maskirovka*-menetelmien käyttöä ja onnistumista tutkimuksen konflikteissa.

Taso	Operaatio				
Strateginen	Vihuri	Onnistui	Onnistui	Onnistui	Onnistui
	Tonava	Osittain	Ei käytetty	Osittain	Osittain
Operatiivinen	Vihuri	Ei käytetty	Onnistui	Osittain	Onnistui
	Tonava	Osittain	Ei käytetty	Osittain	Osittain
Taktinen	Vihuri	Ei käytetty	Ei käytetty	Epäonnistui	Onnistui
	Tonava	Ei käytetty	Ei käytetty	Osittain	Osittain
Menetelmät		Harhauttavat toimet	Salaaminen	Dis-informaatio	Yllätys

Kuva 7. Taulukko maskirovka-menetelmien käytöstä ja vaikutuksesta.

Unkarissa taktisen tason *maskirovkan* vähyyteen vaikuttaa konfliktin tyyli, annetut tehtävät, joukkojen huono motivaatio ja ensimmäisessä vaiheessa vielä koulutustaso. Lisäksi vaikutti Neuvostoliitossa juuri meneillään ollut sotilasasioiden vallankumous, jolloin painopiste siirtyi strategiseen tasoon ja ydinaseisiin. Joukot eivät myöskään täysin ymmärtäneet mistä oli kysymys ja millaiseen tilanteeseen oikeasti oltiin menossa. Moni neuvostosotilas luuli, että Unkariin mennään vain näyttämään voimaa panssarijoukoilla ja se riittää. Panssarijoukot joutuivat kuitenkin taistelemaan asutetulla alueella sissijoukkoja vastaan ilman kunnollista jalkaväen suojaa. Neuvostojohdosta osin luuli ensimmäisessä vaiheessa voimannäytön panssarijoukoilla riittävän nousun tukahduttamiseen, mutta tämä tilanteenarvio osoittautui vääräksi²⁹¹.

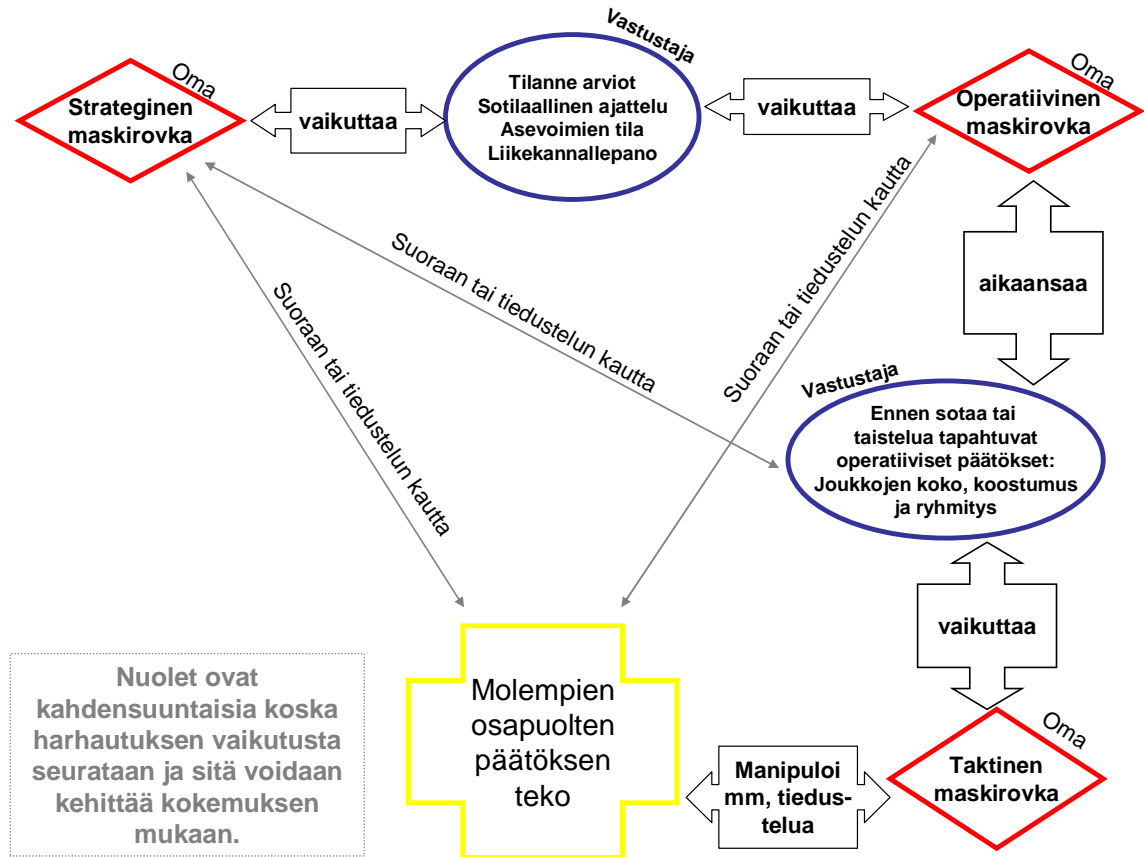
Toiseen vaiheeseen lähdettiinkin varmasti myös kokemuksen takia erilaisella strategialla ja taktiikalla. Kaikissa tapauksissa Neuvostoliiton joukot eivät avanneet tulta unkarilaisia vastaan ja yhdessä kaupungissa neuvostojoukot eivät puuttuneet heidän toimiinsa lainkaan ja tekivät sopimuksen kapinallisten kanssa. Neuvostojoukoilla oli toiseen maailmansotaan perustuen koulutusta ja kokemusta rakennetun alueen taistelusta. Taitoja ja kokemusta ei kuitenkaan aluksi käytetty, koska käskyt ja ohjeet puhuivat voimannäytöstä panssareilla. Neuvostoliitolla oli taustallaan myönteiset kokemukset voimannäytöstä panssareilla vuodelta 1953, jolloin mellakoiksi kehittyneet työläisten lakot Itä-Berliinissä saatiin osin rauhoittamaan panssarijoukkojen voimannäytöllä.²⁹²

²⁹¹ Halmesvirta, 49.

²⁹² Györkei – Horváth, 21.

5.2. Synteesi maskirovkasta

Jorma Saarelainen esittää teoksessa Johtamissodankäynti kuvion²⁹³ strategisen, operatiivisen ja taktisen harhauttamisen suhteesta yhdysvaltalaisessa doktriinissa. Vaikka kuvion lähteenä on käytetty yhdysvaltalaisia ohjesääntöjä ja oppaita, olen käyttänyt sitä mallina seuraavassa laatimassani kuviossa (kuva 8).

Kuva 8. Maskirovkan suhde sotataidon tasojen välillä.

Kuvion antaman kuvan lisäksi *maskirovka* vaikuttaa myös joukkotuotantoon, sotataitoon ja doktriiniin kokemusten ja tiedustelun myötä. Nykylähteet tuntuvat luettelevan *maskirovkan* keinoiksi paljon taktisen tason asioita ja etenkin teknisiä keinoja. *Maskirovka* oli tutkimuksen viitekehyksen aikana ehdottomasti myös operatiivisen ja etenkin strategisen tason harhauttamista. Nykypäivänä teknologian kehitys on tuonut paljon uusia keinoja, menetelmiä ja välineitä harhauttamiseen. Harhauttaminen saattaa kuitenkin nykypäivänä olla entistä vaikeampaa, koska myös tiedusteluvälineet *maskirovkan* paljastamiseksi ovat kehittyneet ja yleistyneet. *Dis-informaation* levittämiseen on nykypäivänä käytössä paljon välineitä, joista keskei-

²⁹³ Saarelainen, 124–125.

seksi nousee lähitulevaisuudessa sosiaaliset mediat. Sielläkin tosin harhauttaja kohtaa samat haasteet kuin taistelukentällä, koska keinoja ja tietoa on tarjolla paljon.

Harhautuksilla tavoiteltiin tutkimuksen konflikteissa ennen kaikkea yllätystä ja voittoa siedettävään hintaan sekä NATO:n tai muiden ulkovaltojen väliintulon estämistä. Vaikka NATO:lla ja sen jäsenmailla olikin kylmän sodan aikaan erilaisia joukkoja korkeassa valmiudessa, tarvitsivat he silti paljon aikaa sotilaallisen väliintulon suunnittelulle ja toteuttamiselle. Tämä olisi vaatinut politiikkaa, byrokratiaa, liikekannallepanoja, kalustohankintoja, YK:n kokouksia ja päätöksiä sekä tietysti myös tiedustelua, joka kyllä oli koko ajan käynnissä ainakin strategisella tasolla. Väliintuloon saattoi kuitenkin vaikuttaa aiemmin mainittu mahdollinen sivuun katsominen. Näin ollen *maskirovkan* onnistumisella tässä suhteessa ei ollut niin suurta merkitystä, koska väliintulon estivät jo muut seikat.

Neuvostoliitolla kehittyi näiden kriisien jälkeen erittäin hyvä kyky aloittaa nopeasti laajatin sotatoimet. *Maskirovkaa* oli myös rauhanajan organisaatiossa, jotka oli naamioitu astetta pienemmiksi. Sodan tullen vahvuuksia olisi nopeasti voitu nostaa, ja joukkoja keskittää ja lähettää tehtäviin hyvinkin nopeassa ajassa.²⁹⁴ Niin toisessa maailmansodassa kuin tässä työssä tarkastelluissa paikallisissa sodissakin Neuvostoliitto onnistui piilottamaan jälkikäteen katsotuna mahdottomalta kuulostavia määriä joukkoja.

Yllätys oli koko Neuvostoliiton aikaan tärkeä sotataidon elementti, enkä usko sen oikeasti olleen pannassa missään vaiheessa²⁹⁵. On väitetty, että Stalin tiesi Hitlerin suunnitelmista hyökätä Neuvostoliittoa vastaan, ja että neuvostovakoojat olisivat hankkineet operaatio Barbarossan suunnitelmat etukäteen. Jos tämä olisi totta, selittäisi se hyvin sen, miksi aiheesta ei saanut puhua. Etenkin miksi operaatio Barbarossan yllätyksellisyydestä ei saanut puhua, jos Neuvostoliitossa kaikki muut, paitsi sen ylin johto ja tiedusteluelimet, tulivat yllätetyiksi. Joidenkin lähteiden mukaan Stalin olisi vetäytynyt neuvostojohdosta syrjään useiksi päiviksi vaipuen epätoivoon.

Tälle väitteelle on kuitenkin vastaväitteenä dokumentoituja Stalinin käskyjä noiden päivien ajalta. Vastaväite ei ole täysin aukoton, koska Stalin olisi voinut allekirjoittaa käskyt muuallakin kuin Stavkassa ja dokumentteja voidaan tehdä aina myös jälkeinpäin. Mahdollisella syrjään vetäytymisellä on myös voitu hakea *maskirovkan* keinoin alibia yllätetyksi tulemiselle. Jos Stalin oikeasti masentui asiasta, on siihen saattanut vaikuttaa myös Stalinin arvio, että Saksa ei hyökkäisi itään, ennen kuin olisi voittanut britit.

²⁹⁴ Glantz, David: Surprise and Maskirovka in Contemporary War. *Military Review*, december 1988, 55–56.

²⁹⁵ Kulomaa 2004, 47, 113 ja 137.

Joidenkin lähteitteni osalta näyttää siltä, että lännen eri valtiot ovat, varsinkin kylmän sodan aikaan, ylistäneet Neuvostoliiton sotilaallisia kykyjä saadakseen oikeutuksen omille isoille asevoimilleen. Samaan aikaan on myös tarvittavin osin yritetty antaa huonompi kuva vastustajasta, varsinkin sotataidon osalta. Harhauttamista esiintyy aina sotilas-poliittisessa tiedottamisessa. Harhauttaminen tietojen osalta onkin yleensä totuuden kätkemistä oman tai yhteisön edun tavoittelemiseksi.

Whaley, Donnelly ja Astren arvioivat kaikki, että *maskirovka* johtuu venäläisestä kulttuurista. Astren arvioi myös työssään naamioinnin, salaamisen ja harhauttamisen kuuluneen Neuvostoliitossa ja Venäjällä olennaisena osana sotataitoon, johtuen osittain poliittista päämääristä ja politiikan luonteesta. Uskon sen johtuvan molemmista ja siksi se onkin niin voimakkaasti mukana. *Maskirovka* on kehittynyt alun perin myös osin Venäjän luonnonolosuhteiden sanelemana (paljon tasaista ja puutonta maastoa). Venäjällä toimiva upseeri on aina joutunut kehittämään menetelmiä itsensä ja miestensä suojaamiseen vihollisen tulelta ja tähystykseltä.²⁹⁶

Vaikka suurin osa lähteistäni ei käännäkään sanaa *maskirovka* suoraan harhauttamiseksi ja vaikka käsite ei kaikissa Neuvostoliiton harhautuksesta kertovissa lähteissäni esiinny, on se ainoa venäjänkielinen harhautukseen liittyvä sana, jota olen nähnyt käytettävän omassa muodossaan eri lähteissä. Harhautus onkin mielestäni paras käänнос sanalle suomen kielessä, nyt kun tutkimuksen lopussa ymmärretään, mitä kaikkea *maskirovka* voi pitää sisällään.

Valitettavasti harhauttaminen tuntuu nykyään Suomen puolustusvoimissa olevan vain sotilaiden operatiivisen ja taktisen alueen ”tempu”, jossa vihollista pyritään harhauttamaan paljastamalla vääriä asemia tai tekemällä joukkojen siirtoja harhauttavaan suuntaan. Harhauttaminen on meillä osin aivan lapsen kengissä, ja siitä usein puhutaan fraasina salaaminen ja harhauttaminen. Tätä fraasia toistetaan kurssista ja oppaasta toiseen, mutta teot, opetus ja sen pienimuotoinenkin käyttäminen puuttuu lähes aina harjoituksista. Yleensä keskitytään vain joukon salaamiseen maastouttamalla ja valo-, ääni- ja viestikurilla.

Myöskään moni englanninkielinen käänнос *camouflage*, eli naamiointi, ei mielestäni riitä *maskirovka*-sanalle, naamioinnin kun ymmärretään helposti olevan vain sotilaiden maastouttamista. Olen tutkimuksessani päätenyt johtopäätökseen, että *maskirovka* tavoittelee juuri yllätyksen tuomaa etua ja varjelee omia salaisuuksiaan turvallisuuden kaikilla tasoilla naamioinnin eri keinoin. *Maskirovkan* keinona onkin juuri naamioiminen, kun se ymmärretään vähän laajemmassa merkityksessä. Niin tietoa kuin joukkojakin voidaan naamioida, niiden suojelemiseksi, tai paljastamalla juuri tarkoituksella valittu tai vääristelty ”naamioitu” tieto vastustajan harhauttamiseksi. Juuri sitä on *maskirovka*.

²⁹⁶ Donnelly, 21.

Sanan kääntämiserot ovat voineet lähteä myös siitä, että venäläiset ovat itse kääntäneet sanan vahingossa tai tarkoituksella väärin. On myös mahdollista, että kääntäjä on ymmärtänyt sanalla *camouflage* enemmän tai sanalla harhauttaminen vähemmän kuin joku muu. Koska *camouflage*-sanalla on oma merkityksensä ja harhauttaminen on ollut niin suuressa asemassa, epäilen vahvasti sitä, että sana olisi käännetty vahingossa väärin venäläisten toimesta. Sana on voitu luonteensa mukaisesti *maskata* tahallaan väärin sekoittamaan länsimaita ja vähätteleään Neuvostoliiton harhauttamistaitoa pienemmäksi kuin mitä se todellisuudessa oli.

Ainakin venäläisten tietosanakirjojen määritelmien mukaan *maskirovka* on muutakin kuin vain naamiointia. Jo vuonna 1954 *maskirovkaan* on määritely eri *maskirovka*-keinoja, joita kaikkia ei millään voi tulkita naamionniksi. Esimerkiksi vuoden 1954 tietosanakirjasta löytyy radio- ja tutka-*maskirovka* sekä vuoden 1978 sotilastietosanakirjassa on keinoina muun muassa *dis-informaatio* ja *demonstratiiviset toimet*. Radio- ja tutka-*maskirovka* voivat vielä ehkä jossain määrin olla naamioimista, jos niiden keinoilla pyritään peittämään jotain muuta, esimerkiksi käyttämällä radioverkossa puheenpeitteistöä²⁹⁷ tai estämällä vastustajan tutkaa ilmaan levitettävällä foliosilpulla. Radio-*maskirovkaa* voidaan käyttää myös *dis-informaatioon*, antamalla siellä tahallaan väärää tietoa tai haittaamalla vastustajan toimintaa tutkaheijastimilla. Tällöin lienee kyse enemmän harhauttamisesta kuin naamioinnista.

Harhauttamisen huonoon tai epäeettiseen maineeseen saattaa myös osiltaan johtaa sanan petos tarkoituksellinen käyttö. Tutkimusta tehdessä on välillä tuntunut jopa, että lähdemaan tekemät harhautukset ovat harhauttamista ja muiden harhautukset ovat petoksia.

Niin harhauttamisen ja taistelutekniikan kuin muidenkin käsitteiden määrittelyt pitäisi Suomessa laittaa kuntoon. Suomessa on paljon termejä, joille ei löydy mistään virallista määritelmää tai sitten niitä on useita päällekkäisiä. Esimerkiksi Yhdysvalloissa käsitteet määrittää *The official dictionary of military terms*²⁹⁸. Teos on Yhdysvaltojen puolustusministeriön sotilassanakirja, joka tehty Yhdysvaltain puolustushaarakomentajien neuvoston (pääesikunta) puhemiehen ohjauksessa ja siihen on sisällytetty NATO:n AAP-6 termit ja määritelmät. Yhdysvalloista löytyy myös harhautusopas *Joint Doctrine for Military Deception*²⁹⁹.

Nykypäivänä puhutaan paljon täsmäaseiden vaikutuksesta, käyttömahdollisuudesta ja suojautumisesta. Täsmäasein iskeminen yhteiskunnan elintärkeisiin kohteisiin olisi helppoa, mutta jälkien peittäminen tai oikeutuksen hakeminen tälle lähes mahdotonta. Huomattavasti hel-

²⁹⁷ Yleisesti käytetty menetelmä, jossa käsketystä taulukosta katsotaan peitesanoja tietyille toimille, kuten resursseja tai toiminnan vaihetta koskevat sanat.

²⁹⁸ *The official dictionary of military terms*. 2nd Edition, Global Professional Publications, California 1992.

²⁹⁹ *Joint Doctrine for Military Deception*. <[http://www.bits.de/NRANEU/others/jp-doctrine/jp3_58\(96\).pdf](http://www.bits.de/NRANEU/others/jp-doctrine/jp3_58(96).pdf)>. 21.3.2013.

pompaa olisi iskeä pienellä erikoisjoukolla esimerkiksi sähköjakeluverkkoon ja naamioida toiminta *maskirovkan* keinoin joksikin muuksi, esimerkiksi terrorismiksi tai muun aatteellisen tihutyön aggressioksi. Tulevaisuudessa tai ehkä jo nyt, koko isku voitaisiin tosin tehdä tietoverkossa, mutta sielläkin jäljet on peitettävä.

Neuvostoliitto käytti *maskirovkaa* Unkarin ja Tšekkoslovakian yllätyshyökkäyksissä strategisella tasolla poliittisena retoriikkana, tulevan hyökkäyksen naamioimiseen ja salaamiseen, sekä sen alettua sen kieltämiseen. Informaatiosodankäynnin osalta *maskirovkaa* käytettiin propagandan keinoin oikeutuksen hakemiseen hyökkäykselle, niin sisältä kuin ulkoakin päin. Sitä suunnattiin niin omiin ja ulkopuolisiin poliittisiin päättäjiin, kuin myös omaan ja muihin kansoihin, sekä lisäksi kaikkiin konfliktissa toimineisiin aseellisiin voimiin. *Maskirovkaa* käytettiin myös salaamiseen, naamioimalla joukon ryhmittymiset joksikin muuksi toiminnaksi, kuten harjoituksiksi ja vetäytymiseksi. *Maskirovka* oli tutkimuksen viitekehyksen aikana kaikkea mahdollista harhauttavaa toimintaa. *Maskirovkan* kehittämisessä tapahtui Unkarin konfliktin aikoihin pieni notkahdus, mutta Prahan kevään aikaan taas nousu. *Maskirovkan* käyttö onnistui suhteellisen hyvin. Tosin sillä ei välttämättä ollut aina niin väliä, koska Neuvostoliitolla oli mittava aineellinen ja henkinen ylivoima, ja ulkopuoliset katsoivat sivuun konfliktin kehittyessä aseelliseksi kamppailuksi.

Sodankäynnin taitoon vaikuttaa aina niin sanottu sodan kitka, joka on otettava huomioon varsinkin suunnittelussa, mutta myös taistelun aikaisissa päätöksissä. Sodan kitkalla tarkoitetaan vastoinikäymisiä, joita aina väistämättä tulee vastaan. Kitkaa lisää vastustajan toiminta, joka ei koskaan mene niin kuin on suunniteltu tai arvioitu. Vaikka sodan kitka on tärkeä asia, arvoisin harhauttamisen vielä tärkeämmäksi. Taistelun aikainen harhauttamalla yllättäminen tuo kitkaa vastustajalle ja näin parantaa omia mahdollisuuksia. Sotaa ja taistelua edeltävässä vaiheessa hyvä asemointi, ja / tai sillä vihollisen harhauttaminen, voi päättää kamppailun omaksi eduksi jo ennen sen alkamista.

LÄHTEET

JULKAISEMATTOMAT LÄHTEET

Lalu, Petteri: Venäläinen operaatiotaito ja taktiikka – perusteita, Luento Esiupseerikurssi 64:lle, Lokakuu 2011. (materiaali tekijän hallussa)

Puolustusvoimien määritelmärekisteri (käytössä vain Pv:n sisäisenverkon asianhallintasovelluksessa).

Sotatieteiden professori Nils Marius Rekkedal haastattelussa 2.12.2012 (muistiinpanot tekijän hallussa).

Tutkijaesiupseeri ja yleisesikuntaeversti Petteri Lalun haastattelu 15.12.2011 (muistiinpanot tekijän hallussa).

JULKAISTUT LÄHTEET

Julkaistut alkuperäislähteet

Большая советская энциклопедия, Том 26, 1954. Введенский, Борис: Большая советская энциклопедия 1950–1958. (Vvedensky, Boris: Bolšaja sovětskaja entsiklopedija 1950–1958). Vvedensky, Boris (p.toim.): Suuri neuvostotietosanakirja 1950–1958, osa 26, 1954. (ei paino paikkaa). Käännös Jukka Kulomaa.

Сердюков, А. Е. (ред.): *Военный энциклопедический словарь.* Военное издательство, Москва 2007. (Serdjukov, A. E. (toim.): Vojennyi entsiklopedičeski slovar, Voennoje izdatelstvo, Moskva 2007). suom. Sotilastietosanakirja. Käännökset Petteri Lalu.

Словарь военных терминов. составитель Плехов Анатолий. Военное издательство, Москва 1988. (Slovar vojennyh terminov. Plehov Anatoliĭ. Vojennoje izdatelstvo, Moskva 1988). Sotilastermien sanakirja. Plekhov Anatoli: Military Publishing House, Moskova 1988. Käännös Jukka Kulomaa.

Советская военная энциклопедия Том 5, 1978. под ред. Огаркова Н.В. Воениздат, Москва 1978. (Sovetskaja vojennaja entsiklopedija Tom 5, 1978. Ogarkova N.V. Voenizdat, Moskva 1978). Neuvostoliiton sotilaallinen Encyclopedia, osa 5. ed. Ogarkov N.V. Military Publishing, Moscow 1978. Käännös Jukka Kulomaa.

Dictionary of United States Army terms, Washington D.C 1972.

Jane's dictionary of military terms. Macdonald and Jane's, London 1975.

Puna-armeijan väliaikainen kenttäohjesääntö – vuodelta 1936. Suomennos, Otava, Helsinki 1936. (Ei muita tietoja).

Soviet Military Thought: Dictionary of Basic Military Terms, A Soviet View. Washington D.C. 1976. (Alkuperäisteos julkaistu ja kirjoitettu Neuvostoliitossa 1965).

S.S.S.R. Sota- ja meriasiaain kansankomissariaatti: *Työläis-talonpoikaisen puna-armeijan – Jalkaväen taistelu-ohjesääntö, 2. osa.* Kustannusosuuskunta KIRJA, Leningrad 1928.

The Official Dictionary of Military Terms. 2nd Edition, Global Professional Publications, California 1992.

Venäläis-suomalainen sotilassanakirja. (ei tekijännimeä) Otava, Helsinki 1940. (Teoksen on ilmeisesti toimittanut silloinen yleisesikunnan tilastotoimisto, mutta tekijöitä ei mainita.)

Kirjallisuus, artikkelit ja opinnäytteet

Astren, Torsti: *Clausewitzin ja Jominin sotateorioiden vaikutus Neuvostoliiton ja Venäjän Federaation sotataitoon toisen maailmansodan jälkeen*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Sotahistorian laitos, yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö, 2001.

Christopher Donnelly: *Red Banner – The Soviet Military System in Peace and War*. Jane's Information Group Sentinel House, Surrey 1988.

Dunnigan, James – Nofi, Albert: *Victory and Deceit – Dirty Tricks at War*. William Morrow and Company, inc, New York 1995.

Eloranta, Tomi: *Unkarin kansannousun kukistuminen*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Sotahistorian laitos, kandidaatintutkielma, 2009.

Garthoff, Raymond: *How Russia makes war – Soviet military doctrine*. George Allen & Unwin, London 1954.

Glantz, David: *Soviet military deception in the Second World War*. Frank Cass, London 1989.

Glantz, David: Surprise and Maskirovka in Contemporary War. *Military Review*, december 1988.

Györkei, Jenő – Horváth, Miklós: *Soviet Military Intervention in Hungary 1956*. Central European University Press, Budapest 1999.

Halmesvirta, Anssi – Nyysönen, Heino: *Unkarin kansannousu 1956*. WSOY, Juva 2006.

Huttunen, Mika: *Monimutkainen taktiikka*, Taktiikan laitos, Edita, Helsinki 2010.

Jouko, Petteri: Tšekkosslovakian miehitys. *Ilmatorjuntaupseeri* 2/2004.

Kulomaa, Jukka: *Syvään taisteluun – johdatus Neuvostoliiton maavoimien sotataitoon 1917-1991*. Maanpuolustuskorkeakoulu, sotahistorian laitos, Gummerus, Jyväskylä 2004.

Lappalainen, Jussi: *Haluatko historiankirjoittajaksi?*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Gummerus, Jyväskylä 2002.

Latimer, Jon: *Luoteja ja pajunköyttä*. Heikki Tiilikainen (toim. suom.): Gummerus kustannus Oy, Jyväskylä 2006.

Liimatainen, Joni: *Operaatio Tonava: Tšekkoslovakian miehitysoperaatio 1968*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Sotahistorian laitos, kandidaatintutkielma, 2009.

Luoto, Reima: *Unkari 1956*. Fenix-kustannus Oy, Espoo 2006.

Luukkanen, Arto: *Muutosten Venäjä – Venäjän historia 862–2009*. Edita Prima Oy, Helsinki 2009.

Nojonen, Matti: *Sunzi – Sodankäynnin taito*. Gaudeamus, Tampere 2005.

Nordberg, Erkki: *Arvio ja ennuste*. Art House OY, Pieksämäki 2003.

Okker, Jaakko: *Praha 21.8.1968*. 4. uud. p. Tammi, Helsinki 1968.

Palokangas, Marko – Jouko, Petteri: Alueellisen puolustuksen arkkitehtuuria – Kenraalimajuri Juhani Ruudun haastattelu. *Kylkirauta* 3/2006.

Россия (СССР) в локальных войнах – и военных конфликтах второй половины XX века. под редакцией В. А. Золотарева. Кучково поле, Полиграфресурсы, Москва 2000. (Rossia (SSSR) v lokal'nyh vojnah – i voennyh konfliktah vtoroj poloviny XX veka. pod redakciej V. A. Zolotareva. Kučkovo pole, Poligrafresursy, Moskva 2000.). suom. Venäjän (Neuvostoliiton) Paikalliset sodat ja sotilaalliset konfliktit 1900-luvun jälkipuoliskolla. Tutkittu Jukka Kulomaan suomenkielisen käännöksen perusteella, jota ei ole julkaistu.

Rannikopuolustuksen aselajilehti, *Rannikon puolustaja* 39. vuosikerta, numero 2/1996.

Raunio, Ari (toim.) – Jouko, Petteri – Kesseli, Pasi – Kulomaa, Jukka: *Suursotien vuosisata – Sodan ja taistelun kuva 1900-luvulla*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Sotahistorian laitos, julkaisusarja 2, N:o 8, Hakapaino Oy, Helsinki 2002.

Saarelainen, Jorma: *Johtamissodankäynti*. Maanpuolustuskorkeakoulu, taktiikan laitos, Editat, Helsinki 2000.

Strategic Military Deception. (ed. by) Daniel, Donald – Herbig, Katherine. Pergamon press, New York 1981.

Suominen, Pertti: *Armeijan silmänä ja korvana – tiedustelupäällikkö Raimo Heiskanen*. Ota-va, Keuruu 2012.

The Evolution of Soviet Operational Art 1927–1991: The Documentary Basis. Vol. 1, Operational art, 1927-1964. Frank Cass & Co. Ltd, London 1995. (Ei toimittajaa).

Virtanen, Vesa: *Unkarin kansannousun kukistaminen vuonna 1956*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Strategian laitos, julkaisusarja 4, Työpäperi 7, Helsinki 1998.

Whaley, Barton: *Stratagem – deception and surprise in war*. Artech House, Boston 2007.

Zaloga, Steven: *Inside the Blue Berets – A combat history of Soviet and Russian Airborne Forces, 1930-1995*. Presidio Press, California 1995.

Internet-lähteet

Bacon, Donald: Second World War Deception – Lessons Learned for Today's Joint Planner. Air Command and Staff College, Wright Flyer Paper No. 5, Alabama 1998, 11.
<<http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/wright/wf05.pdf>>. 14.3.2013.

Békés, Csaba: The Hungarian Question on the UN Agenda.
<http://www.rev.hu/portal/page/portal/rev/tanulmanyok/1956/hungquest>. 26.6.2012.

CIA:n raportti: Chronology of Principal Events During the Hungarian Revolution, 23 October to 4 November 1956.
<http://www.foia.cia.gov/docs/DOC_0000119758/DOC_0000119758.pdf>. 27.7.2012.

CIA päiväraportti Unkarista 25.10.1956, The Hungarian Situation:

<http://www.foia.cia.gov/docs/DOC_0000119734/DOC_0000119734.pdf>. 12.7.2012.

Gustafson, K. C.: Echo of Empires: Russia's Inheritance of Byzantine Security Culture. The Journal of Slavic Military Studies, 2010, Volume 23, Issue 4,

<<http://www.tandfonline.com/loi/fslv20>>. 25.11.2011.

Podkolzin, Yevgeny: Air-Landing Operations in Local Wars and Military Conflicts. Military Thought Date:07-01-96(MTR-No.004), <<http://dlib.eastview.com/browse/doc/400962>>. 15.3.2013.

Pääesikunta / Suunnitteluosasto: Kenttäohjesääntö, Yleinen osa, 2008,

<http://www.puolustusvoimat.fi/wcm/9e0cde8048fd01948711cf39f241e429/kenttaohjesaanto_yleinen.pdf?MOD=AJPERES>. 13.3.2013.

Safire, William: On Language; Surveilling Maskirovka, New York Times 9.7.1995.

<<http://www.nytimes.com/1995/07/09/magazine/on-language-surveilling-maskirovka.html?pagewanted=all&src=pm>>. 3.12.2011.

Salmela, Lauri: Sunzi, Maanpuolustuskorkeakoulu, Strategian laitos, julkaisusarja 3, Strategian asiatietoa n:o 15/2011, <http://www.puolustusvoimat.fi/fi/maanpuolustuskorkeakoulu_laitokset_Strategian_laitos_julkaisut_Sarja_3:_Strategian_asiatietoa>. 31.1.2012.

Smith, Charles: Soviet Maskirovko, Airpower Journal – Spring, 1988.

<<http://www.airpower.au.af.mil/airchronicles/apj/apj88/spr88/smith.html>>. 20.11.2011.

Толковый словарь Ожегова. С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. 1949-1992,

<<http://dic.academic.ru/dic.nsf/ogegova/103762>>, 14.12.2011. Käännös Petteri Lalu.

Valtioneuvoston kanslia: Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikan selonteot 2001, 2004 ja 2009, <<http://www.defmin.fi/?s=181>>, 25.1.2012.

Bereznay, András:

<<http://www.conflicts.rem33.com/images/Ungarn/Hungary%201956.jpg>>. 27.7.2012.

Yhdistyneet kansakunnat: Report of the special committee on the problem of Hungary. United Nation, New York 1957. <<http://mek.oszk.hu/01200/01274/01274.pdf>>. 27.7.2012.

Muut julkaistut lähteet

Maanpuolustuskorkeakoulu, Sotamuseo: *Talvisota – 60 vuotta kunniamme päivistä*. Everscreen Mediateam, Helsinki 1999, CD-ROM.

Ruggenthaler, Peter - Karner, Stefan - Bischof, Günter: *The Prague Spring and the Warsaw Pact Invasion of Czechoslovakia in 1968*. In The Harvard Cold War Studies Book Series, Lexington Books 2010. (Käytetty Esbco:n sähköistä versioita, siksi ei painopaikkaa).

LIITTEET

LIITE 1

Keskeiset henkilöt¹

Alexander Dubček (27.11.1921–7.11.1992) oli tšekkoslovakialainen poliitikko. Hän toimi Tšekkoslovakian kommunistisen puolueen pääsihteerinä ja maan johtajana vuosina 1968 – 1969. Heti ensimmäisenä virkavuotenaan Dubček käynnisti muista itäblokin maista poiketen poliittisia uudistuksia, joiden luomaa vapaampaa ilmapiiriä kutsuttiin Prahan kevääksi.

Antonín Novotný (10.12.1904–28.1.1975) toimi Tšekkoslovakian kommunistisen puolueen ensimmäisenä sihteerinä vuodesta 1953–1968 ja maan presidenttinä 1957–1968. Novotný julisti 1960 maan saavuttaneen sosialismin ja tämän tulisi kuvastua maan nimessä, joka muutettiin Tšekkoslovakian sosialistiseksi tasavallaksi (ČSSR). Novotný menetti otettaan valtaan vuodesta 1967 lähtien kasvavan tyytymättömyyden vuoksi ja opiskelijamielenosoitusten huonon käsittelyn vuoksi. Hän erosi tammikuussa 1968 ensimmäisen sihteerin asemasta. Häntä seurasi Alexander Dubček. Prahan kevään aikana hänet pakotettiin eroon presidentin asemasta maaliskuussa ja erotettiin toukokuussa keskuskomiteasta ja koko puolueesta. Hänen jäsenyytensä palautettiin normalisaation jälkeen 1971 keskuskomitean salaisella päätöksellä.

Ernő Gerő (8.7.1898–12.3.1980) oli unkarilainen kommunistijohtaja toisen maailmansodan jälkeen ja Unkarin pääministeri lyhyen aikaa vuonna 1956. Hän muutti Unkarista Neuvostoliittoon Béla Kunin kommunistihallituksen kaaduttua vuonna 1919. Molemmilla kerroilla Neuvostoliitossa ollessaan hän oli aktiivinen KGB:n agentti. Neuvostoliiton politbyroo pakotti Gerőn eroamaan pääministerin virasta 25.10.1956, Unkarin kansannousun toisena päivänä. János Kádár valittiin hänen tilalleen.

Georgi Žukov (1.12.1896–18.6.1974) oli Neuvostoliiton marsalkka ja tärkein Neuvostoliiton komentaja toisen maailmansodan aikana. Sodan jälkeen hänen kansansuosionsa ja sotasankarin asemansa muodosti uhan Stalinille, joka siirsi Žukovin Odessan sotilaspiiriin johtoon. Stalinin kuoleman jälkeen 1953 Žukov nimitettiin varapuolustusministeriksi.

Helmikuussa 1955, Žukov nimitettiin puolustusministeriksi ja presidiumin ehdokasjäseneksi. Kesäkuussa 1957 hänestä tuli presidiumin täysjäsen. Hruštšov erotti Žukovin ministerinasemastaan 26. lokakuuta 1957 ja pian asemistaan puolueessa. Kun taas Hruštšov aikanaan syrjäytettiin, Žukov nousi jälleen Leonid Brežnevin ja Aleksei Kosyginin suosioon. Valta-asemaansa hän ei kuitenkaan saanut takaisin.

Imre Nagy (7.6.1896–16.6.1958) toimi maan pääministerinä loka-marraskuussa vuoden 1956 Unkarin kansannousun aikana. Nagy toimi pääministerinä jo aiemmin vuosina 1953–1955 ja onnistui muuttamaan maan poliittisen ilmapiirin vapaammaksi. Vuonna 1955 Nagy sai sydänkohtauksen, joka pakotti hänet pitkälle toipumislomalle.

János Kádár (26.5.1912–6.7.1989) oli Unkarin Sosialistisen Työväenpuolueen pääsihteeri vuosina 1956–1988. Hän oli puolueen varapääsihteeri jo vuonna 1946. Vuonna 1948 hän seurasi László Rajkia sisäministerinä ja oli salaisen poliisin päällikkönä. Kádár nousi lokakuussa 1956 Imre Nagyn hallitukseen Budapestin alueen puoluejohtajan paikalta. Neuvostojoukkojen

¹ Tutkimuksessa käytetty kirjallisuus; Osa päivämääristä perustuu wikipediaan, joten niissä voi olla virheitä. Päivämäärät, jotka ovat tutkimuksen kannalta oleellisia, on varmistettu kirjallisuus lähteistä.
<<http://fi.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Etusivu>>.

tuella hänestä tuli puoluejohtaja ja maan päämies. Pääministerinä Kádár oli vuosina 1956–1958 ja uudelleen vuosina 1961–1965. János Kádár pysyi vallassa toukokuuhun 1988 asti, jolloin hänet poistettiin politbyroosta ja pääministeri Károly Grósz tuli hänen tilalleen pääsihteeriksi. Kádár sai seremoniallisen puoluejohtajan aseman, kunnes hänet alkuvuodesta 1989 viimein syrjäytettiin kokonaan politiikasta.

Juri Andropov (15.6.1914–9.2.1984) toimi KGB:n johtajana 1967–1982 ja oli politbyroon jäsen vuodesta 1973. Hänestä tuli puolueen täysjäsen vuonna 1939. Hän oli Karjalais-suomalaisen sosialistisen neuvostotasavallan Komsomolin ensimmäinen sihteeri vuosina 1940–1944. Toisen maailmansodan aikana Andropov organisoi partisaanitoimintaa Itä-Karjalassa. Sodan jälkeen vuonna 1951 hän muutti Moskovaan ja liittyi puolueen sihteeristöön. Josif Stalinin kuoltua maaliskuussa 1953 Andropov joutui entisenä NKVD:n työntekijänä epäsuosioon ja hänet ”karkoitettiin” suurlähettilääksi Budapestiin. Unkarin kansannousun jälkeen hän palasi Moskovaan hallintotehtäviin hoitamaan sosialistimaiden asioita. Hänet valittiin Keskuskomitean sihteeristöön vuonna 1962. Muutamia päiviä Leonid Brežnevin kuoleman jälkeen 10. marraskuuta 1982 Andropov valittiin yllättäen Konstantin Tšernenkon asemesta pääsihteeriksi. Hän oli ensimmäinen KGB:n johtaja, josta tuli NKP:n pääsihteeri. Hän sai nopeasti sekä Neuvostoliiton presidentin että puolustusministeriön puheenjohtajan viran. Hän oli NL:n keskeinen toimija molemmissa tutkimuksen konflikteissa.

Leonid Brežnev (1.1.1907–10.11.1982) oli Neuvostoliiton kommunistisen puolueen ensimmäinen sihteeri vuonna 1964 ja puolueen pääsihteeri 1966–1982 eli pisimmän ajan Stalinin jälkeen. Stalinin kuoltua maaliskuussa 1953, presidiumi purettiin ja pienempi politbyroo järjestettiin uudelleen. Brežnev ei päässyt politbyrooseen, mutta hänestä tuli armeijan ja laivaston poliittisen johdon puheenjohtaja ja 1955 Kazakstanin puolueen pääsihteeri. Helmikuussa 1956 Brežnev kutsuttiin jälleen Moskovaan, politbyroon ehdokkaaksi, ja puolustusteollisuuden, avaruushjelman, raskaan teollisuuden ja pääkaupungin uudelleenrakennuksen johtoon.

Vuonna 1959 Brežnevistä tuli keskuskomitean toinen sihteeri ja toukokuussa 1960 korkeimman neuvoston puheenjohtajiston puheenjohtaja, valtiopäivälaitoksen puhemies, Neuvostoliiton perustuslain mukainen valtionpäämies, vaikka todellinen valta yksipuoluejärjestelmässä oli Nikita Hruštšovilla, Neuvostoliiton kommunistisen puolueen pääsihteerillä.

Ludvík Svoboda (25.11.1895–20.9.1979) valittiin Tšekkoslovakian presidentiksi 30.3.1968 kommunistipuolueen pääsihteeri Alexander Dubčekin suosituksesta. Hän toimi maan presidenttinä aina vuoteen 1975 asti. Svoboda oli hyväksymässä Prahan kevään uudistuksia Varsovan liiton miehitykseen 20. elokuuta 1968 saakka. Svobodan toiminnan ansiosta Dubček ja muut kommunistipuolueen jäsenet myös vapautuivat Neuvostoliiton vangittua heidät miehityksen aikana elokuun lopulla. Moskovalle uskolliset kovan linjan kommunistit pakottivat lopulta hänetkin eroamaan. Viralliseksi syyksi ilmoitettiin terveydelliset syyt. Svoboda on palkittu Jugoslavian kansan sankarin arvonimellä 1946, marraskuussa 1965 Neuvostoliiton sankarin arvonimellä ja Tšekkoslovakian sankarin arvonimellä 1970 ja 1975 ja Leninin rauhanpalkinnolla 1970. Armeijaurallaan hän kohosi kenraaliksi vuonna 1945.

Mátyás Rákosi (14.3.1892–5.2.1971) oli Unkarin kommunistisen puolueen pääsihteeri 1945–1956. Rákosi valittiin Unkarin kommunistipuolueen pääsihteeriksi kommunistihallituksen perustamisen yhteydessä. Rákosi toimi ensin varapääministerinä ja sitten pääministerinä. Rákosin oli erottava pääministerin virasta Neuvostoliiton painostuksen vuoksi heinäkuussa 1953. Rákosi painosti ja häiritsi Nagyn toimintaa pääministerinä. Rákosi tuli uudelleen valtaa huhtikuussa 1955, kun Nagy erotettiin puolueviroista ja pääministerin tehtävästä sekä pakotettiin kotiarestiin.

Nikita Hruštšov (15.4.1894–11.9.1971) oli neuvostoliittolainen poliitikko, kenraali ja kommunistisen puolueen pääsihteeri 1953–1964. Hän saavutti Neuvostoliiton johtajuuden Josif

Stalinin kuoleman jälkeisessä valtakamppailussa puolueen sisällä. Hän oli myös ministerineuvoston puheenjohtaja 1958–1964.

Pál Maléter (4.9.1917–16.6.1958,) oli unkarilainen sotilasjohtaja. Maléter opiskeli lääketiedettä Kaarlen yliopistossa, Prahassa, ennen kuin muutti Budapestiin 1938, jossa hän meni sotilasakatemiaan ja yleni everstiksi. Hän toimi Budapestin varuskunnan komentajana kansanousun aikaan. Maléter oli lähetetty kukistamaan levottomuuksia, mutta hän ottikin yhteyttä Unkarin kansan aseistettuihin joukkoihin. Hän järjesti puolustuksen Kilianin kasarmeilta venäläisiä vastaan. Maléter nimitettiin kenraaliksi ja puolustusministeriksi 3.11.1956.

Vjatseslav Molotov (9.3.1890–8.11.1986) toimi joulukuusta 1930 toukokuuhun 1941 kansankomissaarien neuvoston puhemiehenä eli Neuvostoliiton hallituksen pääministerinä. Toukokuussa 1939 hänestä tuli myös ulkoasioiden kansankomissaari (ulkoministeri). Pääministerin viran puoluejohtaja Stalin otti itselleen toukokuussa 1941. Saksan hyökkäyksen jälkeen 1941 Molotov jatkoi ulkoministerinä ja oli Neuvostoliiton edustajana liittoutuneiden kokouksissa Teheranin, Jaltan ja Potsdamin konferensseissa sekä YK:n perustavassa kokouksessa 1945.

Molotov toimi toisen maailmansodan jälkeen ulkoministerinä vuoteen 1949, jolloin Andrei Vyšinski korvasi hänet. Molotov erotettiin politbyroosta vuonna 1952. Stalinin kuoleman jälkeen 1953 Molotov pääsi takaisin politbyrooseen ja toimi jälleen ulkoministerinä vuoteen 1956. Molotovin ja puolueen muiden stalinistien kanssa hävittyä valtataistelun Hruštšoville, hän joutui erinäisiin merkityksettämiin asemiin, kuten Mongolian suurlähettilääksi 1957–1960 ja Neuvostoliiton pysyväksi edustajaksi kansainväliseen ydinenergiakomissioon (IAEA) Wienissä 1960–1961. Vuonna 1961 Stalinin vastainen linja jatkui ja vuoteen 1964 mennessä Molotov poistettu puolueesta kokonaan. Molotovin sallittiin liittyä puolueeseen jälleen 1984, tosin vain symbolisena eleenä.

Władysław Gomułka (6.2.1905–1.9.1982) oli puolalainen poliitikko ja maan kommunistinen johtaja kahteen otteeseen. Hän järjesti vuoden 1941 jälkeen Puolan kommunistisen puolueen ja oli sen pääsihteeri 1943–1948. Gomułka syrjäytettiin Stalinin määräyksestä puoluelinjalta poikkeamisesta syytettynä vuonna 1948, mutta hän nousi takaisin samaan tehtävään 1956. Gomułka säilytti sitten asemansa vuoteen 1970, jolloin taloudellisen kriisitilanteen aiheuttamat levottomuudet pakottivat hänet eroamaan lopullisesti.

Maskirovka-käsky²

APPENDIX 2

Belorussia: STAVKA Directive on Maskirovka

From a Directive of the Headquarters of the Supreme High Command
To Front Commanders:

To insure concealment of activities going forward on all fronts, I order:

1. All movements of troops and equipment are to be done only at night, strictly observing night march discipline. Movement during the day is to be authorized only in weather when flying is absolutely impossible, and only for individual groups that cannot be observed by the enemy on the ground. At daytime halting places and new assembly regions, troops and equipment are to be dispersed and carefully camouflaged. Personnel must not communicate with the local population and movement of groups and subunits along open roads and terrain sectors must be minimized. Direct special attention to concealment when replacing first-line troops.
2. During the entire period of regrouping and preparation for action keep up the existing fire situation. Establish a procedure for ranging artillery and mortar weapons that guarantees concealment of the artillery grouping in the primary axis.
3. Prohibit newly arrived formations from conducting ground reconnaissance.
4. Do not conduct commander's reconnaissance in large groups simultaneously. To conceal the true sectors of action organize the work of commander's reconnaissance groups on a broad front, including the passive sectors.
In necessary cases, command personnel on commander's reconnaissance are authorized to wear the uniforms and gear of privates. Tank soldiers are categorically forbidden to appear on commander's reconnaissance in their special uniforms ...
13. Organize careful daily checks on execution of all orders relating to concealment. Make daily checks from the air of the concealment of headquarters and troop

618 Soviet Military Deception in the Second World War

- Army and corps commanders must establish an order for commander's reconnaissance which precludes clustering of such groups. Commander's reconnaissance groups may only travel on roads and trails where defensive forces ordinarily travel:
 - In zones scheduled for vigorous actions, step up defensive works, paying special attention to the quality (convincingness) of construction on dummy minefields and the like.
- B. Concerning Discipline on the March and at Unit Lines
1. Raise standards demanded of subordinate commanders and troops, and continuously explain to them the rules of troop behavior on the march, at unit positions, and on the job.
 2. Persistently explain to troops and demand that they increase vigilance, especially on the march, and (maintain - editor) military secrecy.
 3. Establish constant checks by officers on the behavior of troops on the march and at unit lines.
 4. Prohibit familiarization flights over territory occupied by the enemy for the personnel of new units joining the air army. Only the leaders can be authorized to make such flights, a day or two before the start of action. In this case establish an overflight zone whose depth guarantees that the plane can land in our territory if damaged by enemy fire ...
- C. Concerning the Provost Service
1. The entire front region should be broken into the following zones for purposes of more precise organization of the provost service:
 - a. The front zone, from the line of front bases (city of Nevel') to the line of army buses (Zheliznitsa, Bychikha). The organization of provost work in this zone is assigned to the chief of staff of the front;
 - b. Army zone, from the line of army bases (Zheliznitsa, Bychikha) to the line of division exchange points;
 - c. Troop zones, from the line of division exchange points to the forward edge of defense.
 Organization of provost service in the army and troop zone and in the unit areas should be assigned to the military councils of the armies and commanders of the corps ...
 3. Provost and security service must be organized and carried out strictly on all front, army, and troop roads beginning at 1800 of 2 June 1944 ...
Each provost must be given a group of officers from the army and front reserve and entire rifle subunits and units to perform provost duty on the roads and in troop areas.
Determination of the composition of the group of officers and subunits for provost service must be based on the following considerations:
 - a. One provost officer post with two officers for each 3-5 kilometers of road and one two-man post operated by soldiers and sergeants for every 1-2 kilometers of road;
 - b. Two officers and 3-5 two-man posts for each battalion in the troop unit area ...
 5. Front and army signal chiefs must insure constant wire communication and telephones on all routes, at every officer provost post and every provost office. Provost officers in charge of roads and regions must be given the necessary mobile equipment for this purpose ...
 7. To insure concealed movement of troops, trains, vehicle transport, combat equip-

Appendices

617

positions, for which purpose special officers from the front and army staffs must be appointed ...

Report on orders issued by 1 June 1944.

Zhukov
Antonov

1900, 29 May 1944

Source: (TsAMO SSSR [Central Archives of the USSR Ministry of Defense], fund 48-80, inventory 1795, file 3, sheets 3-5. Original.)

From the 30th May 1944 Directive of the Military Council of the 1st Baltic Front

To insure concealment during preparations and to achieve surprise in conduct of the operation

I Order:

...A. Concerning Concealment of Troops and Maintenance of Military Secrecy

1. All movements of troops and rear services are to be done only at night between 2200 and 0400 with an exactly determined travel distance. Do not try to travel long distances. End marches in forested, sheltered regions. Do not permit columns to stretch out or lagging subunits to move during daytime.
No matter where troops and their rear services may be when light comes, all roads must be perfectly still; all movement must stop.
2. Motor vehicles can travel only at night with headlights out. Set up white signs that are plainly visible at night on the roads. Paint the front part of the hood and rear sides of vehicles white. Traveling at high speed or passing vehicles on the march is categorically forbidden.
The movement of troops, transports, motor vehicles, and combat equipment must follow strictly routes that are planned and scouted in advance, with no diversion to parallel roads and trails ...
5. When single enemy planes or small groups appear antiaircraft weapons and troop units on the march and at unit lines must not open fire. It is permitted to fire at enemy aircraft operating in large groups and threatening troops on the march and at unit lines ...
8. During the entire period of regrouping and preparation for action maintain the existing fire conditions. Establish a procedure for ranging artillery and mortar weapons that insures concealment of the artillery grouping in the main axis.
9. When enemy aircraft appear during tactical exercises subunits and units must take cover immediately and, according to predetermined signals, quickly deploy and simulate defensive construction on natural lines.
10. Establish rigorous control at communications centers and do not permit discussion, especially open discussion of activities on wire communications.
11. Make defensive subjects paramount in the Red Army press, and categorically forbid running any articles and notices that in any way treat questions of preparation for upcoming actions.
12. No activity (troop movement, hauling supplies, commander's reconnaissance, and so on) can be permitted or carried out before steps have been taken to conceal this activity.
For this purpose:
 - Select one assistant chief of staff at all unit and formation headquarters to be assigned to work out instructions for camouflaging troops in all types of combat activity and to see that specially designated officers monitor this closely:

Appendices

619

ment, and individual groups of soldiers and officers and to camouflage engineer work to prepare the spring board for the offensive, immediately determine the ground enemy's fields of vision in the forward zone (troop zone) and organize the strictest provost and security service. Take steps to establish vertical screens. Prohibit daytime travel by all motor vehicles (including cars) through fields of visibility and set markers at the boundaries of fields of visibility with especially rigorous provost officer posts.

8. Determine the limit for truck traffic in a day figuring 100 trucks for each army and front unit.
The front chief of rear services should make up and issue special passes to armies and front units for daytime vehicle traffic within the established limit.
9. Categorically forbid written communications relating to activities being carried on. Only the restricted circle of scheduled persons should be permitted to see the content of essential documents, and documents must not go beyond the headquarters that prepared them.
10. Prohibit direct submission of requests from directorates, staffs, and chiefs of the arms of troops to the corresponding directorates of the fronts, sending them only through the army and front staffs.
11. In reports to front headquarters at 2100 each day report the results of the concealment inspection.
Do not put this Directive in written or printed form; disseminate it to the commanders of regiments and detached battalions by personal communication and instruction of subordinate commanders.

Guards Army Gen I.
Bagramayan, com-
mander of the 1st
Baltic Front

Lt. Gen Leonov, mem-
ber of the Military
Council of the 1st
Baltic Front

Lt Gen Kurasov, chief
of staff of the 1st
Baltic Front

30 May 1944

(TsAMO SSSR, fund 235, inventory 2074, file 75, sheets 2-10).

Source: A. Izosimov, "On the 35th Anniversary of the Belorussian Operation," *VIZH*, No. 6 (June 1979), 49-52. Translated by JPRS.

² Glantz, David: *Soviet military deception in the Second World War*. Frank Cass, London 1989, 616-619.